bizim belde

TOPLUM

DÜŞÜN

SANAT

KADIN VE TOPLUM

MART'86 400 TL (KDV DAHİL)

Kapak Resmi:
FERNAND LÉGER
Kırmızı fon üzerinde üç kadın.
Bez üzerine yağlı boya.
Luttich 1927

Kapak ve Grafik Düzen:
H.Metin Tan

Ofset Hazırlık:
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Baskı:
Yeni Doğuş Matbaacılık
Merter-İstanbul

Dağıtım:
Hürriyet Holding A.Ş.

Sahibi ve Yazıişleri
Müdürü:
Hüseyin Ekici

Genel Yayın Yönetmeni:
Oya Köymen

Yönetim Yeri: Divanyolu
Işık Sokak Işık Han
No: 3/52
Sultanahmet-İstanbul

Yazışma Adresi:
Nuruosmaniye Caddesi
No: 5 K. 3
Cağaloğlu-İstanbul

Aylık Dergi Mart '86
400 Lira (KDV Dahil)
Yurt dışı 3 DM.
Bizim Belde Toplum
Düşün Sanat/Sayı: 24

İçindekiler

sunu

• Bu sayımızın özel bölümü **kadın ve toplum.** Bu bölümde Işıl Özgentürk'ün **Nihal İçin Ağıt**'ından, cezaevinde yaşamını yitiren elektrik ustasını, sevdiği kadının ağzından tanıyacak; Zuhal Özügül'ün, yaşanmaya değer bir dünya kurmaya çalışan dünyadaki tüm kadınlara yazdığı **Öteki Günler Gibi Bir 'Gün'** başlıklı mektubunu okuyacaksınız. Z. Kılıçaslan **Kadın Sorununa Farklı Yaklaşımlar**'da kadın hakları konusunu ve kadın hakları için verilen mücadeleleri, tarihsel bir bakış açısıyla ele alıp, günümüze getiriyor. Zafer Toprak ise, **1935 İstanbul Uluslararası "Feminizm Kongresi" ve Barış** başlıklı incelemesinde, 1930'lar Türkiye'sinde, bu konunun oturtulduğu temeli tarihsel koşulları bütünlüğünde işliyor. Şükran Ketenci **Kadınlarımız**'da somut verilerle bir durum değerlendirmesi yaptı. Bu özel bölüm Zeynep Oral ile yapılan bir söyleşiyle, "kadın portreleri"yle ve farklı toplumsal kesimlerdeki on üç kişinin görüşleri alınarak genişletildi.

• Edebiyat sayfalarımızı Füruzan **Bütün Yaz Dansetmek** adlı öyküsüyle, Onat Kutlar **Doğu** denemesiyle zenginleştirirken, Muzaffer Uyguner'in **Külebi'de Şiir Her Zaman Vardır** incelemesiyle ve Külebi söyleşisiyle bir şairi tanıtmayı amaçladık.

• Can Yücel, Oktay Rifat, Sabahattin Kudret Aksal, Necati Cumalı, Reşit Ergener, Enver Ercan, Bülent Güldal şiirleriyle, Arslan Başer Kafaoğlu, Afşar Timuçin, Oğuz Özügül yazılarıyla bu sayımıza değerli katkılarda bulundular. Lütfiye Aydın'ın ve Hakan Derman'ın yazılarıyla **Ruhi Su**'yu ve **Abdi İpekçi**'yi bir kez daha anma olanağını bulduk.

Düzelti

Geçen sayımızda çıkan Can Yücel'in "Hayır Dua" şiirinde dördüncü satırın "Allah bağışlasın, dördü de Ali Nâzik" ve dokuzuncu satırın "Motorlar ısıtılıp, namlular soğutuluyor" olması gerekiyor. Düzeltir özür dileriz.

OKURLARIMIZA

Yeni Yazışma Adresimiz:

Nuruosmaniye Cad. Atay Ap. No: 5, Kat: 3
Cağaloğlu-İstanbul

Abone Koşulları:

Yurt içi Yıllık: 4500 TL.
Yurt dışı Yıllık: 36 DM.
(Posta ücreti dahildir.)

Abone bedeli posta havalesi ile Düşün Dergisi, Nuruosmaniye Cad. Atay Ap. No: 5 Kat: 3 Cağaloğlu-İstanbul adresine gönderilebilir.

Dergimizin 1-19 sayıları ciltli olarak satışa sunulmuştur.

Bedeli: Yurt içi: 7500 TL.
Yurt dışı: 10.000 TL.

Nihal İçin Ağıt

Işıl Özgentürk

Ne zamandır gözlerimi ayırmadan gazetedeki habere bakıyorum. Haber başlığında otuz ölü, diyor. Diyarbakır Cezaevi'nde çeşitli nedenlerle ölen otuz insan. Kimi ölüm orucundan, kimi kendini yakmış, kimi beyin kanamasından. Nedenler, nedenler... Nedenlerin ne önemi var, sonuç ölümse.

Ne zamandır kımıldamadan, utanç içinde başım eğik oturuyorum. Ellerim uyuşmuş, ayaklarım uyuşmuş, beynim uyuşmuş. Yeniden haber başlığını okuyorum, Diyarbakır Cezaevi'nde otuz ölü... Hiç durmadan yineliyorum, "bu benim ülkem, bu benim ülkem... bu ölümler benim ülkemde..."

Neden sonra ellerim, ayaklarım, beynim yeniden canlanıyor. O zaman oturduğum sandalyeden kalkıyorum, masamın çekmecesini açıyorum. Yüzlerce fotoğraf. Ben yalnızca birini arıyorum, onu bulmalıyım, bu yüzlerce fotoğraf arasından bulmalıyım onu! Sonunda buluyorum, rengi henüz solmamış, çok zaman geçmemiş çekildiği günün üstünden, iki yıl önce bir ekim sabahı Bismil'de karanfil kokan bir avluda Nihal'le birlikte oturmuşuz.

Nihal çay demlemiş, çayı bana uzatırken önce gözyaşları dolmuş avucuma. Bu fotoğraf çiçekli bir avluda avucuma dolan gözyaşlarının fotoğrafı. O gün ağlamak ikimize de yakışmıştı.

Havuzun başındaki kumru da hiç durmadan dem çekmişti. Bismil'de böyle bir sabahtı.

Nihal'le oturmuş neler konuşmuştuk?

Bir gün bir mersedes durmuştu Nihaller'in evinin kapısında. Mersedesten inenler karanfil kokulu avludaki sedirlerin üstüne oturmuşlardı. Nihal'in anası Zeyno kadın Nihal'i içeri yollamış, "kahve yap getir," demişti. Nihal mutfağın küçük penceresinden avludaki konuşmaları duymuştu. Mardin'dendi konuklar, zengindiler, kuyumculuk yaparlardı. Allahın izniyle güzelliği dillere destan Nihal'i oğullarına istemeye gelmişlerdi.

Yüreği titremişti Nihal'in. Cezvedeki kahve taşmış ocak sönmüştü. O sırada az önce et doğradığı kocaman bıçağı görmüştü tezgâhın üstünde, uzanıp almıştı, yüreğine saplamaya kararlıydı. Bıçağı eline aldığında gene o sesi duymuştu, duymadığı zaman var mıydı ki. "Yapma Nihal," demişti. "Sen kendine kıyarsan ben nasıl yaşarım? Haberim mi gelmez sana? Ölü müyüm, sağ mıyım bilmez misin? Bilmez misin, gökte bir turna uçsa seni düşünürüm, yerde bir karınca gezse sen aklıma düşersin, ay ne zaman gözümü alsa yüreğime gelir durursun. Kıyma kendine, kıyma bana. Bilmez misin ben yaşarım, şimdi kaçak dağ başlarında, şimdi kaçak trenlerde, şimdi kaçak yaylalarda saklı, gizli yaşarım, ben yaşarım."

Usulca koymuştu bıçağı yerine, saçını, giysilerini düzeltmiş ocağa yeni bir cezve sürmüştü. O ölmemişti Nihal'in de ölmeye hakkı yoktu. Dayanırdı Nihal, ölümden beter olana dayanırdı, turna kuşunun habersiz bıraktığı avludaki yanık karanfil kokusuna, ıssız yüreğinin acısına dayanırdı.

Fincanları tek tek dizmişti tepsiye. Kahvenin kıvamını tutturamamıştı. Gene sevdiği düşmüştü aklına zaten hiç çıkmazdı ki. Bir güzel insandı. Yıldızlar yanıp sönerdi gözlerinde, o gülünce şu kumruya bile bir hal olurdu, havuza dalıp çıkar, kanatlarını deliler gibi çırpardı. Böyle, başka bir insandı işte o.

Nihal onu ilk gördüğünde vurulmuştu. Yaman bir elektrik ustasıydı. İşinin en birincisiydi. Hiç korkusu yoktu. Ona peygamber eli değmiş derlerdi, ona elektrik değil gökteki yıldırımlar çarpsa bir şey olmazdı, efsunluydu. Avludaki elektrik direğini bağlarken Nihal'e bakıp durmuştu. Nihal de ona. O an âşık olmuşlardı birbirlerine. Önceleri kimseler bilmemişti bunu. Nihal her çağrışında gitmişti ona. Nihal'e kitaplar vermişti. Nihal'le şiirler okumuştu. Nihal yalnız gülüşüne değil bilgisine, insanlığına da hayran olmuştu onun. Bilmediği yoktu, görmediği yoktu. Bir de güzel anlatırdı uçsuz bucaksız toprakları, dağ başlarını, insanları, bir de güzel anlatırdı. Çocukları, hele çocukları başka türlü severdi. Yüreği titrerdi onlara bakarken. Nihal nasıl da çok, ondan çocuk doğurmak isterdi, bir dolu çocuk,

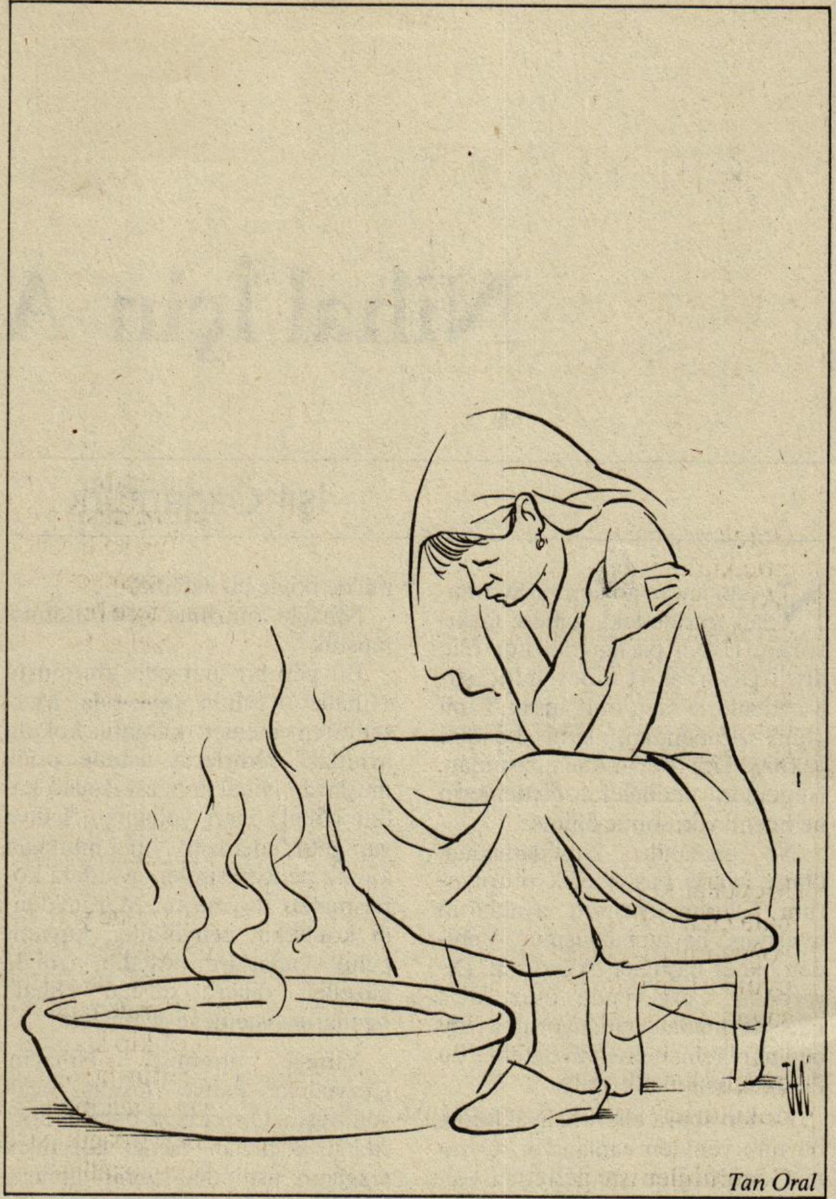
nasıl da isterdi.

Sonra bir gün birileri gelmişti Nihal'e. "O gitti sana bir haber bıraktı," demişlerdi. "Ne olursa olsun bekle beni." Nihal nereye, neden gittiğini sormamıştı. Gitmişti öyleyse bir nedeni vardı. Vardı bir nedeni, 'güzel insanların,' diye düşünmüştü Nihal o gün, 'peşlerinde hep kötülük dolaşır. Kötülükten kaçmıştı sevdiği. Varsın kaçsındı, varsın gitsindi, beklerdi Nihal. Ölümüne beklerdi.'

Kahveyi fincanlara koymuş görücülere götürmüştü. Hepsi yüzüne tek tek bakmış, "ne de güzel maşallah," demişlerdi. Nihal bir köşede oturmuş beklemişti. Kahvelerini ağır ağır içmişti görücüler. Havuzun kenarındaki kumru kalabalıktan ürkmüş bir ağacın dibine saklanmıştı. Nihal hep kumruya bakmıştı. Nasıl da titriyordu korkudan.

Mardinli'ydiler, zengindiler, kuyumculuk yaparlardı. Allahın izniyle Nihal'i istemeye gelenler mersedeslerine binip gitmişlerdi. Canı çamaşır yıkamak istemişti Nihal'in, çamaşır leğenini avluya çıkarmış, su doldurmuş suya sabunu çalmıştı. Anası Zeyno kadın gelip yanı başında durmuştu, "güzel kızım, Nihal'im," demişti, "bilmez görmez değilsin artık. Bu kaçıncı? Kapımıza dayananların sayısını ben de unuttum. Hepsine bir tek söz söylersin, istemem. Lakin ne sebep bildirirsin, ne kusur. Bilirim derdin başka, bilirim yüreğin elvermez bilirim ama çok geçmez kısmetler çekilir kapımızdan sonra çok yanarsın. Hem sonra zengin yerin tadı bol olur. Bir dediğin iki olmaz. Gel olur de buna, sonra karışmam."

Anası konuşmuş konuşmuş Nihal başını kaldırmadan dinlemişti. Anası konuşurken günler geçmiş, aylar geçmiş, yıllar geçmişti. Avludaki zerdali ağacı önce çiçeğe durmuş sonra yemişe sonra derin kış uykularına dalmıştı. Başını hiç kaldırmamış, hiç ses etmemişti Nihal. Anası da sabır taşı değildi. "Bir şey söyle," demişti, "bir ses ver." Hep susmuştu Nihal, hep başını eğmişti, anası sabır taşı değildi, dellenmişti sonunda. Nihal'in uzun siyah saçlarını kavramış başını olanca gücüyle çamaşır leğeninin kenarına vurmaya başlamıştı. "Söyle aklındaki kim? Bilirim onu, kaçak o, kimbilir hangi dağda vurulup kalır. Soldurur seni, soldurur güzel kızım." diye haykırmıştı.

Tan Oral

Alnı olduğu gibi açılmıştı Nihal'in gene ses vermemişti. Kan köpüklü ak sulara akmıştı, çok kan akmıştı. Nihal'i hastaneye kaldırmışlardı. Zeyno kadın günlerce, "kızımı bana bağışla tanrım, varsın ses vermesin. Varsın zengin ellere gelin gitmesin," diye ağlamıştı.

O günden sonra kimse ilişmemişti Nihal'e. Mahallede insanlar onu gösterip saygıyla fısıldarlardı birbirlerine, "sevdiği bir mühim meseleden dağlara kaçmış, o da bekler durur. Yaz geçer, kış geçer, bekler durur."

O ekim sabahı demli çayı bana verirken Nihal'in önce gözyaşları doldu avucuma. Günler, aylar geçti şimdi gazetelerde bir haber, Diyarbakır Cezaevi'nde otuz ölü. Kimi ölüm orucundan, kimi kendini yakmış, kimi beyin kanamasından. İçlerinden birini tanıdım ben. Onu bana bir sabah vakti sevdiği kadın anlattı. Yaman bir insanmış, elektrik ustasıymış, işinde birinciymiş. Gülünce gözlerinde yıldızlar yanıp sönermiş, onu bana sevdiği kadın anlattı, bir sabah vakti.

Avlu karanfil kokuyordu.●

CAN YÜCEL

NERUDA ÜZRE
(Varsa Yoksa Ölüm)

Ücralarda mezarlar ki
çıtıçıkmaz çene kemikleriyle
çıkıverince karşına,
daraldıkça daralan yüreğin
dalar eninde sonunda
gözgözügörmez bir tünele,
batmakta bir gemi sanki
boğulup için için
geçersin kendi kendinden
bambaşka bir sahile

Mevtalar ki
bata çıka balçıklara
yoğrulmuş ayaklarıyla
uyuklarken ihtiyarî bir durakta
sayıklayarak topsağır kulaklarıyla
köpeksiz köylerin ürümesini,
çançiçeklerinin taçyapraklarıyla
dökülürler körkütük bir kuyuya

Göründüler işte gene
yelken açmış pâre pâre tabutlar
aparmışlar belikleri bölük bölük hatunlarla
melekler kadar beyaz hamurkârları
ve noterlere gelin gitmiş mahzun kızları,
aparmış gidiyorlar akıntıya karşı
o eflâtun amazondan yukarı,
yelkenleri ölümün ölgün rüzgârıyla fora
gidiyorlar ağır ağır tabutlar

Sis çanları içinden ecel
selâmete çıkar sonunda yaya,
gümrükten geçer çabucak
ayaksız bir ayakkabı, gözsüz bir gözlük,
sonra bir yüzük olur, tektaşsız ve parmaksız
vurur kapıya,

canhıraş bir çığlık atar veya
ağızsız, dilsiz ve sessiz bir çığlık,
derken içi boş bir muşambadır meselâ
hışır hışır sokakları dolaşır,
huşû içre bir huş ağacı tut ki
yağmayan bir yağmur altında kalmıştır

....
....
....
....
....
....

Ne var-ne yok ki ölüm aynı zamanda
tebdil gezer cihanı harıl harıl
lepiska saçlarından bir süpürge halinde
arayarak tarayarak dört iklim dört köşeyi,
bir takip ki ölesiye, ölülerin peşinde,
yel üfürür, su götürür,
yerde tek bir ekmek kırıntısı
tek bir kâğıt parçası kalmaya dek
ölüm ortalığı silip süpürür

Pirinç karyolalarda yatar ölüm
ranzalarda da yer ve kamp yataklarında da
uyku tulumlarında da, portatif somyalarda da
ve örtü-döşek yatıyor derken mubarek
nerden geliyorsa pis bir ses gelir
ve küf kokusu bir nefes
şişirince birden örtüleri, çarşafları, nevresimleri,
döşekler yelken açar tekmil
nâmevcut bir limana...
İşte tam ordadır ölüm,
limanın girişinde dikilmiş yosundan bir kayaya
kuşanmış sırma kaftanlarını
ve morg sakallarını sıvazlaya sıvazlaya
batmış donanmasını bekler kaptanı derya

DOĞU

Onat Kutlar

1

Hüzün ve pırıltı. Solgun renkleriyle eski yapının sararmış taşlarını bozkıra bağlayan bir acem halısının kıyısına nasılsa yuvarlanmış ışıltılı bir kömür parçası gibi, bir erkek çocuk. İlerde yakılmak üzere. Her şeye aynı merakla bakıyor. Yüz yıllık taş konağın ikindi güneşiyle aydınlanan cephesindeki karanlık ve küçük pencerelere, duvarın dibinde tek mor gülüyle başlı başına bir bahçe oluşturan fidana, gülün altında bir yastığa dayanmış, elindeki eski kitabı karıştıran yaşlı Derebeyi'ne, ona bir kadeh rakı sunup el bağlayan genç alevi gelinine, sessizce tütün saran gür bıyıklı avşar kocalarına ve silahlı arap devecilere. Bu küçük ve serin vaha'nın iki adım ötesi derin, ıssız bozkır.

Güneydoğu'da kil rengi düzlüğe bir kertenkele gibi yapışmış uzak ve yitik mezralardan birinde yaşlı Amcam, her ikindi gül fidanının altına oturur ve çok yıpranmış elyazması bir kitaptan Hayyam'ın rubailerini okurdu. Farsça mırıldandığı her dörtlüğü bana yüksek sesle çevirirdi. Bir şey anlayıp anlamadığımı bir süre denetler, sonra rakısından bir yudum alırdı. Yüzü hafifçe kararırdı birden. Gözlerine yaşlar dolunca anlardım. Kendi eliyle dikip büyüttüğü, yıllarca her gün suladığı, ve gene bir gün kendi elleriyle kesip yok ettiği köyün tek dut ağacı vardı dalıp gittiği yerde. Orada, bilinmez hangi nedenle, bir seher vakti kendini bir dala asan delikanlı oğlunu görürdü. Uzun uzun bakardı o boşluğa. Artık varolmayan ağacın yapraklarından gelen belirsiz bir esinti gri gözlerindeki yaşları kurutup onlara bir beton rengi verinceye kadar.Sonra yeniden elindeki kitaba dönerdi.

Bir hiçlik ve toprak duygusuydu Amcam'ın okuduğu Hayyam rubailerinden bana yansıyan. Güneş altında belli belirsiz kımıldayan topraktan kil rengi ağaçlar, insanlar ve hayvanlar oluşur gene toprağa dönerlerdi. Amcam'ın ağır ağır topraktan bir heykele dönüştüğünü düşünürdüm. Böylece oğluna ve onun doğum gününde diktiği dut ağacına kavuşur, ruhu sessiz bir avuntu bulurdu. Öylesine uçsuz bucaksızdı ki bozkır, geceleri yaklaşan gökyüzünde Hayyam'ın bir ömür boyu gözlediği yıldızlar öylesine sayısızdı ki ve öylesine bir örnek geçip giderdi ki mevsimler, bizim yaşamımız bu sonsuzluk içinde bir hiç bile değildi. Bir çakıl parçası bile değildim kum saatini tıkayan. Bir toprak testi, bir avuç kil bile.

Yaşlı Derebeyi, küçük çocuğa, «Zamanın bahrinde bir gün kuşkular ortasında kalırsan» dedi, «geriye dön ve telaş etmeden yüz. İnsan ömrü fanidir ve kısa. Kimse atalarının toprağından fazla uzaklaşamaz. Orada yakın, bağışlayıcı ve müşfik bir sahil bulacaksın...»

Onu dinlemedim. Amcam'ın her gün kendine yönelen bir yolcu gibi dalıp gittiği acem halısının labirentlerinden kurtulmak istiyordum. Bozkırı tozlu bir yaprak gibi titreten gizli şiddetten. Yoksul köylülerle haki jandarmaların birbirleriyle giysi değiştirip oynadıkları sessiz ve kanlı oyunlardan. Kıl, tezek ve kuru toprak kokusundan. Gittikçe küçülüp yok olma duygusundan.

Zaman, nasılsa yeryüzüne inmiş bir bulut gibi tenime sürünerek geçerken yalnızca kendime ait bir yol bulmaya çalıştım. Bir çıkış yolu. Batı, bize çok uzak ve geçit vermez dağların duvarlarıyla kapalıydı. Ardında kitap sayfalarıyla uçuşan denizler, kentler, ülkeler. İpek ve baharat yollarını rüzgâr çoktan silip yoketmişti. Hanlar ıssızdı. Rehber yoktu ve zaten olsa da ben peşinden gitmezdim.

Yeniyetme, Baba Tapduk'un bilinmeze savurduğu asa gibi, bir gün uzun bir yolculuğa çıktı. Doğu'ya. Bir düşün peşindeydi ve üstelik o düşün ne olduğunu da bilmiyordu.

Yıllar süren gizemli bir doğu masalıdır bu. Anlatılması uzun sürer ve ayrıca yararsızdır. Kim ilgilenir masallarla, çocuklardan başka? Kim merak eder, niçin lale sularıyla her gün yıkandığını İsfahan sokaklarının? Yaşlı Hafız, yeryüzünün en büyük mücevherini sonunda kime sattı Şiraz'da? Niçin Tebriz'de güneş, dağların tepesinden de önce rüzgârla sallanan bir kamışa vurur? Rey'de bir nakkaş, şarap testisinin üstüne yaşlı bir adama şarap sunan ve elinde mavi gündüz safası tutan genç kadını çizerken resimdeki testinin de üstüne içiçe aynı resimleri sonuna kadar nasıl nakışlar?

Bütün bu meraklı öyküleri yaşadı Yeniyetme. Adı İran olan o söz ülkesinin dağlarından, vadilerinden, ırmaklarından geçti ve sonunda bir başka ülkeye ulaştı: Hindistan. Orada, Benares'te, tıpkı Butimar kuşu gibi, ırmak kıyısına oturmuş, bir gün suların kuruyacağını düşünerek tasalanan ve bu yüzden susuzluktan ölmek üzere olan bir adamla karşılaştı. Adamın adı Sadık Hidayet'ti.

«Kör Baykuş»u okuduğumda Sadık Hidayet, Paris'te intihar etmişti. Bir ölüm duygusuyla çeviriyordum sayfaları. Bir nakkaş'ın öyküsüydü anlatılan. Romanın kahramanı, kendisi doğduğu gün bir testiye doldurulan şarabı almak üzere rafa uzanıyor ve düşsel bir pencereden bir ırmak kıyısını görüyordu. Yaşlı bir adama şarap sunan ve öbür elinde mavi bir gündüz safası tutan çok güzel bir kız.

Yaşamımda ilk ve son kez bir intihar önsezisiyle sarsıldım. İşte başladığım yere dönmüştüm. Bir acem halısının üstünde, sessiz bir bozkırın kıyısında, genç bir gelin Amcam'a bir kadeh uzatıyordu. Amcam ise ilerde bir yere bakıyordu: Artık varolmayan dut ağacına.

O gün, yıllar süren bir doğu öyküsünün ilk cildini, bir daha açmamak üzere kapadım. Sözlerin pırıltısı ve hüznüyle dolu Hafız Divanı'nı ●

Uygarlık Düzeyi ve Uygar Olma Bilinci

Afşar Timuçin

Zaman zaman birilerini uygar olmamakla suçlarız, zaman zaman kendimize herhangi bir davranışımızdan giderek uygarlık payı çıkarırız. Hemen hemen herkes kendinden başkasını uygarlıkta yaya kalmış görme eğilimindedir. Pek çok siyasal eylem çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak adına gerçekleştirilir, pek çok iktisadi karar çağdaş uygarlık düzeyi öngörülerek alınmıştır. Sonunda herkes tuvaletlerin pisliğinden yakınır ve tuvaletler pistir. Sonunda herkes davranış tutarsızlıklarından yakınır ve davranış tutarsızlıkları kıyamet gibidir. Sonunda herkes «biz adam olmayız» karamsarlığı içinde kendini başkalarından ayrı tutma eğilimindedir ve insanlar üç aşağı bir yukarı birbirine benzemektedir.

Çok istediğimiz ya da ister göründüğümüz, ama ne olursa olsun iyiden iyiye yaya kaldığımız bir şeydir bu çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak. İyice kavrayamadığımız, özelliklerini ve koşullarını iyi bilmediğimiz bir dünyada, parçası olduğumuz ama niteliklerini pek kavrayamadığımız bir insanlığın ortasında sanki gözleri bağlı dolaşmakta, akıntıyla sürüklenmekteyiz. Gerçekte uygar olmak istemekten çok uygar olmayı dilemekteyiz. İstemek amaca bilinçle ve tutkuyla yönelmeyi duyurur. Dileklerde her zaman bir edilgenlik vardır. «İyi olmanızı candan dilerim» demek, «iyi olmanız umurumda değil, bu arada kötü olmanızı istiyor da değilim» demektir.

Yaşam dileklerle kurulsaydı işimiz çok kolay olacaktı. Ne yapalım ki doğanın belirleyici düzenine bağlıyız. Yaşamımız doğanın, doğallığın gereklerine göre kurulmakta. Bunun yanında doğaya egemen olmak diye bir tutkumuz ya da bir yükümlülüğümüz var. Bugün adına ister doğayı değiştirmek deyin, ister dünyayı değiştirmek deyin, Bacon'ın bize pek güzel duyurduğu gibi, yaşama kendi eğilimlerimize göre yön verme ve kolaylıklar getirme işi doğayı iyi tanımayı gerekli kılıyor. Bundan altı yüz bin yıl önce en eski atalarımızın bir taşı elleriyle kullanır kılmaya çalışması insan türünün dünya üzerinde ve kendisi üzerinde ilk zaferini belirliyordu. Ondan beri uygar olmak diye bir sorunumuz var ve ondan beri ardarda uygarlık etkinliklerini gerçekleştiriyoruz.

İnsan ilk dönüştürücü tür olarak ortaya çıkabilmişse, bunu her şeyden önce gereç yapabilme gücüne, parmaklarına ve zekâsına borçludur. Çevresine yapıcı bir güç olarak yerleşen ve ortamını kendi gereksinimlerine göre düzenleyen ilk tür insan türüdür. Bu değiştirme gücü onu kaba anlamında hayvan olma özelliklerinden kurtaran başlıca etken oldu. Bu kurtuluş içinde, en eski insanın da atası olan insan, dışa çıkık köpek dişlerini yitirdi, çünkü artık dişleriyle öldürmesi gerekmiyordu. Kendisi inceldikçe yaşamını da inceltti, yaşamı inceldikçe kendisi de inceldi. Dizi dizi uygarlaşma olguları insanın hem kendisini hem de doğal ortamını yetkinleştirme çabalarıyla örülmüştür. Savaşların ve barışların arasından süzüle süzüle ilerleyen insanoğlunun uzun gelişim öyküsü bize bugünkü güzelliklerin ne kadar pahalı güzellikler olduğunu duyuruyor.

Barbarlıkların uygarlıklara dönüşmesi elbette kolay olmadı. Uygarlık barbarlığın yenik düştüğü yerde parlar ve barbarların gözünde uygarlık yalnızca ve yalnızca pahalı bir lükstür. Deha olmanın bile çok sancılı arayışlarla gerçekleştiği bir dünyada tüm uygarlık kazanımları başlıbaşına birer yıkışmanın sonucudur. Barbarlar bilemez ve kolay kolay anlayamaz bunu; tüm barbarlar, onların uygar insan görünümünde olanları da, dünyayı tüketmeyi amaçlarlar yalnızca. Barbar gerçek bir tüketicidir, her şeyden önce de kendini tüketir, bu yüzden tüm barbarlıklar uygarlıkların sıcağında erimiştir, pek çok barbar toplum ele geçirdiği uygar toplumların uygarlık boyunduruğuna girmiştir. Barbarlar Newton'ı Newton yapanın daldan düşen bir elma, Arkhimedes'i Arkhimedes yapanın kurnada yüzen bir tas olduğunu sanırlar.

Her uygarlık etkinliğinin kültür ve teknik olmak üzere birbirine sıkı sıkıya bağlı iki ayrı yüzü, iki ayrı öğesi vardır. Uygarlığı oluşturan güç düşünce ve eylem bütünüdür. O yüzden Kant, salt düşünce özgürlüğünün anlamsız olduğunu, düşünce özgürlüğünü eylem özgürlüğüyle bütünleştirmek gerektiğini bildiriyordu. Kant yerden göğe haklıdır, gerçekleşmeyecek düşünce düşünce değildir. Dünyayı ileri ölçülerde değiştirecek ve onu daha kullanılır, daha yaşanılır kılacak olan kurucu eylem düşünceyle belirlenip düşünceyle doğrulanmadıkça etkisiz, hatta tehlikeli olacaktır. Bugün büyük ölçüde teknolojinin ve pazarın gereklerine bağımlılanmış olan bilim dünyası yer yer tehlike işaretleri vermekte değil midir? Buna karşılık, yaşamın gereklerinden kopmuş olan düşünce, dünyamızın pek çok yerinde, bilinç olgularını, zihnin çeşitli işlevlerini metafizik düzeyde gözlemlemekle sınırlamakta değil midir?

Güçlü uygarlık atılımlarında belirleyici olan düşünce ve eylem birliği, dünyaya bütünsel bir bakışla yönelen insanın varlığını zorunlu kıldı. Bu kurucu insan, hangi alanda iş görüyor olursa olsun, dünyanın olan bitenleri ve olasılıkları arasından yeni yaşam biçimlerini tasarlama ve gerçekleştirme yolunda öncü olma yükünü yüklenmiştir. Bu öncü insan uzun yüzyıllardan beri hep var oldu ve onun varlığı gelişimlerin sağlıklılığını az çok güvencede tuttu. Elbette gelişimleri getiren koşullar son derece çelişkili ve karmaşık koşullardır, ayrıca hiçbir gelişim olası doğru yolların tümünü ya da en iyilerini kullanarak gerçekleşmiş değildir. Evrende

zorunlu bir evrim düzeni bulunduğundan insan yaşamının da kendinden evrimleneceğine, buna göre yatıp kalsak da kalkıp çalışsak da dünyanın önünde sonunda aynı aşamalardan geçeceğine inanmak çocukları bile güldürecek bir yanılgıdır.

Olası yolların sağlıklı seçimine en büyük katkı bu sözünü ettiğimiz en uygar ya da uygarlığa en yatkın bütünleyici insandan, düşünen-yapan insandan, ayrıştırmalar ve birleştirmeler yapabilme gücüne sahip insandan gelecekti. Çünkü onun uygarlaşma yolunda çeşitli donanımları vardı. Gerçi kendini olur olmaz ve bilir bilmez tüm gelişimlerden sorumlu sayan ve ikide bir yaşama dağınık tutumlarla, çeşitli araç ve gereçlerle müdahalede bulunan insanlar her zaman vardır ve bunlar her zaman belli bir etki gücü oluşturmaktadırlar. Ancak, gerçek uygarlık gelişimleri onların görünür etkilerinden çok bir takım insanların az önce sözünü ettiğimiz o uygarlık öncülerinin ağırlığıyla gerçekleşir. Öyleyse şimdi şunu düşünelim: Bu donanımlar nelerdir, bu donanımları elde etmemizi sağlayacak koşullar nelerdir? Bu soruya verebileceğimiz uyarlı bir yanıt bizim daha da uygarlaşma yolunda daha yatkın olmamıza katkıda bulunabilir. Uygarlaşmada insana çıkışları gösterecek donanımların başında tarih bilgisi, yöntem inancı ve eleştiriye bağlılık gelir. Bu üç koşulun gerçekleşmediği yerde uygarlaşma bir dilek olmaktan öteye geçemeyecektir.

İnsan için en önemli bilgi kendi yaşamının bütünsel bilgisidir. Bu da tarih bilgisi demektir. Uygarlaşmanın zorunlu yollarından biri, bizden önce nice yenilere ulaşmış insanların hangi yolları izlediklerini, nerede açmazlara düşüp nerede çıkış yapabildiklerini öğrenmek yoludur. Uygarlığa yönelen insan, insanoğlunun uygarlaşma serüvenlerini nedenleri ve sonuçlarıyla en baştan başlayarak kavramalıdır. Uygarlığa yönelen insan için yeniye ulaşmanın en güvenilir yollarından biri de neyi nasıl yapması gerektiğini bilme yatkınlığıdır. Bu da bize yöntemi, yöntemliliği duyurur. Yöntemse, yöntemlilikse zaman anılmakla birlikte hep aşağılanan, sessizce ve gizlice aşağılanan bir şeydir. Kendini çok akıllı sanan tüm insanlar yöntemi ahmakların zorunlu yordamı olarak görürler ve onu benimsemeyi elbette düşünmezler. Oysa tüm büyük sonuçlar ancak hangi durumlarda hangi yolları izlemek gerektiğini iyi bilen insanların, gerçek anlamda yöntemli insanların öngörüleriyle gerçekleşir. Yöntem sürekli olarak geliştirdiğimiz, her konuda ayrı bir biçime soktuğumuz ama özünü tarihsel gelişimleri öğrenmekle sağladığımız bir kolaylıklar bütünüdür. Yöntemin temelinde yeni girişimler için eski deneyimlerden yararlanma tutumu yer alır. Yöntemli olmak demek, bir işe başlamadan önce, tüm olası değişiklikleri göz önünde tutarak, amaca bağlanan en kısa ve en güvenli yolları araştırmak, işe başladıktan sonra da bu araştırmayı sürdürmekten geri durmamak demektir.

Öte yandan uygarlığa yönelen insan kuşkucu olmayı, kendi üzerinde ve dış dünya üzerinde kuşkucu bir tutum almayı bilecektir. Bun-

OKTAY RİFAT

ATLAR

1
Atların hıncı. Otların sırçasında
dörtnal koşuyorduk
bir ben kırdım dikenli ve çıplak
kuşlar baş aşağı yürüyor dalda
seni içimde taşıyordum
kara yumurtam yıldızlı toprağım
bereketli bulut tanrıçası
çekik gözlü geyiğim
ağaçlara takılıyordun, düştükçe
pencereden, kollarında bilezikler.

2
Alt alta dizilmiş çift göz kadınların
balkonuna uzatılmış salıncakta
sarı beyaz çizgili eskiciler
açık pencere açık kapı
açık dam açık çit
açık bacakların
bitiştiği güneşte gide gele
mavi bir yumak sardılar
denizin ellerine takılı yazdan.

3
Bütün balıklar erimiş suda.

dan üç yüzyıl önce Bacon bize kuşkudan yola çıkanların sağlam bilgiye varabileceğini, önyargılardan yola çıkanların kuşkulu sonuçlar elde edeceğini duyurmuştu, Descartes'sa kuşku'yu felsefesinin çıkış noktası yapmıştı. Uygarlığa yönelen insan olumlu ya da iyimser bir kuşkuculuk içinde olacak (bilindiği gibi salt yadsımaya dayanan kuşkuculuklar da vardır) kendini ikide bir gözden geçirmeyi, başkalarının iyi niyetli uyarılarını göz önünde tutmayı bilecektir. Bu da eleştirmeyi bilmek ve eleştiriye katlanmak zorunluluğu olarak görülebilir. Eleştiriye bağlılık insan saygısının bir açınımıdır ve insan saygısı taşıyan biri hem eleştirmekten hem eleştirilmekten korkmayacaktır. Bunun yanında eleştiri elbette çok güç bir iştir, kendini ve başkalarını eleştirmek dünyanın en güç işlerinden biridir. Uygarlık gelişimlerine karşı direnmekte çıkarı olanların başlıca özelliği eleştiri korkusu ya da eleştiri düşmanlığıdır. Ancak bunlar zaman zaman eleştirme ve eleştirilme oyunları oynamaktan geri durmazlar. Onlar gerçekte kendilerini doğruların tartışma gerektirmeyen tek kaynağı olarak görürler. Uygarlık yolunda ileriye açılmak isteyen insan doğruların hazır şeyler olmadığını bilmek zorundadır.

Tarihin kısa ve bulanık bir geçmişe karşılık olduğu, yöntem fikrinin genel anlamda ussal ya da mantıksal düşüncenin sınırlarını aşmadığı, görüşlerin ve inançların karşıtlarına ilgisiz kalacak ya da karşıtlarını yok sayacak ölçülerde savlarla örüldüğü eski zamanlarda uygar olmak büyük ölçüde maddi yaşamın ve düşüncenin bir takım gereklerine uymakla belirgindi, bu uyma çok zaman körü körüne bir uymaydı ve elbette dıştan benimsetilmişti. Çağların bugün için en genci ve en ilerisi olan çağımızda topluma ya da insanlığa bir takım zorunlu bağlarla bağlanmak uygar olmak anlamına gelmiyor. Çağdaş olmanın baş koşulu, çağıyla hesaplaşmaya girebilecek yetenekte ya da yetişkinlikte olmaktır bugün. Eskiden düşünürlerin ve önderlerin lüksü olan bu şey şimdi kendini bilen her bireyin yükümlülüğüdür.

SABAHATTİN KUDRET AKSAL

BİR İLKYAZ GÜNÜNDE ASFALTA ŞİİR

1
Kavaklar
Kavaklara bakma
Ay beyaz
Ayı görme.

2
Şaşı
Kırlangıcı güneşin
Yuva kurmuş
Ufukta.

3
Gökte
Ayağının izi
Öteye sürgün
Bulutun.

4
Döküyor
Kabuğunu ev
Yalazı otların
Bahçe.

5
Sülüklü kapının
Eşiğinde
Ölüsü kokan
İkindi.

6
Çardağı
Gömük kahvenin
Yeşil başlı ördeği
Masaların.

7
Ses
Sessizliği üreten
Uzak
Ne idiği bilinmeyen.

8
Yatağına uzan
Uyu
Gözlerini maviye
Boyadığın akşamla.

Doğru dürüst tarih bilgisi olmayan, her durumda yöntem fikrinden uzak bulunan, kendisiyle ve dışıyla hesaplaşmayı beceremeyen insanlar kendi kendilerine uygar diyemezler artık. Uygar olmanın bir takım nimetlerinden enine boyuna yararlanıyor olsalar da diyemezler. Sözünde durmaktan iş bitirmeye kadar özgürlüğü insan yaşamının temel zorunluluğu saymaktan yasa düzenine inanmaya kadar, resim yapmaktan insanca davranmaya kadar, birey olabilmekten toplumsal olabilmeye kadar, âşık olmaktan inançlı olmaya kadar, açık olmaktan dürüst olmaya kadar her şey bu birbirinin tümleyeni olan üç koşula bağlıdır. Uygar olmakla uygar görünmek arasında, uygar olmak istemekle uygar olmayı ister görünmek arasında hem kıl payı var hem dağlar var. Freud'un şu yargısı biraz aşırı da olsa gerçekliklere uzak değildir: «Doğru ve gerçek biçimde uygarlaşmış insanlar yanında uygarlaşmayı ikiyüzlülükle benimseyen büyük bir insan topluluğu var.» Uygarlık üreticileriyle uygarlık tüketicileri bu noktada kesin ayrılıyor birbirinden. ●

BİRİNCİ SOL DALGA -3-

Solda İlk Parçalanma

Arslan Başer Kafaoğlu

—1—

Alman orduları 1914 Ağustos'unda bir hamlede Belçika üzerinden geçip Fransa topraklarında hızla ilerlediler. Ve Schlieffen Planı'nı uygulamaya koydular. 1905'te Alman genelkurmay başkanı olan Schlieffen, dünya askerlik ve kurmaylık tarihindeki en büyük isimlerden Von Moltke'nin öğrencisi sayılır. Savaşta amacın, düşmanı "yenmekle" kalmayıp onu "yok etme" olduğu ve bütün planların bu esasa göre yapılması gereğini düşünen ve yapıtlarında bunları yazan Clausewitz, strateji düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biridir. (1) 1914'te savaş başladığında Alman genelkurmayının başında gine Clausewitz Okulu'ndan gelme bir diğer kont, general Helmuth von Moltke vardır.(*) Moltke, 1905'te Schlieffen Planı'nda biraz değişiklik yaptı. 1905'te savaş gücü -Japonya'ya yenilmesi dolayısıyla- sıfıra inen Rusya'nın güçlenmesini göz önünde tutarak, bir de İtalya'nın oynak tutumu ve bunun sonucu İtalya karşısında kuvvet bulundurma külfetinden kurtulan Fransa'nın kendilerine karşı daha çok güç ayıracağını düşünerek planı değiştirdi. Bir kez eski planda sadece Belçika değil Hollanda toprakları da ele geçirilecek ve Fransız orduları daha büyük bir cepheden hazırlıksız kanadından yakalanacaktı. Yeni planda ise Hollanda'nın ele geçirilmesinden vazgeçildi. İkinci olarak, Alman-Fransız sınırında, eski plana göre daha çok güç ayrılması yoluna gidildi. Böylece de Fransa'ya, tarafsız ülkelerden dolaşarak asıl darbeyi vuracak güçlerin azaltılması sonucunu verdi. (**) Ancak gine de Almanlar hızla ilerlediler, 4 Ağustos'ta Belçika'ya girerek başlattıkları saldırı operasyonunu, Eylül ayı başlarında Paris yakınına varacak kadar bir hızla yürüttüler. Bu hız, 26 yıl sonra Hitler'in uçak, tank ve motorlu birliklerle sağladığı hızın bile üstündedir. Birinci Dünya Savaşı'nın yaya ve atlı birlikleriyle 1940 yılının motorlu birliklerinin hareket yetenekleri karşılaştırılınca cidden hayrette kalınacak bir hızdır. Ne var ki, Schlieffen ve Moltke gibi büyük Alman stratejistlerinin "asıl amaç" dedikleri, "düşmanın savaş gücünün yok edilmesi" noktasında zayıf kalmışlardı Almanlar. (26 sene sonra ise Hitler bu aradaki yolu daha uzun bir sürede geçmişti ama, Fransız-İngiliz savaş makinesini yok etmeyi bilmişti).

4 Eylül 1914'te yani Alman kuvvetlerinin harekete geçişinden tam bir ay sonra Almanlar Marne akarsuyuna ulaşmış, hatta birkaç yerde suyu geçerek Paris kentinin halkını korkutmaya başlamışlardı. Fransız hükümeti savaşı general Joffre'a, Paris'in savunulmasını ise vali Galieni'ye bırakarak yeni başkent adayı Bordeaux'ya taşınmıştı. Ne var ki, gerek İngilizler'in çok kısa zamanda yardıma gelmeleri ve gerek Alman generallerinden Prens Von Bülow'un hatalarıyla 7-8 Eylül günlerinde Fransızlar düşmanı durdurdular. Gerek bu duruşda ve gerek arkasından gelen olaylarda bir hesap hatası, o yanılmaz sanılan Alman genelkurmayının iki yanılgısı başrolü oynadı. Birincisi, Alman genelkurmayının bütün hesaplarının Rusya'nın asker toplayıp, yığınaklar yapmasının uzun zamana bağlı olduğunu hesaplaması ve bu hesabın yanlış çıkmasıydı. Rus çarı seferberlik hazırlıklarını tamamlayan ordularını kısa yoldan cepheye sürdü ve Rus orduları Alman militarizminin anayurdu Prusya'yı işgale başladı. (2) Bunun sonucu, Moltke en iyi kolordulardan ikisini Paris önündeki Alman ordusundan

(*) Bu Moltke, Alman askerlik tarihinin en büyük ismi olan ve Türkiye'ye gelen, ülkemizle ilgili anıları yayımlanan Helmuth Karl Bernhard von Moltke'nin yeğenidir. Kendisine küçük Moltke de denir. Büyük Moltke, Clausewitz'in de en iyi uygulayıcısı sayılır.

(**) İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler doğuda Rusya ile savaş olmadığı ve İtalya da kendisini kesin desteklediği için, 1914'te yapılamayanıyaptı. Hem Hollanda ve hem de Belçika'yı alarak Fransa'yı daha güçlü bastırdı.

alıp, Rus cephesine gönderdi. (*) Ama daha önemlisi ikinci hataydı: Moltke, amcasının ve onun hocası Clausewitz'in öğütlerini bir yana bırakıp, düşman gücünü yok etmiş olmaktan çok uzak olduğu halde, kendini zaferi kazanmış gibi görüyordu.. Ve çok büyük bir hata işliyordu.

Uzatmıyalım.. Fransızlar Almanlar'ı önce durdurdular ve sonra karşı saldırıya geçtiler. Cepheye gelen ve durumu gözleriyle gören Moltke, Alman güçlerine 10 Eylül'de geri çekilme emri verdi. Bu 1856'dan bu yana ilk Alman geri çekilişiydi. Ve bundan sonra savaşın yıllarca süreceği anlaşılan siper savaşına döneceği belli oldu. Alman savaş makinesi gine güçlüydü. Doğu cephesinde Rus-lar'ı perişan ettiler, Fransız-İngiliz güçlerine Fransa'da aman vermediler. Ancak artık bu makinenin bir mucize yaratıp savaşı erken bitiremeyeceği belli olmuştu. Yıllarca sürecek bir savaştı bu. Ve gerçeğin anlaşılmasıyla cephe gerisindeki yığınların ve aydınların düşünce ve tutumları da değişti.

1. Dünya Savaşı sırasında Alman askerleri siper kazıyor

—2—

En önemli sonuç sosyalist partiler arasında ve içinde derin görüş ayrılıklarının belirmesi oldu. Savaşta "ulusalcı" bir tavır takınıp, ülkedeki iktidar ne olursa olsun, kendi devletinin utku kazanmasını isteyenler bir kanadı, buna karşılık utkunun değil, iktidara proleteryanın, askerler ve köylülerle birlikte el koymasının önemli olduğunu savunanlar öbür kanadı oluşturuyordu. Bundan sonrasını büyük tarihçi yazar Carr'dan okuyalım:

"1914'te savaşın kopmasıyla bu belirlenmemiş, su yüzüne çıkmamış farklılık kendini gösterdi. Batılı sosyal demokratlar, başlangıçta bölünme ve duraksamaya uğrasalar bile, çok küçük bir grup dışında kendi ulusal hükümetlerini desteklemekte birleştiler. Stuttgart Kongresi'nde alınan karar unutuldu."Bu kararda "her çabaya karşın savaş başlarsa sosyalistler bunun çabuk bitirilmesi ve savaşın yarattığı iktisadi ve siyasal bunalımı halkı kapitalist egemenliğe karşı ayaklandırmada kullanacaklardır"(3)deniyordu ve savaşta buna uyulmadı. Alman sosyal demokrat grubunun 4 Ağustos 1914'te Reichstag'da (Alman Ulusal Meclisi) Alman savaş bütçesine verdiği olumlu oy, özellikle durumu belirleyici ve diğer ülke sosyal demokratlarına örnek oldu. Kautsky, partinin aldığı bu kararı bir dizi ve "Internationalismus und der Krieg"(**) başlığı altında topladığı yazılarda savunurken, Marx ve Engels'in sosyal demokrat davaya yararlı olan tarafı destekleme şeklindeki tezine uyduklarını ve Almanya'nın yengisiyle Rusya'nın yenilmesinin sosyal demokrasiye, diğer seçeneğe göre daha hayırlı olduğuna karar verdiklerini anlatır. Rusya'da ise sosyal demokratlar daha baştan savaşa her araçla karşı çıkmayı doğru bulmuşlardı, Rus Ulusal Meclisi'nin (Duma) içinde yer alan Bolşevikler ve Menşevikler savaş borçlanmalarına, demeç ve oyları ile oybirliği içinde karşı çıktılar... Baskılar ve zulümler başlayınca, bazı Bolşevikler - özellikle bunlar arasında Kamenev- sallanmaya başladı. Bu kargaşalı dalgalanma içinde Rus sosyal demokratları arasında üçlü bir bölünme oldu. Sağda Menşevikler'den bir grup (Plehanov'la birlikte) ulusal savunmayı kutsal görev olarak ilan ettiler. Solda Lenin ve İsviçre'deki Bolşevik grubun -başta sadece Zinoviev, sonra bazı sınırlamalarla Bukharin, Sokolnikov, Pyatakov, Safarov ve diğerleri- iç savaşı önde tuttular. Bu iki uç arasında, değişik şekilde düşüncelerdeki geniş bir merkezci grup vardı. Bunlar savaşa karşıydılar, "toprak kazanımı ve savaş cezası ödentisi olmayan" bir barış istemekle beraber, iç savaş ve rejimin yıkılması için çalışmayı desteklemiyorlardı. Bu grubun eğilimi devrimci olmaktan çok barışçıl olup merkezleri Paris'ti. *Golos,*

(*) Aslında Ruslar da alelacele ve hazırlıklarını tamamlamadan saldırıya geçerek hata yapmışlardı. Kendilerine pahalıya mal olan hazırlıksızlık yandaşlarını kurtarmıştı. Fakat bu hazırlıksız, acele davranışlarının cezasını çok ağır çektiler. Fransa cephesinden gelen güçlerin de yardımıyla Tanenberg'te askerlik tarihlerinin en büyük yenilgisine uğrayan Rus ordusu, bir daha kendisini toparlayamadı.

(**) Anlamı: Enternasyonal ve Savaş.

Nashe Slovo ve *Nachalo* adlı gazeteleri çıkartıyorlardı ve liderleri Trotsky ile Martov idi. Aslında bu merkezci grup, diğer Avrupa ülkelerindeki diğer sol partilerde ortaya çıkmaya başlayan (Almanya'da SDP'de Kautsky'nin liderlik ettiği grup, İngiltere'de Ramsay ve Mc Donald'ın çevresinde oluşan) gruplara benziyordu. İşte bu günlerde Lenin Zurich'te başlangıçta çok az taraftar toplayan ve Stuttgart Kongresi kararlarına uygun tezini yaymaya çalışıyordu. Enternasyonal'in isyancı tanınan bu üyesi, onun kararlarına sadık kalan hemen hemen tek lider konumundaydı.

Aslında Stuttgart Kongresi'nde alınan ve sonraki Enternasyonal kongrelerinde yenilenen karar Marx ve Engels'in savaş hakkındaki tezlerine bir yenilik getirmişti.(***) Ancak bu yeni konulan Enternasyonal tezine karşı savaş içinde Marx ve Engels'in eski tezlerini çıkartan Kautsky o zamanlar bu Enternasyonal tezini kabullenmekle kalmamış, partisinin önde gelen teorisyeni olarak, onu *Der Weg zur Macht*(**) adlı kitabında bazı teorik kanıtlarla doğrulama yoluna gitmişti. Şöyle diyordu: "Uluslararası bir savaş kapitalist düzende bir bunalımın kanıtıdır, böylece de işçilere kapitalizmi alaşağı etmek üzere bir fırsat sunmaktadır." Ancak 1914 yılının 14 Ağustos'unda Kautsky, Marx ve Engels'in eski dediklerine dönüyordu, ki bunu yukarıda gördük.

Lenin gerek milliyetçi-şoven ve gerek barışçıl gruba karşıydı. Başta Kautsky olmak üzere, Enternasyonal kongreleri kararlarına uymayanları eleştiriyordu:

"Rus sosyal şovenleri (başlarında Plehanov) Marx'ın 1870 savaşındaki taktiklerine atıfta bulunuyorlar. Alman şovenleri ise (Lensch, David ve ortakları türünden) Engels'in 1891'de Ruslar ile Fransızlar'a karşı savaş durumunda anayurdu savunmalarının görevleri olduğu üzerine olan sözlerine değiniyorlar. En sonunda, Kautsky türünden sosyal şovenler, uluslararası şovenizmi haklı göstermek ve doğrulamak isteğiyle, Marx ve Engels'in bir yandan savaşı kötülerken, bir yandan da savaş çıktımıydı, 1854-1855, 1870-1877 savaşlarında olduğu gibi, savaşan hükümetlerden birini ya da ötekini tuttuklarını onlardan sözler alarak belirtiyorlar."(4).

Lenin burada, "Pekiy bunlar ve hele Kautsky, Enternasyonal bu tezi genişletirken neredeydiler? Neden Enternasyonal'in tezini benimseyip ona ek kanıt getirdiler?" diye de sormuyor, ama şöyle sürdürüyor:

"...1870-1871 savaşı, Napoléon III. yenilinceye kadar ilerici bir savaştı, çünkü Napoléon III. çar ile birlikte Almanya'ya yıllarca zulmetmiş ve onu feodal bir parçalanma halinde bırakmıştır. Ama savaş Fransa'nın yağma edilmesi halini alınca (Alsace ve Lorraine topraklarının alınmasıyla) Marx ve Engels Almanlar'ı şiddetle kınadılar. Hatta bu savaşın başlangıcında Marx ve Engels, Bebel ile Liebknecht'in askeri ödenek için oy vermeyi reddetmelerini onamış ve bunlara Alman sosyal demokratları ile içlidışlı olmamalarını, daima proleteryanın bağımsız sınıf çıkarlarını savunmalarını öğütlemişlerdir. İlerici burjuva nitelikte olan ve ulusal kurtuluş için verilen Fransa-Prusya Savaşı'nın özelliklerini bugünkü emperyalist savaşa uygulamak, gerçekle alay demektir. Aynı şey daha büyük bir vurguyla, 1854-1855 savaşında olduğu gibi, modern emperyalizmin *var olmadığı*, sosyalizm için nesnel koşulların *bulunmadığı*, taraf ülkelerden hiçbirinde sosyalist bir yığın partisinin *kurulmadığı*, yani büyük devletler arasındaki savaşla *ilgili olarak* 'proleterya devrimi' uygulamalarının Basel bildirisinde öne sürülmesini sağlayan koşulların hiçbirinin var olmadığı 19. yüzyıl savaşlarının hepsine uygulanabilir.(5)(Metindeki italikler aslında da vardır.) Lenin'in bu yorumu ve yanıtı bir klasik metinin günün koşulları içine nasıl oturtulacağının çok parlak bir örneğidir.

Savaş içinde, yukarıda bu yazının başında belirttiğimiz gibi, iş siper çatışmalarına dökülüp, savaşın hem uzayıp hem de acılarının artacağı anlaşıldıkça Lenin ve onun gibi düşünenlerin (Almanya'da Rosa Luxembourg gibi) seslerine kulak verenlerin arttığı görüldü. Zaten Lenin de hiç zaman yitirmiyordu.

Bu konu, yani I. Dünya Savaşı'nda sosyalistlerin tutum ve görüş ayrılıkları konusu üzerinde belki gereğinden fazla durduğumuz suç laması yapılabilir. Oysa ne kadar üzerinde durulsa azdır. Çünkü bugünlere kadar Marx'ın öğretisine, revizyonistler tarafından çeşitli karşı gelişler olmuştu. Ama bunların en ileri gideni olan E.Bernstein'inkinde bile sosyalist öğretinin enternasyonal niteliğine bir karşı çıkış yoktu. Hatta Bernstein, 1914 savaşı çıktığında, savaş borç ve ödeneklerine olumlu oy veren Alman sosyalistlerini kınamıştı.(6) Oysa şimdi, hele sıkıyönetim baskısı gelince, sosyalistler açıkça söylemeseler bile, "işçiler arasındaki uluslararası -enternasyonal- dayanışmanın, ulusal onuru koruma duygularının" çok gerisinde kaldığını, hatta kalması gerektiğini açıkça belirtiyorlardı. 1914-1924 arasında sol cephenin bütünlüğü aslında buradan başlayıp koptu. Ne kadar vurgulansa, nedenleri üzerinde ne kadar kafa yorulsa değer... ●

(sürecek)

(***) Bakınız "Birinci Sol Dalga"nın ilk yazısı, Ocak 1986- *Düşün* dergisi.

(***) Anlamı "iktidara giden yol"dur.

1) **Clausewitz'in *Savaş Üzerine* adlı yapıtı askerlik biliminde temel kitap sayılır. Bu kitap değerli dostum Şiar Yalçın tarafından Türkçe'ye kazandırıldı. Kitabın Almanca orijinal adı *Vom Kriege* Şiar bunu Fransızca *De la Guerre* adlı çevirisinden yararlanmıştır. May yayınları, 1975, İstanbul.**
2) **Rus ilerleyişi ve sonra yenilişi Soljenistsin'in "Ağustos 1914" adlı, Türkçe'ye çevrilen kitabında anlatılır. (Bu çeviri I ciltte kalmıştır).**
3) **E.H. Carr. *Bolshevik Revolution* 3. cilt. sayfa 554. Penguin Books baskısı, 1950, Londra.**
4) ***Sosyalizm ve Savaş*, Sol Yayınlar, Beşinci Baskı, sayfa 21**
5) **Aynı eser, sayfa 22.**
6) **Bakınız: Ocak 1986 *Düşün* dergisinde çıkan bu dizinin ilk yazısı.**

Öteki Günler Gibi Bir "Gün"

Zuhal Özügül

8 MART 1986

İnsanlar arası iletişimde yazışma zaman zaman etkileyici bir araç olarak öne çıkar. İşte ben böyle bir "gün"de bu iletişim biçimini yeğleyerek sana yazma gereksinimini duydum.

Sen Şili'de savaşan üniversiteli, İtalya'da Comisoda atom roketlerine karşı yürüyen, Nikaragua'da elinde silah dağlarda çarpışan, Güney Afrika'da öldürülen oğlunun cenazesinde dimdik yürüyen, Arjantin'de beyaz başörtüsüyle her perşembe sessiz gösterisini sürdüren, kısacası dünyanın herhangi bir köşesinden bir kadın olabilirsin. Birbirimizle konuşmadan birçok düşüncede birleşebilir, aynı duyguları paylaşabiliriz. Ülkendeki bir olay beni coşturabilir ya da başka bir ülkede yapılan haksızlıkları aynı anda lanetleyebiliriz. "Bugün"ün heyecanını, mutluluğunu, coşkusunu elbette sen de çok önceden duymaya başlarsın. Henüz milyonlarca kadın için öteki günlerden farkı olmayan "bugün"ü onların bilmesi, öğrenmesi için birçokları gibi sen de çaba gösterirsin. Birçoklarıyla birlikte "bugün"ü yaşatma görevinin bir ucundan sen de tutarsın, tıpkı 76 yıl önce Kopenhag'da toplanan adsız kahramanların "bugün"e ilk soluğunu aldırdıkları gibi.

Clara Zetkin'in adını duydun mutlaka. Yakından tanımış olanlar şöyle betimlerler onu: "Ensesinde topladığı gümüş rengi saçlarıyla, dinç yürüyüşüyle, sevimli ve içten davranışlarıyla girdiği toplulukta sevgi ve saygı uyandırırdı; etkili konuşmaları ilgiyle dinlenirdi." İşte 8 Mart'ı öteki günlerden ayırma önerisini o getirmişti.

"İyi ama, bugün'ün önemini ne zaman vurgulayacak" diye kendi kendine soruyorsundur herhalde! Hemen. Okuyup-öğrendiklerimden, dinleyip-izlediklerimden çıkarak kısa bir açıklama yapmaya çalışayım: "8 Mart Uluslararası Kadınlar Günü, kadın, erkek, çocuk ayrımı yapmadan, elde edilmiş hakları savunmak, toplumsal sorunları kamuoyuna duyurmak, eşit olmayan uygulamalara karşı çıkmak, kısacası savaşsız-sömürüsüz bir dünyada yaşamak için verilen mücadelenin önemini belirten bir gündür." 76 yıl boyunca her 8 Mart'ta kadınların belgileri, içinde yaşadıkları ülkelerin siyasal-toplumsal durumuna göre değişirken, ortak amaç olarak "savaşsız bir dünya" belgisi her zaman gündeme gelmiştir.

Bu arada dünyadaki kadın hareketinin öncülüğünü yapan UDKF'den (Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu) söz etmek, belleğimizi canlandırma ve bize 30'lu yılları anımsatma konusunda yararlı olacaktır sanırım. 1930'larda faşist tohumların yeşermesi ve sonuçta faşistlerin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte anti-faşist ve savaş karşıtı hareket geniş bir kadın kitlesini de içine alarak uluslararası boyutlara ulaşmıştı. Savaştan sonra ise bu kadınların ortak amacı, farklı siyasal-toplumsal sistemlere sahip ülkelerden, değişik siyasal görüşler ve dinsel inançlar taşıyan kadınları bir araya getirecek uluslararası bir örgüt kurmaktı. Ve bu ortak amaç 26 Kasım 1945 günü 40 ülkeden 850 delege ve konuğun katıldığı toplantı sonucunda UDKF'nin kurulmasıyla gerçekleşti. Fransa'da fizikçi ve direniş hareketi üyesi Eugénie Cotton, federasyonun başkanlığına seçildi. Katılanların tümü "dünyada sürekli barışın sağlanması için yılmadan mücadele etmeye" ant içtiler. Anımsayacaksın, bu ant yukarıda özetlediğimden çok daha geniş kapsamlıdır ve yalnız böyle bir "gün"de değil, her zaman ve her yerde okunacak kadar anlamlı, önemlidir. UDKF'nin düzenlediği "kadınların toplumsal sorunları" konulu konferanslarda alınan kararlar her ülkede hiç durmadan uygulama alanına konulmaktadır.

Okuma-yazma bilmezliğin toplum içinde kadınları her bakımdan olumsuz yönde etkilediği açıktır. Dünyada okur-yazar olmayan 800 milyon kişiden 500 milyonunu kadınlar oluşturmaktadır. Bu ürkütücü sayı azalacağına giderek artmaktadır. Nedenlerini tahmin etmek zor değil. Bir kadının okur-yazar olması, önce kişiliğini kazanmasına ve böylece toplum içinde bir yer almasına olanak sağlar. Okuyan insanın dünyada gerçekleşen en küçük olaydan bile haberi

olabilir. Öğrenme çabası içindeki insanların gelişimlerinin olumlu sonuçları, "bilmek yaşamaktır" sözünün ne kadar doğru ve önemli olduğunu kanıtlamaktadır. Ne var ki kişinin daha da gelişebilmesi kendisine bırakılmakta, bu yönde her türlü destek kendisinden esirgenmektedir. Üstelik kâğıda sık sık yapılan zamlar sonucunda artan gazete, dergi, kitap fiyatları insanların büyük bir bölümünü "okuma zevki"nden yoksun bırakmaktadır.

Kadına toplumda ikinci sınıf insanmış gibi davranılması, yalnızca okur-yazar olmamasıyla açıklanamaz. Toplumun yarısını oluşturan kadınların ezilmesi ve baskı altında tutulması, bir araya geldikleri zaman meydana getirecekleri büyük güce karşı alınan bir önlemdir. Federal Almanya'da 60'lı yılların sonunda kadınların harekete geçtikleri, haklarını savunmak için seslerini yükselttikleri, gösteriler yaptıkları izlenmiştir. Bu direnişe, kadınların kapitalist sistemde yaşamanın ne demek olduğunu kavramaları, çalışma koşullarının ağırlığı ve işten ilk olarak çıkarılmanın acısını üzerlerinde duymaları neden olmaktadır. 70'li yılların sonunda ise Avrupa'da, silahlanmaya hız verilmesi ve Orta Avrupa'ya atom başlıklı roketlerin yerleştirilmesi tehlikesi boy gösteriyor. Ama bunlar uluslararası alanda, savaşa karşı olan tüm insanların özellikle de kadınların direnişleriyle karşılaşıyor. UDKF bu direnişleri belli bir yöne çevirmek, kadınların güçlerini boşa harcamamalarını, haklarını nasıl alabilecekleri konusunda tartışmalarını ve sorunlarını kamuoyuna duyurabilmelerini,savaşa karşı tavırlarını açıkça ortaya koyabilmelerini sağlamak için 1975 yılının "Kadın Yılı" olarak tanınmasını öneriyor. Ancak bu bir yıllık kısa sürenin, tüm sorunları tartışmaya, görüşmeye, saptamaya yetmeyeceği anlaşılınca bu sürenin uzatılarak 1975'den 1985'e kadarki 10 yılın "Kadın On Yılı" olarak kabul edilmesi ne ve Nairobi'de yapılacak bir dizi konferansla sonuçlarının saptanmasına karar veriliyor. Ve Temmuz 85'de 150 ülkeden, değişik toplumsal yaşama, konuma ve mesleğe sahip kadınların nasıl kucaklaştıklarını, sorunları tartışarak önemli sonuçlara ulaştıklarını basın-yayının türlü "sansürüne" rağmen belki izleyebilmişsindir. Onlar dünyadaki tüm kadınların istemlerine ışık tutan kararlarda; silahlanmanın yalnız barışı tehlikeye düşürmekle kalmadığını, toplumsal ilerlemeyi durdurduğunu, dünyada açlığa, hastalığa, ölüme yol açtığını vurguladılar. Ayrıca içlerinde Milva, Senta Berger, Marina Vlady, Julie Christie, Maria Farantouri, Angela Davis gibi otuza yakın sanatçı, yazar kadın "Atom roketlerinin yerleştirilmesine, ABD'nin uzayı silahlandırma planlarına hayır" uyarısını, imzaladıkları "Barış Çağrısı"nı Avrupa hükümetlerine gönderdiler.

Belki sen de işçi-ana-ev kadını olarak üçlü bir görevi yüklenmiş binlerce kadından birisin. İşyerindeki sorumluluğunun yanında genellikle evinin ve çocuklarının bakımı da senin üzerine düşmektedir. Çalışanların aileleri, kapitalist sistemde iktisadi zorluklara düştükleri için, kadın nasıl olursa olsun, işgücünü satmak zorunda kalır. Öte yandan bu üçlü görevi yerine getiremedikleri zaman birçok kadın sadece evin ve çocukların bakımını üstlenir ve böylece kısmen de olsa dış dünya ile ilişkisini keser. Ne var ki bu her iki davranış tarzı da bir çözüm değildir, çünkü çalışmak kadının çok yönlü gelişmesinde önemli bir rol oynayan etmendir. Ancak kadının bu üçlü görev altında ezilişinin suçu çalışmada değil, çalışma koşullarındadır. Kadın her zaman "yedek işçi ordusu" olarak hazır tutulur:

1.Meslek öğrenimi olmadığı için verilen her işi yapmak zorundadır,

2.Erkek işçilerle aynı koşullarda çalıştığı halde eşit ücret ödenmez,

3.İktisadi bunalımlar sırasında ilk işten çıkarılanlar kadınlardır,

4.Patronlar, kadının ailesine karşı taşıdığı sorumluluktan doğan boyun eğişini (verilen her işi yapması, işten çıkarılma korkusuyla hızlı çalıştırılması, grevler sırasında erkek işçilerin işlerini yapmağa zorlandığı zaman direniş gösterememesi) erkek işçilere karşı kullanır,

5.İşten çıkarılıp yeniden işe alınması sırasında birçok yasal hakkını yitirir.

Çalışma dünyasındaki bu eşitsiz uygulamaların yanı sıra, sosyal hizmetlerin de yetersizliği büyük bir sorundur. Özellikle çocuk bakımı konusunda çalışan kadın çoğu zaman çaresiz kalmaktadır. Kapitalist ülkelerde çocuk yuvaları pahalıdır, bir lükstür ve aynı zamanda yetersizdir de. Ev işlerini ise yine kadın, çoğunlukla yalnız başına yüklenir.

Kadınların sorunlarını ortaya koyabilmeleri, haklarını alabilmeleri birlikte hareket etmeleriyle mümkündür. Bu birlikte hareket sanayi devrimiyle gelişen emekçi kitlelerin sömürü ve baskıya karşı başlattıkları harekete sıkı sıkıya bağlıdır ve bugüne de sadece bu şekilde ulaşmıştır. 1848'de kaleme alınmış tarihsel belgede, kapitalizmde kadına ve aileye bir üretim aracı gözüyle bakıldığı saptanmış ve kadın hareketi gerçek çizgisine oturtulmuştur. Şöyle ki: Kadın-erkek tüm çalışanlar, sömürüden aynı biçimde etkilenirler. Bu nedenle kadınların özgürlüğü ile çalışan insanların sömürüden kurtulmaları birbirinden ayrılamaz.Kısacası tüm insanların özgürlüğünün bir parçası olan "kadın özgürlüğü"ancak kadın-erkek birlikte hareket edildiği zaman gerçekleşecektir. 1910 yılında Viyana'da "kadınlara seçim hakkı" için yapılan gösterilerde erkekler de kadınları destekleyerek yanlarında yer almıştır. Berlin'de "pahalılığa ve açlığa karşı" düzenlenen gösterilere katılmış 20 bin kişiden 12 binini kadınlar oluşturmaktaydı. 1917 yılında, 8 Mart'ta, kadınların Petrograd'da "Açlığa" karşı başlattığı gösteriler çarlığın yıkılmasının yolunu açmıştı. Bugün de bu dayanışmanın, birlikte davranmanın tanıkları oluyoruz.

Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de kadınların da erkekler gibi siyasal nedenlerden tutuklandıkları ve hatta çoklarının tutukevlerinde yaşamlarını yitirdikleri bilinmektedir. Ne var ki kadınların insan onuruna yaraşır bir yaşam, eşitlik ve barış için öne sürdükleri haklı istemler bastırılamamakta ve göz ardı edilememektedir. İşte, 1983 yılında, 8 yıllık tutukluluktan sonra 68 yaşında bırakılan Uruguaylı barışsever Rita Ibarburu ile, 1985 yılın-

da "dünya barışının savunulmasının suç olarak kabul edildiği bir mantıkla yargılanıyorsam, evet, o zaman suçluyum" diyen Reha İsvan'la ve daha birçokları arasında konuştukları dilden başka bir ayrılık olduğunu sanmıyorum. Hatta aynı düşünceleri paylaşmanın sağladığı anlaşmayı dillerin ayrı olması bile engellemiyor. Sen de, mutlaka bir yanında Yunanlı Anastasia, diğer yanında Alman Uşi, karşında simsiyah gözleri ve pırıl pırıl saçlarıyla Şilili Isabel'le birlikte yavaş yavaş mırıldandığınız bildik bir şarkının ayrı dillerde söylenmesine karşın nasıl da uyum sağladığını düşünür, içini bir sevinç, yüzünü bir gülümseme kaplar. Onların yüzlerine tek tek bakar, güvenle sen de sesini yükseltmeye başlarsın.

Bu sözlerimi aşırı duygusallık olarak tanımlayacağını sanmıyorum. Geçmişte ve günümüzde kadının karşılaştığı tüm baskılara, verdiği kayıplara, çektiği acılara ve "sapmalara" karşın, hareketi kuşaktan kuşağa aktarabilmesinin nedeni, ana-kadın olarak duygusallığını yitirmemesi yanında temel çelişkiyi kavramış olmasıdır. Şimdi de kısaca "sapmalara" değinmek gereğini duyuyoruz. 1950-1970 yılları arasında batıdaki öğrenci hareketiyle başlayan direnişlerin kadın hareketini de etkilediğini bilirsin. Özellikle Simon de Beauvoir'ın kitabı *İkinci Cins*'in hareket üzerindeki etkisi büyük olmuştu. Beauvoir'ın savunduğu düşünceye göre, kadınların sömürülmelerine "erkeklerin baskısı" neden oluyordu. Bu yüzden birçok kadın, ancak kadınlar tarafından yaratılan yeni bir kültürle ve yine kadınların düzenleyeceği kurumlarla sömürünün ortadan kalkacağına inanmıştı. Ne var ki en büyük yanılgıları, kadın ya da erkek olsun tüm çalışanların sömürüldüklerini, baskı altında tutulduklarını gözden kaçırmaları ve genel bir temel-yapısal değişiklik olmadan sömürünün ortadan kalkmayacağını kavrayamamaları, belki de kavramak istememeleriydi. Sonuçta bu hareket giderek gücünü yitirmiş, günümüzde de dağılma sürecine girmiştir. Örneğin, bu düşüncenin Federal Almanya'daki savunucuları, hareketin gücünü yitirmesinin nedenlerini tartışmakta, başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açan yanılgıları aramaktadırlar. Kadın hareketini genel hareketten soyutlamanın ve temel çelişkileri cinsiyetler arası çelişkilerle örtmeye kalkışmanın, gerçek çıkış yolunu göstermediğini kavrayanlar, er ya da geç doğrunun yanında yer almaktadırlar.

Bu yıl 8 Mart'ı atom savaşı tehlikesinin tüm dünyada arttığı, uzayın hızla silahlandırılmasına doğru gidildiği bir dönemde karşılıyoruz. İnsanlığın bir anda yok edilmemesi, senin ve birçoklarımızın dünyada barışın kesinlikle sağlanacağına inanmamızdan ve "yaşam"ı değerlendirerek tüm gücümüzle direnmemizdendir.

Sağlıcakla kal. ●

REŞİT ERGENER

BAY POIROT

Agatha Christie romanları hiç okumadım ama,
televizyonda izlediğim iki filme göre
göreviniz, cinayetler işlenirken
iyi yemekler yeyip, uyumak
sonra herkesi biraraya toplayıp
katilin kim olduğunu
açıklamak galiba
Bay Poirot

İşte size
dünyanın bir kaç yerinden
bir kaç ölü:
biri işkence masasında
biri radyoaktivite kurbanı
biri açlıktan ölmüş
biri iş kazasında

Alışıksınız kanlı öykülere
kolay bir iş sizin için
bir matematik denklemi çözer gibi
bulun sonucu, açıklayın
toplandık, bekliyoruz,
"Katil kim,
Bay Poirot?"

Kadın Sorununa Farklı Yaklaşımlar

Z.Kılıçaslan

Kadın hareketi mi, feminizm mi? Birbiriyle eşanlamlı mı, yoksa uzlaşmaz çelişkili mi? Bugün bu tartışma Türkiye'de de sürüyor - her ne kadar kısıtlı bir çevrede de olsa.

Bazen adeta oraya indirgeniyor gibi görünse de, burada tartışılan kuşkusuz meselenin semantik yönü değil, kadın hareketine farklı yaklaşımlar, "feminizm"in yıllar boyunca yüklendiği anlam, özellikle de sınıfsal içeriği oluyor. Sosyalistler feminizmi bir küçük burjuva akım olarak eleştirirken, feministler de sosyalistleri kadınların eşitliği sorununu salt sosyalizmin zaferine bağlamakla suçluyorlar.

Bu tartışmalar kuşkusuz yeni değil dünyada, başlangıcı neredeyse yüz yıl önceye dayanıyor. Belki zaman zaman da bu süre içinde yer alan gelişmeler ve köklü değişiklikler göz ardı ediliyor. Bu nedenle, bugünkü durumu incelerken tarihsel bağlamını göz ardı etmemek önemli oluyor.

KADIN HAREKETİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Kadınların ezilmişliği, "kölelerin köleleri" olması binlerce yıldır sürüp gidiyor, ama buna karşı ilk çıkışlar kapitalizmin gelişmesi, özellikle de burjuva devrimleriyle birlikte görülmektedir. Bunun nesnel nedeni de gelişen kapitalizmin her sınıftan kadının konumunda önemli değişiklikler, olumsuzluklar yaratması, kadınların toplumsal konumlarında belirleyici rol oynayan üretim süreciyle bağlantılarını alt-üst etmesidir.

Kadınlar her zaman evde çalışır olmuşlardır. Ama sanayi devrimi öncesine kadar ekonomi de genel olarak evde ve onun çevresindeki tarlada odaklaşmaktaydı. Kadınlar hayvan bakımı, bahçe işleri yaparak ve tarlada çalışarak üretime katılıyor, üstelik ailenin gereksinimi olan birçok şeyi (kumaş, giysi, kilim, bütün dayanıklı yiyecekler, mum, sabun, vb.) onlar üretiyorlardı. Zanaatkârların ailesinde de kadın ve çocuklar üretime katılıyordu. Zaten işyeri ve ev birbirinden ayrılmış değildi. Kadın bizzat dokuma tezgâhının, matbaa makinesinin, vb. başında çalışmanın yanı sıra, hesapları tutuyor, kocası olmadığı zaman çıraklara nezaret edebiliyordu.

Ama tarımda ve sanayide üretici güçlerin gelişmesi ve ekonominin ağırlığının evden uzaklaşmasıyla durum değişti. Kadınların üretimine olan gereksinim azaldı.

Kırsal alanda hızlı bir farklılaşma başladı. Küçük toprak sahipleri yok oluyor, topraklar ücretli emek kullanan zengin çiftçilerin elinde yoğunlaşıyordu. Zengin ve orta çiftçinin karısının artık eskisi gibi üretime katılmasına gerek kalmamıştı. Aynı durum kentlerde de söz konusuydu. İşyeri evden uzaklaşırken, kadın evde kalıyor, daha önceki üretici işlevi ortadan kalkıyordu. Bu gelişmelere paralel olarak yeni bir kavram geliştiriliyordu: "kadınca" olmak, "hanımlık". Annelik kadının temel özelliği olarak öne çıkarılıyordu. "Kadınca" olmak, narin ve güçsüz olmak, kadınlara uygun görülen elişi, müzik, edebiyat gibi işlerle uğraşmak ve en önemlisi evin beyine mümkün olduğunca çok varisler yetiştirmekti.

Tabii bu özellikler derin bir yoksulluk içindeki alt sınıf kadınları için geçerli değildi. Kapitalizmin onlar açısından sonucu üretimden uzaklaşmak değil, tam tersine bu sürece yığınsal olarak katılmak ve sömürülerinin katmerleşmesiydi. Kırsal alanda mevsimlik ya da sürekli işçi olarak çalışıyor, kendilerinden beklenen erkeklerden hiç de az olmuyordu. Buna karşılık ücretleri ise çok daha düşüktü. Ama esas büyük değişiklik kentlerde oluyor, yoksul kadınlar büyük sayılarla atölyelerde, fabrikalarda çalışmaya başlıyorlardı. Onlar için "kadınca" olma sorunu yoktu. Üstelik ağır çalışma koşulları onları aileden koparıyor, aileler önemli bir yıkıma uğruyorlardı.

Kısacası her sınıftan kadın için sorunlar farklılaşıyor ve artıyordu. Burjuva kadının şimdi kocası ya da ailesine bağlı olarak daha çok parası vardı, ama buna karşı gelen haklardan yoksundu. Evin dört duvarı arasına kapanmış, kadınca sayılanlar dışında uğraşlardan dışlanmıştı. Hemen hemen her meslek ona kapalıydı. Eğitim kurumları da öyle. İktisadi durumu ise baba ya da kocasına bağlıydı. Miras hakkı, kendi parasını istediği gibi kullanma hakkı yoktu.

İşçi kadın ise öncelikle derin bir yoksulluğun, insanlık dışı çalışma koşullarının kurbanıydı. Bu koşullarda bile iş bulamayanları bekleyen dilencilik ya da fahişelikti. Çocuklarına bakma-

ya ne vakti, ne de olanağı oluyor, onların gözleri önünde ölüp gitmesine ya da küçük yaştan aynı çalışma koşullarına maruz kalmasına seyirci kalmak zorunda oluyordu. Meslek yasağı bir anlamda onun için de geçerliydi. Fabrikalarda daha ustalık isteyen ya da daha iyi ücretli işler erkek işçilere gidiyor, onlar yarı ya da daha az ücretle en yorucu ve sıkıcı işlerde çalışmak zorunda kalıyorlardı. Bugün bile "kadın işi" diye süregelen mesleki ayrımın kökenleri o dönemde yatmaktaydı. Bütün bunlara rağmen, emekçi kadınlar iktisadi bağımsızlıklarını kazanıyor, toplumsal üretime katılmak onları toplumsal yaşama da çekiyordu.

Bu koşullarda örgütlü bir hareket olarak feminizmin öncelikle burjuva kadınları arasında başlaması şaşırtıcı bir olgu değildir. Böyle bir hareketi başlatmak için gerekli eğitim, vakit ve olanak onlarda vardı. Öte yandan, özellikle kadın olmaktan doğan sorunları da en çok yaşayan onlardı. İşçi kadınlar sorunlarını haklı olarak yoksulluklarına, çalışma koşullarına, onları bu durumda çalışmaya zorlayan kapitalizme yöneltirken, onlar düzenin bizzat kendisinden değil, bu düzen içinde kadınların yerinden etkileniyor ve bu sorunu ele alıyorlardı.

Farklı sınıflardan kadınların, sorunlarına farklı yaklaşımı kadınların daha yığınsal olarak katıldıkları Fransız burjuva devriminde görülmektedir.

Fransız Devrimi'nde bir yanda burjuva kadın hakları savunucuları vardır. Hemen hemen hepsi Jironden'lerden olan Olympia de Gouges, de Mericourt, van Aelder gibi kadınlar, politik eşitlik, eğitimde eşitlik, boşanma, çalışma eşitliğini savunuyor, bu amaçları içeren dilekçeler yazıyorlardı. "Kadınların giyotine gitme hakkı varsa, kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır" sözüyle ünlü, kendisi de giyotinde can veren de Gouges'nin 1791'de yayımladığı "Kadınların ve Yurttaşların Hakları Bildirgesi" şöyle başlıyordu: "Bu devrim, bütün kadınlar kötü kaderlerinin ve yitirdikleri toplumsal hakların bilincine varıncaya kadar tamamlanmış olmayacaktır... Erkekler, adil olabilir misiniz? Size benim cinsimi ezme hakkını veren nedir, anlatın. Gücünüz mü? Yeteneğiniz mi?" Kadınlara yasalarda, yasa yapmada, çalışmada tam eşitlik isteyen bildirge bütün kadınları doğal eşitlik haklarını elde etmek için birleşmeye çağırarak bitiyordu.

Fransa'nın emekçi kadınları ise kadın haklarının elde edilmesini genel olarak işçi haklarının sağlanmasına bağlıyorlardı. Onlar için hayat pahalılığı, açlık ve işsizlik, boşanma, eğitim ve hukuksal eşitliğe göre çok daha öncelikli sorunlardı. 1789'la 1795 yılları arasında sık sık tekrarlanan "ekmek ayaklanmaları"nın başlıca gücü emekçi kadınlardı. Hükümet en sonunda kadınların baskısına dayanamayarak fiyatları dondurmak zorunda kalıyordu. Emekçi kadınlar aynı şekilde devrimi dış düşmanlara karşı savunmak için de harekete geçmişlerdi. Devrim sırasında kurulan birçok kadın örgütü arasında en önemlisi Rosa Lacombe ce Pauline Peonie'nin başını çektiği ve üyeleri tümüyle yoksul kadınlardan oluşan "Devrimci Kadın Yurttaşlar Kulübü"ydü.

İki sınıfın kadınları arasında karşılıklı sevgi ve dayanışma olduğu söylenemez. Olympia de Gouges, yoksul kadınları hor görüyordu. Hatta namuslu kadınları ve kızlarını Paris sokaklarını saran çirkinlikleri görmekten kurtarmak için fahişeleri polis denetiminde özel yerlere sürmeyi öneriyordu. Emekçi kadınlar ise de Gouges'nin giyotinden idamını alkışlayan kalabalığın içindeydiler.

Ne var ki bir süre sonra sıra onlara da gelecek, 1793 yılında bütün kadın kulüpleri yasaklanacaktı. Kadınlar politikayı bırakıp, "doğanın onlara yüklediği daha önemli görevlere" dönmeliydiler. Doğanın yüksek buyruklarına karşı gelinemezdi; kadınlara politik haklar verilmeyecekti. Hatta kadınların parlamentonun toplantılarına dinleyici olarak katılmaları bile yasaklanmıştı. Bu yasağın gerekçesi açıklanırken devrimci kadınlara de Gouges örneğinin verilmesi ve onun politik görüşlerinden dolayı değil, "bir politikacı olmak istediği ve cinsine uygun faziletleri unuttuğu için" cezalandırıldığının söylenmesi ilginçtir. Bu yasaklar 1795 yılında adeta kadınları ev hapsine zorlamaya kadar vardı ve beşten fazla kadının bir araya gelmesinin tutuklanma nedeni olduğu duyuruldu.

Burjuvazi kesin iktidarını kurmuştu. Bu da yalnızca emekçi kadınların değil, bütün kadınların yenilgisi demekti. Burjuvazinin bayrağına yazdığı "eşitlik" tam da herkes için eşitlik anlamına gelmiyordu ve daha az eşitler arasında kadınlar bir bütün olarak yer alıyorlardı.

ÖRGÜTLENME DÖNEMİ

Kadın sorununda bir yanda burjuva feministler, öte yanda işçi ve emekçi kadınlar olarak bu iki akım 19. yüzyılda daha belirginleşti. Örgütlü bir hareket olarak feminizmin ilk biçimlendiği ülkenin Amerika olduğu söylenebilir.

Lucretia Mott ile Elizabeth Stanton'un 1848 yılında Seneca Falls'da düzenledikleri kadın kongresi feminist hareketin dönüm noktasını oluşturan tarihsel bir olaydı. Tipik olarak bu hareketin doğuşunda köleliğe karşı savaşımın önemli bir etkisi vardı. Kadınlar daha en baştan kendilerini her türlü haktan yoksun kölelerle özdeşleştiriyor, onların durumunda kendi konumlarının bir yansımasını görüyorlardı.

Giderek kendilerini kadın hakları için savaşıma adayan Lucretia Mott ve Elizabeth Stanton gibi kadınlar, ABD'de köleliğin ortadan kalkması için gelişen hareketlerde yer alan kişilerdi.

Gene bu kadınların bir özelliği çoğunun "Quaker" olmasıydı. İngiltere'deki dinsel baskılardan kaçarak ABD'ye yerleşen "Quaker"lar ilerici bir mezhepti. Kilisenin hiyerarşik yapısına karşı çıkıyorlar, yaşamlarında olduğu gibi ibadette de alabildiğine sadeliği savunuyorlardı. Savaşa ve eşitsizliğe karşı olan bu mezhep toplumsal meselelerde kadınlara eşit bir konum tanıyordu.

Seneca Falls'da bir dizi eşitlik istemine ilişkin önemli belgeler benimsendi. Kadınlara oy hakkı sorunu yoğun tartışmalara neden oldu ve sonunda küçük bir farkla kabul edildi. Benimsenen belgelerden biri 18 maddelik erkeklerden yakınmaları içeren Duygular Bildirgesi, bir diğeri ise istemleri içeren İlkeler Bildirgesi'ydi.

Seneca Falls'da en çok vurgulanan noktalardan biri evlilik kurumunun kadınlar üstündeki zararlı etkileriydi. Evlilik kadınları iktisadi olarak kocalarına bağımlı kılıyordu. Koca karısından tam bir itaat talep ediyor, aksi

halde karısını cezalandırabiliyordu. Üstelik boşanmayla ilişkin yasalar tümüyle erkeklerin üstünlüğüne dayanıyordu. Bu iktisadi ve psikolojik bağımlılık kadının kendine olan güven ve saygısını yok ediyordu.

Seneca Falls Bildirgesi genel olarak 19. yüzyıl hareketleri için önemli bir örnektir. Bu hareketler kadınların ezilmişliğinin bilinçli bir ifadesi oluyorlar, kadınları bu ayrımlara karşı örgütlemeye çalışıyorlardı. Ama kendi dışlarında kalan kadınların sorunlarına da eğilmiyorlardı.

Öte yanda ise işçi kadınların eylemleri yükselmeye başlıyordu. Bu eylemlerde en önde gelen istemlerden biri daha kısa çalışma saatleriydi. Örneğin 1845 yılında ABD'de Pennsylvania'daki dokuma fabrikalarında çalışan beş bin kadın, 15 saat yerine günde 10 saat çalışmak için tam bir ay süren bir grev örgütlediler. Gene ABD'de 1866'da kurulan Ulusal Sendikalar Birliği'nin yönetiminde kadınlar da yer alıyor ve ilk kez eşit işe eşit ücret isteminin örgütsel olarak öne sürülmesini sağlıyorlardı. İngiltere'de daha 19. yüzyılın başında, kısa ömürlü de olsa, bazı emekçi kadın örgütleri kurulmuştu. Blackburn'lü pamuk işçisi kadınların kurduğu "Kadınlar İçin Reformlar Derneği" ile Sheffieldli işçilerin "Kadınlar Politik Birliği", diğer istemlerin yanı sıra, bu ülkede ilk kez politik haklar belgisini yükselten örgütler olmuşlardı. Böylesi örnekler yüzyılın sonuna doğru hızla artıyordu.

1871 Paris Komünü'nde ise kadınlar büyük bir rol oynamışlardı. Kadın komüncülerin militanlığı komün düşmanlarını öylesine etkilemişti ki, 19 Mayıs 1871 tarihli İngiliz *The Times* gazetesi, "Eğer Fransız ulusu sadece Fransız kadınlarından oluşsaydı, ne korkunç bir ulus olurdu" diye yazıyordu.

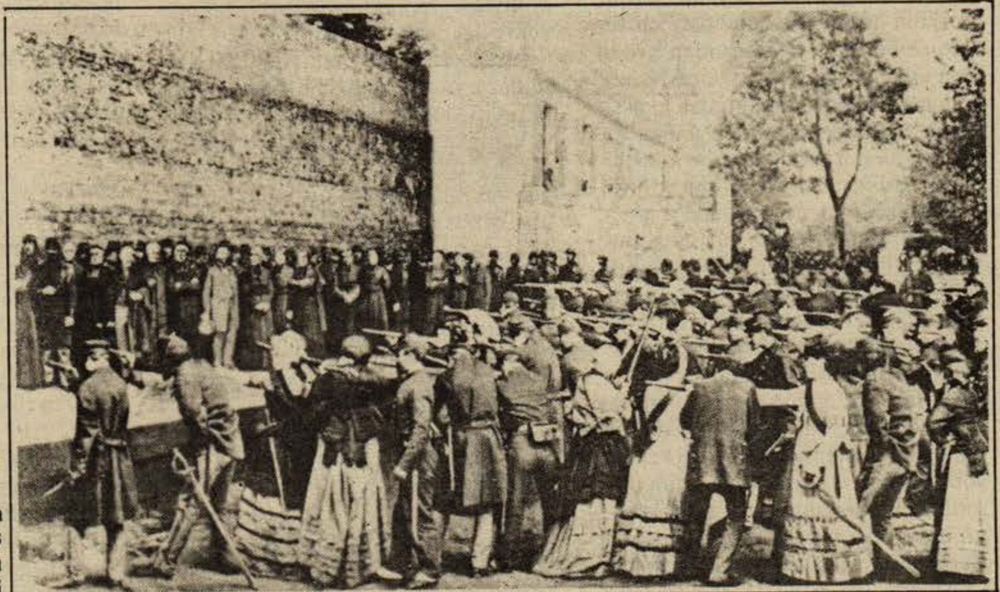
Komün'ün zaferinde ve yaşamında vazgeçilmez payı olan kadınlar, yenilgiyi de aynı şekilde paylaştılar. Binlerce kadın ve çocuk kocaları ve babalarıyla birlikte öldürüldü. Daha sonra kurulan harp mahkemelerinin önüne çıkarılan 1051 kadının biri dışında hepsi emekçi kadınlardı. Büyük cesaret örnekleri veren bu kadınların çoğu da kurşuna dizildi. Ünlü komünard Louise Michel, mahkemede Komün'e katılmaktan duyduğu onuru dile getiriyor ve "eğer yaşamama izin verirseniz, intikam diye haykırmaktan hiçbir zaman vazgeçmeyeceğim" diyordu.

Fransız burjuva kadınları komüncü eşcinslerine acıma göstermediler. Komün'ün düşüşünden sonra zarif ve neşeli kadınların cesetleri seyretmek için geziler düzenledikleri, tutuklulara ve özellikle de kadın komünardlara saldırdıkları bildiriliyordu.

SOSYALİSTLER VE KADIN SORUNU

Sosyalizmle kadın hakları hareketinin bağı, sosyalizmin doğuşuna dayanan eski bir gelenektir. İlk ütopik sosyalistlerden itibaren hepsinin programlarında kadınların kurtuluşuna ilişkin maddeler bulunmaktadır. Ütopistler o dönemin yaygın, kadınların doğal geriliği görüşlerini şiddetle eleştirip kadınların ezilmesini toplumun düzeniyle bağlı olarak görüyorlardı. Örneğin, Fourier kadın sorununu köklü toplumsal değişimlerin temel bir parçası olarak alıyor, kadın-erkek herkesin kollektif üretime eşit katılmasını, bir kurum olarak evliliğe karşı insanların özgür sevgisine dayanan ilişkiler kurmasını savunuyordu. Aynı şekilde, Saint Simoncular, "işçileri ve kadınları" kurtarmayı temel amaçları olarak görüyorlardı. İngiliz ütopist William Thompson ise 1825 yılında kadınların toplumdaki durumunu eleştiriyor, kadınların bazı haklar elde etseler bile kapitalizmde hiçbir zaman eşit olamayacaklarını, bunun ancak "kooperatif" bir toplumda olanaklı olduğunu söylüyordu.

Ama kadın sorununu köklü biçimde ilk inceleyenler Marx ve Engels oluyordu. Özellikle Engels, *Ailenin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni*'nde, kadınların ezilmeye başlamasının sınıfsal ve toplumsal nedenlere dayandığını belirliyordu. Engels, kadınların eşitsiz konumlarının biyolojik ya da psikolojik nedenlerden kaynaklanmadığını, kadınların yüz binlerce yıl toplumun eşit üyeleri olduğunu, ancak özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla ailede ve toplumda geri bir konuma düştüklerini kanıtlamaktaydı. Özel mülkiyetle ortaya çıkan tek eşli ailenin tarihte "bir cinsin bir diğer

62 Komunard'ın 26 Mayıs 1871'de Paris'te toplu olarak kurşuna dizilişi

cinsi ezmek, tarih öncesi çağlarda o zamana dek bilinmeyen cinsler arasında bir çelişkinin ilanı" olduğunu söylüyordu. "Tarihte ortaya çıkan ilk sınıfsal çelişki kadın ve erkek arasında tek eşli evlilikte gelişen çelişki, ilk sınıfsal baskı ise kadın cinsinin erkek tarafından ezilmesiyle çakışmaktadır."

Engels'in bu çözümlemesi kadın hareketi açısından belirleyici önemdeydi, çünkü eşitliğin elde edilmesi için öncelikle eşitsizliğin nasıl ortaya çıktığı, nedenleri saptanmalı ve bu nedenler giderilmeliydi. Özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla doğan kadın sorununun çözümü de özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla, yani sosyalizmle bağlantılıydı. Engels'in görüşleri bugün de aynı önemi korumakta, kadın sorununa yaklaşımda bir nirengi noktası oluşturmaktadır.

Burada şunu da vurgulamak gerek ki, Engels sorunun iktisadi temelini belirlerken, bunu tek başına ele almıyor, üst yapı kurumlarının rolünü yadsımıyordu. Tam tersine Engels genel olarak böyle bir yanlışa karşı sürekli uyarıda bulunmuştur: "Maddeci tarih kavramına göre, tarihte *son tahlilde* belirleyici olan unsur üretim ve gerçek yaşamın yeniden üretimidir. Ne Marx ne de ben hiçbir zaman bundan ötesini söylemedik. Bu nedenle biri bu sözleri, iktisadi unsurun *tek* belirleyici unsur olduğu biçiminde çarpıtıyorsa, bu tezi anlamsız, soyut, saçma bir deyime dönüştürmektedir."

Daha sonra Alman sosyal demokratlarının önderlerinden Bebel *Kadın ve Sosyalizm* adlı kitabında aileyi, kadının toplumda konumunu, kadın hakları ve sosyalizm savaşımının ilişkisini daha ayrıntılı olarak inceliyordu.

Ancak işçi sınıfı hareketinin uygulamada kadınlara her zaman olumlu yaklaştığı da söylenemez. 19. yüzyıl sendikal hareketi kadınlara karşı daha değişik bir tutum alıyordu. Sanayide çalışan kadın sayısı hızla artarken, sendikalaşma oranları aynı hızla artmıyordu. Bunda gerçi birçok faktörün rolü vardı: Kadınların vasıfsız işçiler olması (en hızlı örgütlenenler vasıflı işçilerdi) en düşük ücretler alarak proleteryanın en alt tabakasını oluşturmaları, birçoğunun genç ve bekar olup evlenip işten çıkmayı umması, vb. Ama sendikalar da kadınları örgütlemeye hevesli değillerdi. İşçilerin çoğunluğu kadınların çalışmasını onaylamıyordu. Bunun nedenleri arasında kadınların ücretleri düşürmelerini, kendi işlerini ellerinden almalarını, ev ve çocukların bakımsız kalmasını sayıyorlardı. Kadınların sendikalara üye kaydedilip edilmemesi sorunu I. Enternasyonal'de de tartışıldı. Prudhoncular kadının yerinin evi olduğunu, onların çalışmalarının yasaklanmasını savunuyorlardı. Sonunda Marxistler'in görüşü egemen geldi. Ücret kırıcılığını önlemek için yasaklara başvurmak değil, kadınları da sendikalarda örgütlemek gerekliydi.

Gerçekte Prudhon küçük burjuva dünya görüşü içinde kadınlara karşı son derece gerici bir tutum alıyordu. Ona göre kadının toplumdaki tek işlevi doğurmaktı. Bir kadının ancak iki seçimi olduğunu söylüyordu: Ya ev kadını ya da fahişe olmak. Kurtuluş hayalleri gören her kadın Prudhon'a göre "ruhunun sağlığını, zekâsının parlaklığını, yüreğinin masumiyetini yitirmişti". Prudhon'un görüşleri Fransız işçileri arasında tümüyle etkisiz kalmadı. Belki de bu etkiler yüzündendir ki, toplumda en köklü değişiklikleri yapan Paris Komüncüler'i kadınlara oy hakkını tanımamışlardı.

Sendikalar kadın işçilere düşmanca yaklaşımlar gösterdiği dönemde feministler kadın emekçileri de örgütlemek için yer yer çaba harcıyorlardı. Örneğin, Alman kadın hareketinin öncülerinden Luise Otto-Peters 1869'da "İşçi Kadınların Eğitim ve Ruhsal Uyanış Birliği"ni kurmuştu. ABD'de Susan Anthony, matbaacı kadınları örgütlemek için kendi kadın dergisinin bürosunu kullanıyordu. Ne var ki, bu kadınların sendikalaşma hareketinin anlamını kavradıkları çok şüpheliydi. Susan Anthony, kadınların erkek işçilere karşı ücret kırıcılığı yapmalarını destekliyordu. Gene işçi kadınların en başta seçme-seçilme hakkı için savaşmalarını istiyor, onların ücret, iş koşulları gibi yakıcı sorunları öne çıkarmalarını anlayamıyordu.

Sendikalar daha sonra kadınlara kapılarını açmaya başladılar. 1880-1890'lardan itibaren İngiliz, 1890'dan sonra da Alman sendikaları kadınları üye kaydetmeye başladı. İngiliz sendikalarında kadınların sayısı 1886'da 40 binden 1918'de 1 milyona, Almanya'da ise 1896'da 15 binden 1919'da 1,2 milyona çıkıyordu. Artık işçi kadınlar kendi örgütlerinde yönetici olacak düzeye gelmişlerdi. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Clara Zetkin artık bu örgütlerden yabancı sınıfsal görüşlerin arındırılarak, sosyalist bir kadın hareketi oluşturulması çabasına girişmişti.

Clara Zetkin uzun yıllar kadınların sendikalarda örgütlenmesi için aktif olmuştu. 1891'de işçi kadınlara yönelik *Eşitlik* dergisini çıkarmaya başladı. *Eşitlik*'te çıkan yazıların konuları, Zetkin'in kadınların örgütlenmesinde ağırlık verdiği noktaları da kanıtlıyordu. Dergi kadınların çalıştığı işkollarındaki çalışma koşullarına büyük yer ayırıyordu. Kadınlara yasal haklarından yararlanmalarını sağlayabilmeleri için bu yasalar hakkında ayrıntılı bilgi veriliyordu. Almanya ve diğer ülkelerdeki işçi kadınların grev, direniş, vb. eylemleri derginin ön sayfalarında yansıtılıyordu.

Clara Zetkin 1907 yılında sosyalist kadınların ilk uluslararası konferansının düzenlenmesinde başı çekti. On beş ülkeden 49 kadının katıldığı bu konferansta bütün sosyalist kadın örgütlerinin ulusararası bir örgütte birleştirilmesi kararı verildi. Yeni kurulan Uluslararası Sosyalist Kadınlar Örgütü'nün sekreterliğine Clara Zetkin seçiliyor, *Eşitlik*, derneğin merkezi yayın organı oluyordu. Yönetim kurulunda Kollontay da yer almıştı. Sosyalist kadınların 1910 yılında yapılan 2. kongresinde 8 Mart'ın uluslararası kadınlar günü ilan edilmesi kararlaştırıldı.

Sosyalist kadınlar burjuva feministleri şiddetle eleştiriyorlardı. Onları geniş emekçi kadın yığınlarının değil, yalnızca orta ve üst sınıf kadınlarının çıkarlarını savunduklarını söylüyor, toplumdaki devrimci dönüşümlerle bağlanmadığı sürece eşitlik savaşımının başarıya ulaşmasının olanaksız olduğunu vurguluyorlardı.

Burjuva feminist hareketlerin o dönemdeki durumlarına bakıldığında bu eleştirilerin haksız olduğunu söylemek pek olanaklı değil. Kadın sorununu bilince çıkarmak, kadınları bu amaçla örgütleyip seferber etmek açısından feminist hareketler vazgeçilmez bir rol oynamışlardı. Günümüz kadınları onların savaşımına çok şey borçludur. Bir çok ülkede eğitimden eşit yararlanabilme olanağı, eşit

meslek seçme hakkı, bağımsız yasal statüye sahip olma, doğum kontrolü, politik haklar onların uğraşlarıyla elde edilmiştir. Feministler politik hakları yıllardır savunurken, 20. yüzyılın başında hâlâ kadınların oy hakkına karşı çıkan sosyal demokrat eğilimler vardı. II. Enternasyonal'in 1907'deki Suttgart Kongresi'nde Zetkin, "kadınlara evrensel oy hakkı için çalışmak tüm sosyalist partilerin görevidir" kararını çıkartabilmek için yoğun çaba harcıyor, Lenin'in desteğiyle bunu başarabiliyordu.

Ancak soruna temelde kadınların erkeklere karşı savaşımı olarak bakan feministler giderek gerici konumlara kaymışlardı. Burjuvazinin ilerici olduğu dönemlerde ortaya çıkan bu hareketler, daha sonraları emekçi kadınlarla birleşip onları ezen düzene karşı çıkmak yerine, gericileşen burjuvaziyi izlemeyi tercih etmişlerdi. Öyleki, ABD'deki kadın hareketi kökenlerine ters bir şekilde ırkçı eğilimler göstermeye başlamıştı. Güneyin beyaz kadınlarını örgütlemek adına siyahların politik hakları reddedilebiliyordu. Hatta siyah kadınların örgütlenme çabalarına yardım esirgenebiliyordu. Kadınların ezilmişliği mutlaklaştırılmıştı. Susan Anthony şunları söylüyordu: "Zenginin yoksulu yönettiği bir zenginler oligarşisine, eğitilmişin cahili yönettiği bir eğitim oligarşisine, hatta Sakson'un Afrikalı'yı yönettiği bir ırk oligarşisine tahammül edilebilir. Ama babayı, erkek kardeşleri, kocayı, oğulları, her evde anne ve kızkardeşler, karı ve kızlar üstünde egemen kılan bu cinsiyet oligarşisi, karışıklık ve isyanı ulusun her yuvasına taşımaktadır."

İngilizlerin süfrajet (politik haklar) hareketinde sekterlik ve ayrımcılık daha da belirgin olabiliyordu. O dönemde İngiltere'de bütün erkeklerin de seçme-seçilme hakları yoktu. Politik haklara sahip olmak için ciddi kısıtlamalar getirilmiş ve emekçi sınıflar fiilen bu haktan yoksun bırakılmıştı. Süfrajetlerin önemli bir kesimi kadınlara politik hakları var olan bu sistem çerçevesinde talep ediyorlardı. Bu ise, yapılan hesaplara göre, işçi kadınların ancak % 5'inin politik haklardan yararlanabilmesi demekti. Zaten 1918 yılında İngiltere'de 30 yaşın üstündeki mülk sahibi kadınlara oy hakkı tanınması da bir zafer ve hareketin amacına ulaşması olarak kabul edildi.

ABD'li süfrajetler, başkandan kadınlara oy talep eden bir gösteride

I. Dünya Savaşı da süfrajetler için başarısız bir sınav oldu. Hareketin yöneticileri savaştan yana tutum aldılar. Bağnaz vatanseverler kesilmiş, tüm çabalarını savaşı desteklemede yoğunlaştırmışlardı. Rusya'daki devrimci gelişmelere de düşmanca bir tutum aldı bazıları. Süfrajet önderlerinden Emmeline Pankhurst 1917 Haziran'ında hükümetinin izniyle Rusya'ya giderek Kerensky ile görüştü ve ona Bolşevikler'e karşı sert bir çizgi izlemesini tavsiye etti. Kerensky'nin erkekleri yüreklendirmek için kadınlardan oluşturduğu "Ölüm Taburu" nu teftiş etti. Tüm Rusya kadınlarını Kerensky'yi ve geçici hükümeti savunmaya çağırdı.

Oysa Emmeline Pankhurst'un karşı çıktığı sistem, dünyada ilk kez kadınlara yıllardır uğrunda savaştıkları hakları tanıyacaktı.

1917 Ekim Devrimi'nin ardından kadınlar için tanınan haklar gerçekten de devasa değişiklikler anlamına geliyordu. Kadınlara tam politik haklar tanınmış, yeni bir medeni yasayla evlilik iki tarafın gönüllü birliği haline getirilmişti. Kadınları eşitsiz sayan, boşanmayı kısıtlayan bütün yasalar kaldırıldı. Evlilik dışı doğan çocuklar yasa karşısında eşit hale getirildi. Kadınlara eşit ücret, eşit çalışma hakları tanındı. Ücretli doğum izinleri getirildi. Evlenen çift dilerlerse kadının ya da erkeğin soyadını alabiliyor, ya da herkes kendi soyadını koruyabiliyordu. Dünyada ilk kez kürtaj yasallaştırıldı. Kadınları evin duvarları arasından kurtarmak için hızla çocuk bakım tesisleri, ortak mutfaklar, çamaşırhaneler, vb. kurulmaya başlandı.

Ne yazık ki, diğer ülkelerdeki feminist hareketler dünyanın büyük bir bölümünde kadınların elde ettikleri bu kazanımlara ve onları sağlayan dönüşümlere sahip çıkıp bunlardan yararlanamadılar.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok ülke de kadınlara politik haklar tanımaya başladı ve zaten savaşımlarını hemen hemen tümüyle bu amaçla sınırlandırmış olan birçok feminist hareket de dağılmaya başlayıp, neredeyse 40 yıl süren bir sessizliğe gömüldü.

YENİ FEMİNİZM

1960'larda başlayıp özellikle de 70'li yıllarda yükselen yeni feminist hareketleri doğrudan 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başındaki feministlerin devamı olarak görmek doğru olmayacaktır. Aralarında ortak yanlar ve benzerliklerle birlikte köklü farklılıklar da vardır. Herşeyden önce bu süre içinde dünyada büyük sosyo-ekonomik ve politik değişiklikler olmuştur. Doğal olarak bunlar kadın hareketini de etkilemiştir.

Yeni feminizmin ilk çıkışları 60'larda, daha sonra reformist, hatta muhafazakâr diye adlandırılan feminist hareketlerdi. Bunların tipik bir örneği olarak ABD'deki Ulusal Kadınlar Derneği (NOW) gösterilebilir. Örgütün kurucusu Betty Friedman iyi bilinen *Kadınlığın Gizemi* adlı kitabında bu hareketin neden ve nasıl doğduğunu çok iyi anlatıyor.

1950'li yıllarda ABD'de orta sınıf kadınlarının eğitim ve yaşam düzeyi yükselirken, bir yandan da daha çok eve kapanmaktaydılar. Annelik ve "kadınca" olma düşünceleri yüceleştiriliyordu. Öyle ki, ABD'de bu dönemde bir nüfus patlaması olmuş, doğum oranları birçok geri kalmış ülkeyi bile aşmıştı. Yüksekeğitim görmüş milyonlarca kadın ömürlerinin en verimli çağlarını, çocuk doğurup büyütmek, evlerini güzelleştirmek, kocalarına gitgide hızlanan iş yaşamından sığınabilecekleri bir "huzur ve rahatlık" yuvası yaratmak için harcıyorlardı. Görünüşe göre, herkes halinden memnundu. Koca, bakım, huzur ve sevgi gereksinimlerini karşılıyor, çocuklar kendilerinden başka fazla ilgi alanı olmayan anne tarafından topluma uyumlu insanlar olarak yetiştiriliyor, kadın da bir kadın için en yüksek meziyet olan "iyi anne, iyi eş" olma istemini tatmin ediyordu. Ancak dönemin Hollywood filmleriyle bütün dünyaya sunulan bu ideal tablonun bir de içyüzü vardı. Gerçekte, aile yapısının, kapitalizmle birlikte iktisadi bir birim olmaktan çıkarken doğan çelişkileri, gitgide derinleşiyordu.Dört duvar arasına kapanan, yetenek ve becerilerini geliştirmesi engellenen kadın, psikolojik bunalımlara düşüyor, psikiyatristlere bir servet yatırılıyordu. Kadının hayatının tek amacı olaıak bütün özlem ve düşlerini yansıttığı çocuklar, bu baskıya isyan etmeye başlıyorlardı. Hele çocukların evden ayrılmasından sonra kadın yaşamını hepten anlamsız hissediyordu.

İşte Friedman'ın anlattığı ve daha sonra başını çektiği bu kadınların başkaldırışıydı. NOW ve benzeri örgütlerin ilk çıkışları hiçbir şekilde düzene karşı olarak değerlendirilemez. Var olan sistem ve yapılar içinde kadınlar nasıl daha eşit konumlar elde edebilirlerdi? Daha sonraları kadın hareketindeki gelişmelerden etkilenmekle birlikte, genel olarak NOW'un çalışmaları parlamentoda baskı grupları (lobi) oluşturmaya, milletvekillerini (hangi partiden olursa olsun) ikna etmeye, böylece eşit haklar bildirgeleri, vb. yasal değişiklikleri sağlamaya yönelik oldu.

Öte yandan, 60'ların sonlarında feminist harekete çok farklı gruplar katılıyordu. Bu yıllarda yoğunlaşan öğrenci, ırkçılığa karşı, barış hareketleri birçok genç kızı da saflarına çekmişti. Kadınlar, anti-emperyalist, anti-kapitalist bu hareketlerin belgilerinde eşitlik hayallerinin yansımasını görüyor, bütün güç ve hevesleriyle solcu örgüt ve gruplarda seferber oluyorlardı. Ne var ki kadınları solda da "hayal kırıklığı" bekliyordu. Burada da erkeklerin egemenliği kesindi. Hareketlerin politikalarını belirleyen, strateji ve taktiklerini çizen, direniş ve gösterilerde konuşmalar yapıp başı çeken erkeklerdi. Kızların katılımı takdir ediliyor, ama onlar "doğal" hizmet işlevlerine uygun yerlerde, çay, yemek yapma, daktilo yazma, teksir basma, telefona bakma, vb. işlerde görevlendiriliyordu. Evet, kadınlara eşitlik sağlanacaktı. Ama bu geleceğin sorunuydu. Kadınlar şimdilik bu taleplerini gündemden çıkarmalı, genel olarak sosyalizmin başarısı için çalışmalıydılar. Devrimden sonra (ki çoğu küçük burjuva kökenli bu hareketler için bu fazla uzakta görülmüyordu), bu sorun kendiliğinden çözülecekti.

Öte yandan, şunu da kabul etmek gerekir ki, var olan sol partilerin ve sendikaların kadın sorununa yeterli ciddiyetle yaklaştığı gözlenmemekteydi. Bu örgütlerin yönetimlerinde kadınlar ancak eser miktarda yer alıyorlar, tabandaki üye sayısını kesinlikle yansıtmıyorlardı. Kadın emekçilerin çıkar ve istemlerinin, programlarının ana konuları arasında yer aldığı söylenemezdi.

Bu durum pek çok genç kadını tek çıkar yolun bağımsız kadın örgütleri kurmak olduğu görüşüne itti. Kimseden fazla yardım umudu yoktu ve iki el bir baş için deyip kadın kadına işe koyulmak gerekti. Bütün Batı ülkelerinde çok çeşitli, ama genelinde "feminizm" sloganı altında birleşen sayısız örgüt, grup, akım pıtrak gibi yaygınlaşmaya başladı.

Bunların bazıları salt tepkisel örgütlerdi. (Örneğin en uç örneklerden biri olan SCUM - Erkekleri Kesme Derneği gibi). Kadınların özgürlüklerini kısıtlayan şeylerin bir simgesi olarak sütyenlerini yakıyor, güzellik yarışmalarını basarak kadınların bir seks sembolü haline getirilmesini kınıyorlardı, vb. Burjuva basını ise böylesi örneklere abartarak yer veriyor, yığınsal bir hareketi gülünçleştirerek yıpratmaya çalışıyordu. Yeni feminist hareketleri bunlardan ibaret görmek gerçekte gerici güçlerin tuzağına düşmekten başka birşey değildir.

Yeni feminizm orta katmanlardan kadınların bir hareketi olarak doğdu ve esas itibariyle de öyle kaldı. Ama günümüzde orta katmanların konumu geçen yüzyıla göre farklılık göstermektedir. Devlet tekelci kapitalizmi koşullarında halkın çoğunluğunun tekelci oligarşiyle çelişkileri derinleşmektedir. Anti-tekel savaşım demokratik bir nitelik kazanmakta, demokratik hareketlerde ise anti-emperyalist, anti-kapitalist yönelimler belirmektedir. Bu demokratik savaşımda orta katmanlar önemli bir yer tutmaktadırlar. Bunların arasında yeni aydın kesimler ve çıkarları işçi sınıfına yaklaşan büyük sayıda ücretliler de yer almaktadır. Bu durum, günümüzde demokrasi savaşımının ana itici gücü olan işçi sınıfına diğer demokratik güçleri çevresinde toparlamak ve bu savaşımın doğal hedefi olan sosyalist devrim düşüncesiyle birleştirmek için büyük olanaklar yaratmaktadır. Feminist kadın hareketine yaklaşımın da bu çerçevede olması gerekmektedir.

Gerçekten de feminist hareket 1970'li yıllarda ciddi bir arayış içine girdi. Temelde çok büyük çoğunluk kapitalizmin kadınları ezmekteki rolünü, iktisadi ve politik çıkarlarını görüyordu. Ama bundan sonra yollar ayrılıyordu. Genel olarak bu arayışların iki ana çizgide belirginleştiği görülüyordu: Radikal feministler ve Sosyalist (ya da Marxist) feministler. En temelinde radikal feministler kadınların kurtuluşunu tüm kadınların tüm erkeklere karşı ayaklanışında görüyor, sosyalist feministler ise kadınların özgürlük savaşımının düzen değişikliği için savaşımdan koparıldığı sürece başarılı olamayacağını vurguluyorlar. Radikal feministler genellikle kadınların ezilmeye başlamalarını kadın-erkek arasında erkeklerin kazandığı bir psikolojik savaşa bağlamaktadırlar. Sosyalist feministler ezilmenin kökeni açısından Engels'in görüşünü benimsemekte, bunun özel mülkiyetle ortaya çıktığını ve ancak özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla kadınlarını da özgürlüklerine kavuşabileceklerini savunmakta, ama bugün henüz hiçbir sosyalist ülkede gerçekleşmediğini de vurgulamaktadırlar.

Yukarıda verdiğimiz oldukça kaba bir ayrımdır. Bu ana çizgilerin de üst

üste düştuğü birçok nokta olduğu gibi birçok kadın grubu da hiçbir zaman hedeflerini netliğe kavuşturamamışlardır.

Şunu da vurgulamak gerekir ki, 70'lerin kadın hareketlerini saran genelinde devrimci bir ruhtur. Devrimden kastedilen toplumsal bir dönüşümde olabilir, kadınların erkeklere karşı yapacağı devrim de. Ama en sonunda politik hareketlerdir bunlar. Kullanılan yöntemler de özellikle ilk başlarda direnişler, yürüyüşler, vb., militan yöntemlerdir.

Özellikle İngiltere'de (ki sosyalist feministlerin de anavatanı burasıdır) feminist hareketlerin ilk çıkışlarında emekçi kadınların sorunlarına da ağırlık verilmiştir. 1971 yılında hemen hemen tüm feminist grupların katıldığı dört maddelik bir temel istemler belgesi benimsenmişti. Bu maddeler, eşit ücret, eğitimde ve işte eşit olanaklar, ücretsiz doğum kontrolü ve kürtaj ve çocukların 24 saat bakılabileceği yuva ve kreşlerdi. Belki de bu tutumda, İngiliz feminist hareketlerinin doğuşunda 1968 yılında Ford'daki kadın işçilerin başarılı grevinin oynadığı rolün de payı bulunmaktaydı.

Ne ki ne İngiltere'de, ne de diğer ülkelerde feminist harekete kadın işçilerin katılımı sağlanamadı. Feministlerin uzun süre siyah kadınların, diğer azınlık gruplarından kadınların ve gelişmekte olan ülke kadınlarını sorunlarına da yeterli önemi verdikleri söylenemez. Örneğin, ABD'de bu durum siyah kadınların şiddetli eleştirilerine yol açıyordu. 1975 yılında Meksiko'da, 1980'de Kopenhag'da yapılan Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı konferanslarında ise gelişmekte olan ülke kadınları onların yakıcı sorunlarını ikinci plana iterek, tüm kadınların ortak sorunları olduklarını iddia ettikleri lezbiyenlik, cinsel özgürlük gibi konulara ağırlık vermek isteyen Avrupalı ve Amerikalı kadınlara çatıyorlardı.

Emekçi kadınlarla bütünleşmekteki bu eksiklik feminist hareketin 70'lerin sonlarına doğru dağınıklığa düşmesinde bazı kesimlerin giderek sağa kaymasında belki de en önemli etken oldu. Zaten hiçbir ülkede uzun ömürlü merkezi örgütler kurulması olanaklı olmamıştı. Feministler çoğu kez buna ilke olarak karşı çıkıyor, böylesi örgütlenmelerin katı hiyerarşik yapılar getireceğini söylüyorlardı. Kadınlara gerekli olan herkesin görüş ve duygularını ifade edebilecekleri yapılardı.

Ama 80'lere gelindiğinde feminist hareketlerde dağınıklık ve dağılma herkesin kabul ettiği bir gerçeklikti. Betty Friedman, hareket içindeki dırdır ve çekişmelerden duyduğu bıkkınlığı yazarken, sosyalist feminist Sheila Rowbotham parçaların ötesinde yeni biçimler arayışına giriyordu.

Öte yandan feminist hareketi etkileyen iktisadi ve sosyal gelişmeler de vardı. Derin iktisadi bunalımın yarattığı yapısal işsizliğin ilk kurbanı kadınlardı. Yüksek konjonktür döneminde yığınsal olarak çalışmaya başlayan kadınları, yeniden evin dört duvarına mahkûm eden burjuvazi, bunun ideolojik kılıfını da eksik bırakmıyor, "kadınsı"lık göklere çıkarılıyor, çocukları ana şefkatinden mahrum etmenin zararları kitle iletişim araçlarının günlük konularından biri haline geliyordu. Bu kampanya feminist hareketler üstünde tümüyle etkisiz kalmadı.

Şimdi birçok kadın grubu "ev işlerine ücret" kampanyasına başlamışlardı. Yani kadınlar en temel istemlerinden birinden, üretimde yer alma olanağından vazgeçiyor, eve kapanmayı kabul ediyorlardı. Buna karşılık istedikleri, yoksulluklarını bir dereceye kadar engelleyebilecek ve sözde iktisadi bağımsız gözükmelerini sağlayacak bir ev işi ücreti idi.

Bazı gruplar "kadınlara karşı şiddetle savaşım" hareketi haline dönüştü. Kadınlar için büyük önem taşıyan bu sorunu çoğu kez toplumsal bağlamlarından koparıp, şiddete karşı savunma yöntemleri almaya kadar indirgeyebiliyorlar.

Eski feminist gruplar arasında bugün varlıklarını kadınlar için çeşitli yardım ve danışma merkezleri (şiddet olaylarına maruz kalan kadınlar, çocuk bakımı, jinekolojik bakım, vb,.) oluşturarak sürdürenler var. Bazıları büyücülüğe merak sarmış durumda. Ortaçağda yakılarak öldürülen cadıların kadınların kurtuluşu hareketinin öncüleri olduğunu savunan bu gruplar, onların yaşantılarını araştırıyor, onlar gibi otlardan ilaç yapmaya çalışıyorlar, vb.

Bazı kadınlar ise gene 80'li yılların en temel sorunu haline gelen nükleer bir savaş tehlikesine karşı barış amacıyla örgütleniyorlar ve barış hareketine büyük bir güç olarak katılıyorlardı. Ne var ki bu hareketler de her zaman sorunun nedenlerine ve çözümüne gerçekçi bir yaklaşım gösteremediğinden inişli çıkışlı bir etkinlik sürdürüyor.

Feminist hareketin tanınmış birçok ismi şimdi örgütsel çalışmaları bırakıp, kendilerini yazıp çizmeye vermişlerdir.

Bir yandan da kadın sorunlarına ilişkin araştırmalar sürüp gidiyor. Bugün Batı Avrupa ve Amerika'nın büyük kentlerinin hemen hemen hepsinde kadın kütüphaneleri bulunuyor. Çoğu üniversitelerde kadın sorunlarına ilişkin dersler almak olanaklı.

Bu dağınıklık feminist hareketin sonu mu demektir? Bizce hayır. Objektif koşulları olduğu sürece bir hareket tümüyle yok olmaz. Kadın hareketi için böylesi nesnel koşullar ise fazlasıyla vardır. Hatta yeniden kırk yıllık bir uykuya yatma da beklenmemelidir. 1970'li yıllarda kadın sorununun gündeme gelmesinde, yasal alanda ve toplumsal yaşamda küçümsenmeyecek değişiklikler sağlanmasında başarılı olan feminizm, kadın sorununu sınıfsal savaşımla bağlayamadığı için bir gerileme dönemine girmiştir. Bunun günahı ise yalnızca feminist hareketlerin içinde değil, onlara yeterli öncülüğü yapamayan, perspektif açamayan işçi sınıfı partilerinde de aranmalıdır.

Feminizm bugün yeni bir arayış içindedir. Şimdi kadın hareketine ilişkin her yazının sonu bu soruyla bitiyor: "Nereye gideceğiz?" Bu durum, 1985 yazında Nairobi'de yapılan Birleşmiş Milletler Kadın Konferansı'nda da somutlandı. Feminizmin geleceği konusu pek çok çalışma grubunda ortaya atılıp, yanıtlar arandı.

Nairobi'de, Meksiko ve Kopenhag konferanslarına göre niteliksel değişiklikler de gözlendi, toplumsal ve politik sorunlar çok daha fazla ağırlık kazandı. Öne çıkan gelişmekte olan ülke kadınlarının sorunları, emperyalizme karşı savaşım, barış savaşımı, işsizlik, yoksullaşma gibi konular oldu. Kadın hareketini ilgilendiren tüm konular tartışılmakla birlik-

te, örneğin Kopenhag'da olduğu gibi ırkçılık ve baskının görüşüldüğü toplantıları, "biz lezbiyenler dünyanın bütün ülkelerinde eziliyoruz, tartışılması gereken ilk ve en önemli sorun bizim sorunumuzdur" diye baltalayanlar olmadı.

Gene Nairobi'de dikkati çeken bir yan da gelişmekte olan ülkelede pek çok feminist hareketin ortaya çıktığının yansımasıydı. Nitekim aynı gelişme birkaç yıldır Türkiye'de de görülüyor.

Bizde feminizmin bir hareket halini aldığı ya da belirli bir program oluşturduğu henüz söylenemez. Zaten kendileri de şimdilik küçük gruplar halinde var olduklarını ve daha çok okuyup tartışmada yoğunlaştıklarını söylüyorlar. Önemli bir bölümü modern feminizmin klasikleri diyebileceğimiz yapıtların çevirisinden oluşan yayın faaliyeti yürütüyor. Ayrıca bu yayınlardan anlaşıldığı kadarıyla kendilerine feminist diyenler arasında da çok farklı tutumlar bulunuyor.

Buna rağmen birkaç ana çizgi belirginleşebiliyor. Bunlardan biri yapılan çıkışların çözümleyici olmaktan çok tepkisel nitelikte olmasıdır. Bir diğeri yığınsal, özellikle de emekçi kadınlara ulaşacak bir örgütlenme niyetinin olmamasıdır. (Burada örneğin Hindistan, Sri Lanka, Filipinler gibi ülkelerdeki yeni feminist hareketlerle çarpıcı bir farklılık görülmektedir.)

Sol harekete karşı bir tutum alınmakta, hatta kadın hareketini sosyalizmle bağlamak mücadele edilecek bir ideolojik akım olarak görülebilmektedir. Belki bununla bağlantılı olarak, 1980 öncesi gelişen kadın hareketi göz ardı edilmekte, olumlu ve olumsuz yanlarıyla değerlendirilmek yerine bir kalemde yok sayılabilmektedir.

Kadınları ilgilendiren sorunlar günümüz Türkiye'sinin gerçeklerinden kopuk ele alınmaktadır. Örneğin, kadınlara dayak atma ve diğer şiddet olayları ana konulardan birini oluştururken, bunun politik kültürümüzle bağlantısı ihmal edilebilmektedir. Ya da şiddetin toplumumuzda en aşırı ifadesi olan ve en güncel konulardan biri olan işkencenin kadınlara yönelik özgün yanı, cinsel aşağılama, feministler için ana tartışma konularından birini oluşturmayabilmektedir.

Tan Oral

Ama bizce bu yeni kadın hareketlenmelerini değerlendirirken belirleyici öğeler bunlar olmamalıdır. Kaldı ki saydığımız eksik ve yanlışların nedenleri olarak sayılabilecek noktalar arasında hareketin yeniliği, bu açıdan kendini kabul ettirme zorunda hissetmesi, dünyada feminist hareketin dağınıklığa girdiği bir dönemde ortaya çıkması da vardır. Ayrıca Türkiye solunun kadın sorununa yeterli önemi vermemiş olduğu da bir gerçektir.

Temel sorun, kadınların, hele ülkemizde, kadınların çok yönlü ezilmişliği ve buna karşı savaşımdır. Bu düzen içinde tüm kadınlar (kendileri bunun bilincinde olsalar da, olmasalar da) cinsiyetlerinden ötürü ezilmektedirler. Bu da onları ortak özellikleri olan bir grup haline getirmekte, bu temele dayanan bir örgütlenmeyi gerektirmektedir.

Feminizmi bu anlamda, tüm kadınların kurtuluşunu sağlama hareketi olarak anladığımızdan, bazılarının iddia ettiği gibi feminizmle sosyalizmin evliliğini olanaksız değil, tam tersine her ikisinin de başarısı işin mutlak gerçekleştirilmesi gereken bir ilişki olarak görüyoruz. Toplumda tüm eşitsizlik ve ayrımların ortadan kalkmasını hedef alanlar, toplumun yarısının uğradığı baskıyı, gündemin temel maddelerinden biri haline getirmek zorundadırlar. Kültür, din, psikoloji, gelenek gibi çok çeşitli yönleri olan kadın sorununun çözümünü salt iktisadi dönüşümlere bağlamak ise tarihsel maddeciliğe ters düşen bir anlayıştır.

Öte yandan, Türkiye feministleri kadın hareketinin geçmişinden gerekli dersleri çıkarmalıdırlar. Açık olan şudur ki, üst yapı kurumlarında yapılacak dönüşümler önemli olmakla birlikte, kesinlikle çözümleyici değildir. Marx'ın dediği gibi, "İnsanların varlığını belirleyen bilinçleri değil, tam tersine bilinçlerini belirleyen toplumsal varlıklarıdır". Kadın hareketinin tarihi de sorunun toplumsal sorunlardan koparıldığı sürece uğradığı başarısızlıkları kanıtlıyor. ●

1935 İstanbul Uluslararası "Feminizm Kongresi" ve Barış

Zafer Toprak

Uluslararası Kadınlar Birliği, ya da 1935 Türkçe'siyle Arsıulusal Kadınlar Birliği On İkinci Kongresi 18-24 Nisan 1935 günleri arası İstanbul'da toplanmıştı.

Ev sahibeliğini yapan Türk Kadınlar Birliği kongre için Yıldız Sarayı'nı açtırmıştı. Posta ve Telgraf İdaresi kongre nedeniyle Merasim Köşkü'nde bir posta ve telgraf merkezi kurmuş, On İkinci Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi anısına on beş tür pul çıkarmıştı.

Kongre günleri, delegeleri Yıldız Sarayı'na götürmek için Beyoğlu ile Saray arasında otobüs seferleri düzenlenmiş, delegelere tramvaylarda ücretsiz seyahat olanağı tanınmıştı.

Tüm Nisan ayı boyunca gazeteler, dergiler kadın sorununa ve kongreye geniş yer ayırmışlardı. Yayın organlarının "Feminizm Kongresi" diye niteledikleri bu kongreyi, batı basını gönderdiği muhabirlerle yakından izliyordu.

Nisan ayının ilk haftasından itibaren delegeler İstanbul'a gelmeye başladılar. 39 ülke kadın temsilcisinin kongreye katılması bekleniyordu.

Kongre öncesi, Uluslararası Kadınlar Birliği Merkez Komitesi İstanbul gazetecilerine çay veriyor; Vali Muhiddin Üstündağ'ın eşi delegeler şerefine bir akşam ziyafeti düzenliyordu.

Tüm delegeler Atatürk Türkiyesi'ne "hayran olmak" için geldiklerini ve Türk kadınına gıpta ettiklerini söylüyorlardı.

Kadın sorunları doğal olarak kongre gündemindeki ilk maddeydi. Ancak, gündemde ev sahibesi Türk Kadınlar Birliği'nin beklemediği bir madde daha vardı: Barış.

Türk Kadınlar Birliği, barış gibi hassas ve "politik" gördüğü bir konuyu Ankara'nın onayı olmaksızın uluslararası bir platformda tartışmayı düşünemezdi. Ancak kongre bir kez toplanmıştı; artık çok geçti.

KADIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE BARIŞ

Kongre başkanı Corbett Ashby açış söylevinde, otuz ülke kadın temsilcilerinin "kadınlar için özgürlük ve insanlar için barış" amacıyla İstanbul'da toplandığını vurguluyordu. Kadınlar hak ettikleri özgürlüğe kavuşmalıydı; kadının saygınlığı ve kurtuluşu adına savaşmalıydı.

Geçmişte, her türlü çağdışı gelenek, göreneklerle gelişimi engellenen kadınlığın, kahramanlık ve fedakârlık alanında sayısız örnek verdiğini hatırlatan Ashby, gelecekte özgür ve aydın kadınların yaratıcı kudretinin kanıtlanacağını söylüyordu.

Ashby, açış konuşmasında dar milliyetçi görüşlere de karşı çıkıyor; insanlığı savaş uçurumuna sürükleyen Kıta Avrupası'ndaki gelişmeleri kınıyordu.

Ashby, kadınların özgürlük savaşı ile dünya barışı savunusunun uyum içersinde sürdürülmesi gerektiğini vurguluyordu:

"Kadınların serbestçe ve tam anlamıyla gelişimini istiyoruz. Yeni olsun, eski olsun bu gelişime ket

٩ مارت ١٩١٨
صاحبهٔ امتیاز : علویه مولان
قادینلر دنیاسی
kadinlar duniassi « Monde Féminin »
Journal hebdomadaire illustré, défendant les droits et intérêts féminins.
Direction et Rédaction (Sultan-Ahmed, Divan-Yolou) STAMBOUL
Abonnement : Etranger un an 100 Francs. six mois 50 Francs. Turquie un an 250 Piastres six mois 175 Piastres

II. Meşrutiyet yıllarında yayımlanan *Kadın Dünyası* dergisinin kapağı (1918).

vuran geleneklerin engellemelerine karşı savaşacağız. Erkek ve kadınlara serbest ve eşit eğitim olanakları istiyoruz. Yasalar önünde eşit iş yaşamında ayrım gözetmeksizin aynı özgürlükleri istiyoruz. Giderek artan gücümüzü ailenin iyiliğine ve dünyanın barışına hasredeceğiz. Bu kongrede söylenilen her söz, yapılan her jest doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak barışa hizmet etmelidir. 1932 yılında 18 milyondan fazla kadın silahsızlanmayı savunan beyannameyi imza etmişlerdir."

Dünyada barışın savunusu, uzlaşmazlıkların barışçı yoldan çözümü, silahların karşılıklı indirimi ve sınırlandırılması Uluslararası Kadınlar Birliği kongrelerinde ilk kez bu denli vurgulanıyordu.

1902'de Washington'da toplanan ilk kongreden beri kadınların siyasal hak ve özgürlükleri gündemin ilk maddesini oluşturmuştu. 1904'de Berlin'de, 1906'da Kopenhag'da, 1908'de Amsterdam'da, 1909'da Londra'da, 1911'de Stokholm'de, 1913'de Budapeşte'de sürekli kadınların seçme-seçilme hakları savunulmuştu.

1920 Cenevre Kongresi'nde, yirmiden fazla ülke kadınına seçme-seçilme hakkının verildiği ilan edilmişti. 1923 Roma Kongresi'nde Amerika kadınlarının seçim hakkını elde ettikleri kaydedilmişti.

İlk kez 1926'da Paris'te, Milletler Cemiyeti'nin çalışmalarına yardımcı olmak ve barışı savunmak üzere kadınların siyasal haklarını hangi yönde kullanmaları gerekeceğini incelemekle yükümlü bir daimi komisyon kurulmuştu.

1930'ların ortalarına gelindiğinde barış çok daha güncellik kazanmıştı. İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler iktidardaydı ve silahlanıyorlardı.

1920'lerde hızını yitiren feminist hareket, Nasyonal Sosyalizm'le birlikte büyük bir darbe yemişti. Nasyonal Sosyalizm "erkek" ağırlıklıydı ve feministlerin amaçlarına ters düşüyordu. Kadın erkek eşitliğini yadsıyor ve kadının yaşamını biyolojik ve ailevi işlevlerle sınırlıyordu. Kentleşmeye ve modernizme karşıt Nasyonal Sosyalist ideoloji için kadın, çocuk üreten ev kadınıydı. İş yaşamında kadına ancak "kadınca" işler yaraşırdı. Politika kadınlar için uygun bir uğraş değildi. Nazi kadın örgütünün işlevi kadını geleneksel alanına, "doğal" görevlerine geri döndürmekti. 1933'de işsiz erkeklere istihdam alanı yaratmak için kadınlar iş piyasasından çekilmiş, üniversitelerden uzak tutulmuşlardı. Ev kadını yılı, evlenme kredileri, çocuk ikramiyeleri Nasyonal Sosyalizm'in kadını eve kapamaya yönelik girişimleriydi.

1933 Nisan ayında Alman Kadın Birlikleri Federasyonu'nun Naziler'in kurduğu kadın kitle örgütüne katılması istendi. Tüzüğünün böyle bir katılıma elvermeyişi nedeniyle federasyon kendini feshetmek zorunda kalmıştı.

Totaliter ve otoriter rejimlerde kadın hareketinin sınırlanması, hatta kadın derneklerinin kapatılması feministleri doğal olarak politikaya sevkediyordu. Demokrasi ve barış, kadın özgürlüğü sorununun ayrılmaz bir parçasıydı. İki dünya savaşı arası demokrasinin dünya ölçeğinde darbe yemesi, 1930'larla birlikte silahlanma yarışı ve ufukta yeni bir savaşın belirtileri sonucu kadın hareketi ister istemez politikaya bulaşmıştı.

MEŞRUTİYET'TE KADIN HAREKETİ

Oysa, Türkiye'de kadın hareketi, olduğu kadarıyla, politika dışındaydı. 1908'den beri önemli bir yol katedilmişti. Ancak bu alandaki kazanımlar, kadınların çabasından çok, çağdaşlaşma kaygısıyla Meşrutiyet ve Cumhuriyet rejimlerinin bahşettiği özgürlüklerdi. İlk kadın dergilerini erkekler çıkarmıştı. Dünya feminist hareketiyle ilgili ilk yayınları erkekler yapmıştı. Kadın hak ve özgürlüklerini meclislerde erkekler savunmuştu. Kadın derneklerinin kuruluşunda çoğu kez erkekler faal rol oynamıştı. Nitekim Enver Paşa'nın eşi, "Devletlû İsmetlû Naciye Sultan Hazretleri'nin zîr-i himayelerinde" [hi-

Türkiye'de kadının erkekle birlikte meslek yaşamına girişini belgeleyen ilk fotoğraflardan biri — Kadırga Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Hastahanesi Heyet-i Sıhhiyesi (1914).

mayeleri altında] oluşan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi kurucuları Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver, Harbiye Nezareti Müsteşarı İsmail Hakkı, Harbiye Nezareti Mektupçusu Ali Rıza, İstanbul Mebusu Salâh Cimcoz, Dava Vekili Mehmed Arif ve Dava Vekili Mehmed Salahaddin beylerdi.

İkinci Meşrutiyet yılları, batıdaki feminist harekete koşut olarak, Osmanlı kadınlarının faal oldukları yıllardı. 1908 Genç Türk Devriminin Fransız Devrimi'nden devraldığı "hürriyet, musavat, adalet uhuvvet" şiarı kadın-erkek eşitliği sorununu da gündeme getirmiş, Meşrutiyet ortamında birçok kadın derneği kurulmuştu. Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisaiyye, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, Osmanlı feministlerinin kadın hukukunu savunmaya yönelik girişimleriydi. Hilâl-i Ahmer [Kızılay] Kadınlar Şubesi, gerek Balkan Savaşları'nda, gerek Cihan Harbi'nde cephe gerisinde büyük yararlılıklar göstermişti.

Seferberlik nedeniyle erkeklerin askere alınmaları ve cepheye sevkedilmeleri, kadınlara istihdam alanı açmış, ticaretten fabrikalara, yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok iş sahasında kadın çalıştırılmaya başlanmıştı. Hatta, Beyoğlu'nda, Sirkeci'de, Divanyolu'nda erkekler kadın berberlere traş olmaya bağlamışlardı. *Sabah* gazetesi yarı şaka "Erkeklerimiz şimdiden sakallarını kadınların ellerine vermeye başladılar" diyordu.

Bu arada kadınlar gönüllü olarak askere alınmış, İstanbul'da Birinci Ordu tarafından oluşturulan Birinci Kadın İşçi Taburu geri hizmette çalıştırılmıştı. Cemal Paşa'nın öncülüğünde, Suriye'de Dördüncü Ordu'nun derlediği Kadın Amele Taburları pamuk hasadı için Çukurova yöresine sevkedilmişti.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte resmi daireler kadın memur çalıştırmaya başlamıştı. İstanbul'da kadın ticaret erbabından oluşan bir Kadın Tüccarlar Pazarı açılmıştı.

TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ

1935 Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'ne ev sahibeliği yapan Kadınlar Birliği ise Tek Parti döneminin tek kadın örgütüydü. 7 Şubat 1924 günü İstanbul'da kurulmuştu. Amacı kadınlığı "fikrî ve içtimaî sahalarda yükselterek" çağdaş ve ileri bir düzeye ulaştırmaktı. Bu nedenle, genç kızlar gerçek bir anne olarak (hakiki valide) yetiştirilmeliydi. Kadınlık dünyasındaki derin toplumsal yaralar sarılmalı; dul, kimsesiz ailelere ve ilkokuldaki çocuklarına yardım edilmeli; kadınlar iş hayatına özendirilmeli ve üretken kılınmalıydı. Birliğe kadınlığın yükselmesini arzu eden her Türk ve Müslüman üye olabiliyordu.

Nitekim faaliyet yıllarında Kadınlar Birliği, *Kadın Sesi* adlı bir dergi yayımlamış; Anadolu'dan İstanbul'a gelen kız öğrencilere yardım etmiş; fakir ve kimsesiz öğrencilere yemek çıkarmış ve yabancı dil öğrenmek isteyen kadınlar için kurslar açmıştı.

1927'de Kadınlar Birliği, tüzüğüne kadınlar için siyasal haklar sağlamaya çalışılacağını gösteren bir madde eklemişti. Ankara'nın görüşünü alınmaksızın tüzükteki bu değişiklik başlangıçta tereddüd uyandırmış, ancak İstanbul Vilayeti Hukuk İşleri Müdürlüğü sakınca görmeyerek tüzüğü yeni şekliyle onaylamıştı.

Yaklaşmakta olan 1927 seçimlerine kadınların da katılması birlik bünyesinde tartışılmış; üyelerin bir kısmı Halk Partisi'nden aday gösterilmesini, diğer bir kısmı ise anayasada yer almadıkça böyle bir girişimin sonuç vermeyeceğini ileri sürmüşlerdi. Çoğunluğun Halk Partisi adına bir aday gösterilmesinde karar kılması üzerine birlik başkanı Nezihe Muhittin: "İnkılâbları doğuran hamlelerdir. Bu hamlelerimize her seçimde devam edeceğiz ve nihayet bu hakka bizler de her vatandaş gibi katılacağız. Kanunlar, sosyal hayatın ihtiyaçlarına intibak eder" demiştir.

Ancak, anayasada seçime katılacak olanların erkek olmaları gerektiği açıkça belirtildiğinden Kadınlar Birliği'nin dileği geri çevrilmişti. Bunun üzerine birlik İstanbul Vilayeti Hukuk İşleri Müdürü Kenan Bey'i, feminist olduğu için, kadınlar adına Halk Partisi'ne aday olarak önermişti.

Basında kadınların seçme-seçilme hakkı tartışılırken, konu Büyük Millet Meclisi'nde de gündeme gelmiş, Milli Savunma Bakanı Recep (Peker) kadınlara seslenerek "mademki Türk vatanı ile ve mukadderatı ile fiilî olarak meşgul olmak dileğindesiniz, o halde bu fiilî meşguliyetin başka bir şerefli cephesi vardır ki, sizi oraya davet ederim" diyerek kadınlara askerlik hizmeti önerisiyle "ihtar"da bulunmuştu. İlginçtir, Recep Bey, 1924'te anayasa tartışmalarında kadınların seçimlere katılmalarını savunmuştu.

Kadınlara ilk siyasal hakları 3 Nisan 1930 günü Belediyeler Kanunu tanımıştı. Ardından 1934 yılında, Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşının verdikleri bir anayasa değişikliği teklifi ile kadınlara milletvekili seçmek ve seçilmek hakkı tanınmış oluyordu. 1 Mart 1935'te toplanan beşinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde on sekiz kadın milletvekili yer alıyordu.

ON İKİNCİ KONGRE TOPLANIYOR

Uluslararası Kadınlar Birliği'nin 1935 kongresini İstanbul'da toplamasının ardında, Türk kadının siyasal haklarını kısa sürede elde etmesi yatıyordu. Birçok ileri batı ülkesinde kadınların siyasal hakları kısıtlıyken, Türkiye gibi, daha 20. yüzyılın başında kadının toplum yaşamına kapalı olduğu bir ülkede, seçme-seçilme hakkının bahşedilmesi, dünya kadın hareketi için örnek gösterilecek bir gelişmeydi. Nitekim kongreye katılan delegeler bu noktayı sık sık vurgulamışlardı.

Uluslararası Kadın Birliği Merkez Bürosu Genel Sekreteri Katherine Bompas'a göre Türk kadınına verilen hak ve özgürlükler

bütün dünya kadınları için çok cesaret vericiydi ve mücadelelerinde onlara yardımcı olacak bir güçtü. Genel sekreter "Biz Avrupalı kadınlar Türk kadınlarına cidden gıpta ediyoruz" diyordu.

Uluslararası Kadın Birliği Başkan Vekili Manüs Türkiye'nin "kadınlık işlerinde en ileri safta yürüyen bir memleket" olduğunu kaydediyordu.

İsviçre delegesi ve Uluslararası Kadın Birliği sekreterlerinden Emile Gourd "Türk kadınını çok kıskanıyorum" diyordu. Bayan Gourd'a göre, Türkiye'de toplumsal ve hukuki açıdan kadın erkek arasında fark kalmamıştı.

Mısır heyeti başkanı Madam Hoda Şaravi Paşa "Şarkta kadınlığın kurtuluşunu Atatürk'e borçluyuz" diyordu. Bir Kadınlar Cemiyet-i Akvamı'nın kurulmasını öneren Madam Hoda, "Türkiye kadına hakkını veren bir memleket olduğu" için kadınlar Cemiyet-i Akvamı'nın İstanbul'da kurulmasını öneriyordu. Tüm dünyanın gözleri Türkiye'ye tevcih edilmişti; Türkiye'deki gelişmeler doğu ülkelerinde ve bütün dünyada muhakkak etkisini gösterecekti.

Bulgar delegesi Madam Iborof Türk kadınına siyasal haklarını veren Atatürk'e teşekkür ediyor, Türkiye'deki gelişmelerin Balkanlar'da büyük etki doğuracağına işaret ediyordu.

Atina'da çıkan *Akropolis* gazetesi "Kim umardı? On beş sene evvel kime söylesen bütün kahkahayle gülmekten katılmazdı? Türk kadını, harem hayatının mahpus, esrarengiz, yanına yaklaşılmaz hanımı bugün dünyanın feministlik tacını tutuyor!" diyordu.

Kongre 18 Nisan sabahı Yıldız Sarayı'nda, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın açış konuşmasıyla başlıyordu.

Ardından Türk Kadınlar Birliği Başkanı Lâtife Bekir Işık kürsüye çıkıyor "son zamanlara kadar yalnız erkeklere mahsus olan medeni ve siyasal bütün haklardan büyük şefimiz Atatürk'ün sayesinde bugün müstefid bulunan [yararlanan] Türk kadınlığının" temsilcisi olarak söz alıyordu.

Lâtife Bekir'e göre, Atatürk, ha-

Kongre delegeleri

On İkinci Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'ne katılan Türk delegeler

Aslî üye	Yedek üye
Lâtife Bekir	Enise Saffet
Lâima Refik	Belkıs Halim
Seniha Rauf	Seniye Cenani
Efzaiş Suad	Saadet Refet
Nermin Muvaffak	Aliye Halid Fahri
Necile Refik	Aliye Esad
Dr. Pakize Ahmed	Ayşe Remzi
Leman Fuad	Piraye Sadullah
Safiye Hüseyin	Arayiş Hüseyin
Nebahat Hâmid	Nikâvet Zati
Faika Nahid	Hasene Ilgaz
Mihri Pektaş	

Kongre komisyonlarına seçilen Türk delegeler

Hukukta Müsavat Komisyonu: Safiye Hüseyin, Necile Refik
Ahlâkta Müsavat Komisyonu: Lâmia Refik, Nermin Muvaffak
İşte Müsavat Komisyonu: Dr. Pakize Ahmed, Leman Fuad
Evli Kadının Tâbiiyeti Komisyonu: Nebahat Hâmid, Faika Nahid
Ârâ-yi Umumiye (Genel oy) Komisyonu: Lâtife Bekir, Mihri Pektaş
Sulh Komisyonu: Seniha Rauf, Efzayiş Suad

rem dışında hiçbir toplumsal değeri olmayan ve gelenekler içinde büyütülen Türk kadınını, kendisini boğmakta olan örtüyü atmağa ve erkeğin yanında hak ettiği mevkiini almaya davet etmişti. Bundan böyle Türkiye'de kadın sorunu yoktu. Erkek gibi kadın da "bir tek şefin idaresi altında" ülkenin iyiliği için çalışacaktı.

Son söz olarak Lâtife Bekir "Türk kız kardeşlerinizin dileklerini yerine getiren Dahî bizim için yalnız bir vatan kurtarıcısı değil aynı zamanda Türk kadınının kurtarıcısıdır" diyordu.

Lâtife Bekir'in konuşması ardından, kongre başkanının önerisi üzerine Atatürk'e şükran telgrafı çekilmesine karar veriliyordu. Corbett Ashby imzalı telgrafta "Uluslararası On İkinci Kadınlar Kongresi size gösterdiğiniz teveccühden dolayı en samimî teşekkürlerini ve Türk kadınlığına bahşettiğiniz serbestî için sevincini arzeder" satırları yer alıyordu.

Aynı gün, İran Vatanperver Kadınlar Cemiyeti, Suriye Arap Kadınlığı Birliği, Hint Kadınları Konferansı ve Filistin Arap Kadınlık Birliği, başkanlığın önerisi üzerine kongreye oybirliğiyle kabul ediliyorlardı.

KONGRE KARARLARI VE BARIŞIN SAVUNUSU

Kongrede ilk olarak Bugeliorge Walia'nın iktisadi eşitlik hakkındaki karar tasarısı onaylanmıştı. Bu tasarıda evli olsun, olmasın kadının çalışmasının engellenmemesi; kadın-erkek ayrımı gözetilmeksizin eşit işe eşit ücret verilmesi; kadına erkek gibi işinde ilerleme olanaklarının tanınması isteniyordu.

İngiliz delegesi Neilans'ın önerisinde erkek ve kadınlara eşit sorumluluk yüklenmeliydi: Kadın satılıp alınabilen bir mal gibi görülmemeliydi. Cinsi hayatta esaret olmamalıydı. Fuhşa karşı alınmış özel önlemler kaldırılmalıydı. Sağlık açısından denetim gerekiyordu, bu denetim kadına olduğu gibi erkeğe de uygulanmalıydı.

Bu önerinin de onaylanmasından sonra Fransız delegesi Maria Verone' un evli kadınların tam bir bağımsızlığa sahip olmalarını istiyen karar sureti gündeme geldi. Verone'a göre bütün ülkelerde kadın kocasının uyruğunu taşıyordu. Böylece kendi ülkesinde bile yabancı olarak görülüyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda kendi ülkelerinde, yabancı ile evli oldukları için, toplama kamplarına hapsedilen kadınlar görülmüştü. Bu tür eşitsizlikler kaldırılmalıydı. Kadın vesayete muhtaç bir mahluk olmamalıydı. Kadın için medeni ve hukuki eşitlik şarttı. Nitekim bu doğrultuda, Montevideo'da evli kadına uyruğunu koruma hakkı veren kanun 1933 yılında kabul edilmişti.

Öte yandan, Verone, kadının kendi servetini dilediğince kullanabilmesini savunuyordu.

Oybirliğiyle onaylanan bu karar tasarısını, ilk gün gündeminin son önerisi, "Kadınların Barış İçin Çalışması" izledi. ABD delegesi Josephin Schain'ın hazırladığı metinde kadınların siyasal hayata girmesi gerektiği vurgulanıyor; savaş yerine genel bir hakemlik usulü, şiddet yerine barışçı bir çözüm yolu aranması öneriliyordu.

Ertesi gün kongrede, "Ahlâkta Eşitlik" ve "Kadının Toplumsal Durumu" komisyonları ayrı ayrı toplanmıştı.

İlk komisyona başkanlık eden İngiliz delegesi Neilans, aile içinde ve okulda gençliğe iyi bir cinsi terbiye verme gereğine değinmişti.

Neilans'a göre, erkek-kadın ayrımı gözetmeksizin ahlak kaideleri her iki cinsiyete de uygulanmalıydı. Kadın ticareti ve kadının namusunu kirleten her hareket cürüm sayılmalı ve şiddetle cezalandırılmalıydı. Fuhşa karşı alınmış önlemlerde genellikle kadınlar mağdur duruma düşüyordu.

Kadınların Toplumsal Durumu'nu inceleyen komisyona Sırp delegesi Mria Veroune başkanlık ediyordu. Komisyon üyeleri söz aldıktan sonra aşağıdaki karar tasarısı oylamaya açılmıştı:

"Cinsler arasında her sahada eşitlik tesisini kadınlığın mutlak bir ideali addeden Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi, Aralık 1933'te dört Orta ve Güney Amerika ülkesince imza edilen Montevideo Sözleşmesi'nde belirtilen 'hukuki eşitlik' prensibini her türlü olanakla savunma kararındadır."

Kongre sırasında Uluslararası Kadınlar Birliği Barış ve Milletler Cemiyeti Komisyonu İstanbul Üniversitesi konferans salonunda bir toplantı düzenlemiş, kongre üyeleri dışında üniversite çevresinden geniş bir katılım sağlamıştı.

Konferansta konuşmacıların temel kaygıları barıştı. ABD delegesi ve birliğin Barış Komisyonu başkanı Josephin Schain kadınların ve kadın hareketinin barışa yardımcı olması gerektiğini savunuyordu.

TBMM'ye seçilen kadınlardan Seyhan Milletvekili Esma Neyman, "Nereye gidiyoruz? Dünya nereye gidiyor? Avrupa nereye gidiyor?" diye soruyor, "önümüze çıkan yollardan biri barışa, diğeri savaşa götürür" diyordu.

Esma Neyman'a göre barışın yolu güven yoluydu. Avrupa'da güven sağlanmadıkça savaş kaçınılmazdı. Öte yandan Avrupa'da doğacak bir savaşı sınırlı tutmak olanaksızdı. Savaş tüm Avrupa'yı saracak, kazananıyla, kaybedeniyle, hatta tarafsız kalan ülkeler dahil tüm Avrupa felakete sürüklenecekti. Savaş sonucu uygarlığın beşiği Avrupa önderliğini yitirecek, uygarlık öncülüğünü diğer kıta ya da kıtalara bırakarak ikinci, belki de üçüncü plana düşecekti. Bir zamanlar dünyayı yöneten Avrupa, diğer kıtalarca yönetilen bir toprak parçasına dönüşecekti. Esma Neyman, "yalnız bu akibeti düşünmek, aklımızı başımıza toplayarak bir an evvel eşitlik, güvenlik ve barış için de hep birlikte yaşamanın yolunu bulmaya sevketmek için kâfidir" diyor, savaş afetini uzaklaştırmak için en derin, ve samimi duygularla çalışılması gerektiğini vurguluyordu.

Uluslararası Kadın Birliği son oturumunu 24 Nisan günü yapmıştı. Kapanış konuşmasında Corbett Ashby on ikinci kongrenin başarılı geçtiğini söylemiş, Uluslararası Kadın Birliği'nin gücünü ulusal nitelikte kadın birliklerinden aldığını

hatırlatarak tüm bu birliklere teşekkür etmişti.

TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ KAPATILIYOR

İstanbul'da toplanan On İkinci Uluslararası Kadın Birliği Kongresi Türk feminizminin doruk noktası, aynı zamanda sonu oldu. Uluslararası kongreden iki hafta sonra, 10 Mayıs 1935 günü Türk Kadınlar Birliği'nin olağanüstü kongresi birliğin kapanma kararını alıyordu. Olağanüstü kongreye ilk çağrıda yeterli üye sağlanamamış, 10 Mayıs'taki ikinci çağrıya 500 üyeden ancak 17'si gelmişti. Oysa iki hafta önceki uluslararası kongreye asli üye olarak 23 birlik üyesi katılmıştı.

Emir yüksek yerden gelmişti. CHP, Türk Kadınlar Birliği'nin kendini feshetmesini istiyordu.

Olağanüstü kongre birlik başkanı Lâtife Bekir tarafından açılmıştı. Genel yazman Aliye Esad, hazırladığı raporda, bütün haklarının eksiksiz olarak verilmiş olmasından dolayı Türk kadınının duyduğu kıvancı anlatıyor; birliğin o güne değin gördüğü ve başardığı işleri sayıyordu.

Ardından Necile Tevfik'in Uluslararası Kadın Kongresi için hazırladığı rapor ve Saadet Rıfat tarafından derlenen hesap raporu okunup onaylanıyordu.

Son olarak tekrar söz alan Lâtife Bekir şunları söylüyordu:

"On iki seneden beri çalışıyoruz. Birliğimiz bu müddet içinde birçok işler başardı. Artık kadınlar bütün haklarına kavuşmuştur Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muz artık bu yolda çalışacak birliğin devamına lüzum bırakmamış ve kadınlarımızın ayrıca bir teşekkül halinde çalışmasına sebep kalmamıştır. Bunun için birliğin kapanmasını teklif ederim. İsteyen arkadaşlar diğer hayır cemiyetlerinde çalışabilirler."

Başkanın fesih önerisi olağanüstü kongreye katılan on yedi üyece onaylanmış ve birliğe ait eşyaların Halk Partisi'ne devrine, mevcut parasının Çocukları Koruma ve Hastabakıcılar kurumlarına bırakılmasına karar verilerek toplantı sona erdirilmişti.

Tek Parti döneminde, partinin kadın konuşmacılarından Meliha Avni (Sözen)

Halk Partisi, Türk Kadınlar Birliği'ni neden kapattı? 1949 yılında yeniden kurulacak bu dernek, neden Cumhuriyet Halk Partisi'ne ters düştü?

Bu sorulara yanıt vermek güç.

Ancak Tek Parti kararıyla kapatılan ilk dernek Kadınlar Birliği değildi. 1928'de işçi cemiyetleri, bu arada federasyon niteliğindeki Amele Teali Cemiyeti kapatılmıştı. 1931 yılında İkinci Meşrutiyet'ten devralınan kültür dernekleri Türk Ocakları kapatılmış; yerlerine CHP'ye bağlı Halkevleri kurulmuştu. 1935'te masonluk çalışmalarının durdurulması, kendisi de mason olan devrin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Büyük Maşrık-ı Azam yöneticilerine bildirilmiş ve cemiyet Büyük Üstad'ın bir bildirisiyle kapanmış, ya da masonların deyimiyle uyku devresine girmişti.

Tek Parti döneminin parti-hükümet-devlet bütünlüğü, derneklerle parti arasında yakın teması, ya da organik bağı gerektiriyordu. Nitekim esnaf cemiyetlerinde idman ocaklarına kadar birçok kuruluş partinin çizdiği korporatif modele uyum sağlamış, partiyle organik bağ kurmuştu.

Türk Kadınlar Birliği, doğrudan organik bağı olmasa da partinin sözünden çıkmamıştı. Ancak, On İkinci Ulusararası Kadınlar Birliği Kongresi parti çevrelerince öngörülemeyen bir politik arenaya dönüşmüştü.

Daha kongre öncesi, *Cumhuriyet* gazetesinden Suat Derviş'in delegelerle yaptığı söyleşilerde barış sorununun On İkinci Kongre'nin gündeminde yer alan ilk madde olduğu ortaya çıkıyordu. Kadınların yapı itibariyle barışa yatkın oldukları ve dünyada barışı gerçekleştirmekte önemli rol oynayacakları gerek delegelerin, gerek Suat Derviş'in genel kanısıydı.

Barış sorunu, bu konuda hazırlıksız olan Türk delegelerini de etkilemiş, Seyhan Milletvekili Esma Neyman, kongrede yaptığı konuşmada kadından çok barıştan söz etmişti.

Almanya ve İtalya kongreye katılmamıştı. İngiltere, Amerika ve Fransa ise kongreye ağırlıklarını koymuşlardı. Türkiye, farkında olmaksızın "müttefikler"in propagandasına alet olmuştu.

Tüm Avrupa'nın silahlandığı bir dönemde pasifist tavır almak, barışı savunmak, silahsızlanmadan yana olmak ulusal çıkarlarla bağdaşmayabilirdi. Ulusal güvenlik giderlerinin bütçedeki payının arttığı bir dönemde, kadınların barış havariliği yapmaları ve silahsızlanmadan yana dem vurmaları Tek Parti'ye ters düşerdi. ●

"Kadınlar 'dişilik'lerini değil, 'kişilik'lerini geliştirmeli"

Zeynep Oral, kadın sorunları hakkında Meltem Esenyel'in sorularını yanıtladı.

1975 yılı Birleşmiş Milletler'ce (B.M.) "Kadın Yılı" ilan edildi. Aynı yıl Meksika'da yapılan Dünya Kadın Konferansı'nda da 1975-1985 yılları "Kadın On Yılı" olarak saptandı. Kadın Yılı'nın ana temaları Eşitlik, Gelişim ve Barış'tı.

1980'de Kopenhag'da düzenlenen ve BM'ye üye ülkelerin delegelerinin katıldığı "Dünya Kadın Konferansı"nın yanı sıra hükümet dışı örgütlerin düzenlediği bir de Forum yapıldı. Ana temalara ek olarak kadınların eğitim, sağlık ve çalışma yaşamları; vurgulanması gereken konular olarak saptandı.

Kadın On Yılı için yapılan tüm çalışma ve araştırmaları bir araya getirip değerlendirmelerini yapmak amacıyla 1985'te "Nairobi Buluşması" düzenlendi. Nairobi Buluşması iki ayrı toplantıdan "Dünya Kadın Konferansı" ve "Forum 85"ten oluşuyordu.

*Afrika Kadın Gazeteciler Federasyonu'nun davetlisi olarak Nairobi'ye giden Zeynep Oral Nairobi Buluşması'nda yaşadıklarını, öğrendiklerini ve gozlemlerini **Kadın Olmak** adlı kitabında topladı.*

■ **Sayın Zeynep Oral, sizce kadın sorunlarının temel nedenleri nelerdir?**

□ "Kadın sorunları"nın temel nedeni, insan sorunlarının temel nedeninden farklı değil kanımca: Yani ekonomik, politik, toplumsal nedenler. "Kadın sorunları" öylesine geriye dayanıyor ki, bunların ekonomik kökenli olduğu zaman zaman unutulup, salt farklı bir cinsiyet sorunuymuş gibi görülebiliyor. Tarih boyunca kadına verilen sayısız roller, işlevler ve imgelerin tarih içinde, bir zamandan bir başka zamana değişmesi; coğrafya içinde bir yöreden bir başka yöreye değişmesi bunların (rollerin, imgelerin) yapaylığını ortaya koyuyor galiba. Mitlerden, dinlerden, törelerden, yaşama biçimlerinden kaynaklanan ama *mutlak* ekonomik ve politik inançlar, düşünceler ve toplumsal örgütlenmelerle desteklenen bu yapay roller, işlevler, imgeler, yaşamdaki sayısız çelişkiler içinde yer alıyor. Yani yeryüzündeki tek çelişki bu değil.

20. yüzyılda, sayısız çelişkiler ve giderek uçurumlaşan dengesizlikler arasında "kadın sorunları" üzerinde bunca konuşuyorsak, belki de nedenini şurada aramak gerek: 20. yüzyılın başlıca özelliği "hızlı değişim ve gelişim". Oysa kadın olmak bu gelişimi en uzaktan ve en yavaş izlemekle eşanlamlı kılınmıştır; kadın bu gelişmede en geri planda bırakılmıştır. Kadına yüklenen "toplumsal rol" (yani "analık rolü", "ev kadınlığı", yani "yuvayı dişi kuş yapar", yani hani neredeyse "kutsal bir varlık-anamız, bacımız" olma zorunluluğu, aksi halde "sokak kadını", "orospu", imgeleriyle birlikte yaşama zorunluluğu; vb.) ve kültürel değerlendirmeler (kadının tüm kamusal rollerden geri tutulması, politikanın erkeğin tekeline verilmesi, "gelenekleri, töreleri kadınlar sürdürür" savı) kadının değişmesini, gelişime ayak uydurmasını engeller. Kadının yaşama katılmasını engeller. Kadının yaşamdan pay almasını engeller.Bu yalnız bugün böyle değil. Çok *eskiden beri, sürekli olarak ve yaygın bir biçimde* böyle.

Bu genellemenin, somut sonucu eşitsizliktir, baskıdır, sömürüdür. Ancak hemen eklemem gerek: Bu eşitsizliği, baskıyı, sömürüyü belirleyen, biçimlendiren sınıfsal farklılaşmalardır. Her toplumsal sınıfta kadın, erkeğe oranla daha elverişsiz bir durumdadır ama, alt sosyo-ekonomik çizgide bu elverişsizlik uçurumlara dönüşürken, üst sosyo-ekonomik çizgide, neredeyse

yok olabilir. Belki söylemeye bile gerek yok ama şunu demek istiyorum: Bugün gelişmiş bir ülkenin ekonomik açıdan gelişmiş bir kadınıyla, azgelişmiş bir toplumun yoksul kadını arasındaki farklılaşma, kadınla erkeğin cinsel açıdan farklılaşmasından çok hem de çok daha büyük.

Bugün "kadın sorunları" deyince çok dikkatli olmamız gerekiyor. Çünkü bir kadının sorunlarının bittiği yerde bir başka kadının sorunları başlıyor; bir kadının "özgürlüğü", bir başka kadının sömürüsüne yol açabiliyor; bir kadının "kurtuluşu", bir başka kadının yıkımı olabiliyor.

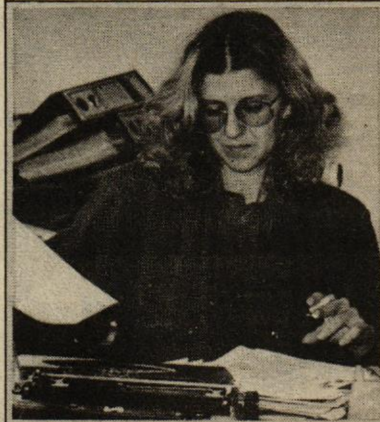
■ **Bu sorunlar nasıl çözümlenebilir?**

□ Bu sorunlar nasıl çözümlenebilir... Bugün yeryüzünde nerdeyse iki buçuk milyar kadın yaşıyor. (dünya nüfusunun yarısı)... Yaklaşık 3 bin dil konuşuyorlar. İnsan başına ortalama yıllık gelirin 200 dolarla 30 bin dolar arasında değiştiği ülkelerde yaşıyorlar... Kimi gelişmiş ülkelerin "nimet"lerinden yararlanıyor, kimi "az gelişmişliğin" güçlüklerini yaşıyor... Kimi ülkede kadınların yüzde 90'ının okuması yazması yok, kiminde ise yalnızca yüzde birinin... Kimi ülkede 1893'te oy hakkı aldılar, kiminde 1984'de... Kimi yörede kadınlar 44 yaşına dek yaşıyor, kiminde 84... Ve yeryüzünde giderek daha hızlı bir tempoyla, yoksullar daha yoksul, varlıklılar daha da varlıklı olmaktalar...

Bütün bunları niye söyledim? Bunca büyük farklılaşmalar arasında genellemeye gitmenin, çözüm ya da çare reçeteleri yazmanın olanaksızlığını belirtmek için...

Eğer temel amaç, kadının, dünya nüfusunun içindeki yerine orantılı bir biçimde, ekonomik-politik-toplumsal yaşamına, üretimiyle, emeğiyle, kişiliğiyle, yaşantısıyla katılması; ekonomik-politik-toplumsal yaşamın yönlendirilmesine katılmasıysa (ki bence amaç bu olmalı) o zaman her toplum kendi yolunu aramalı. Ama yalnız kadınlarıyla değil, erkek ve kadın birlikte.

Temel sorunlar nasıl çözülebilir... Çoook genel olarak, ortak

'Kadın sorunları' nın ekonomik kökenli olduğu zaman zaman unutulup, salt farklı bir cinsiyet sorunuymuş gibi görülebiliyor.

kökenli ancak farklı boyutlarda gelişen sorunlar önce eğitimle çözülebilir. Okuma yazma öğretimi seferberliğinden söz etmiyorum. Birey olarak her insanın çocuğuna, daha doğduğu andan itibaren cinsiyeti nedeniyle, farklı roller yüklememesinden söz ediyorum... Toplumsal örgütlenmede kadın ve erkek işlevlerinin birbirinden farklılaşmamasından söz ediyorum... Toplumdaki her bireyden, devletin yönetim kademelerine dek her insanoğlunun kadını ve erkeği "Kadın" ve "Erkek" imgelerine tutsak etmemelerinden söz ediyorum... Erkeklerin "erkeklik rollerini" (hani bizde üzerine basa basa, büyük harflerle söylenen Er-kek-lik'lerini) değil de insanı insan yapan değerleri geliştirmelerinden söz ediyorum. Kadınlar *"dişilik"*lerini değil de "kişilik"lerini geliştirmelerinden söz ediyorum... Kadını "tüketimin" simgesi, erkeği "üretimin" simgesi olmaktan çıkaracak bir eğitimden söz ediyorum. (Üstelik bunun koca bir yalan olduğunu da artık bilmeyen yok galiba: Yeryüzünün yiyeceğinin yarısından çoğunu kadınların ürettiğini ancak dünyanın mal varlıklarından yüzde birine, gelirlerin de onda birine sahip olduklarını!)... Tüketim toplumlarında tüm halkla iletişim araçlarının, kadının kişiliğini değil, dişiliğini geliştirmesi için girdikleri yarıştan vazgeçmelerinden söz ediyorum...

İşte temel sorunlar nasıl çözümlenir denince genellikle bu ve bunlara benzer şeylerden söz ediyorum. Ya da yalnızca düşlüyorum!

■ **Türkiye'de yasaların kadınlara çeşitli haklar tanımasına, anayasa ve yasalarda siyasal eşitlik tanınmış olmasına karşın pek fazla uygulama olanağı sağlanamamış olması dikkat çeker. Yani yasa koymak tek başına yeterli bir çözüm değil. Kadın-**

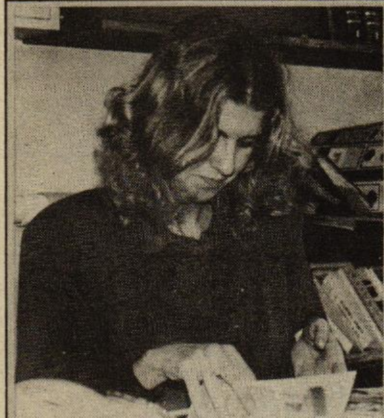
Forum 85'e katılan kadınların bir araya geldiği "Yeşil Bahçe"den bir görünüm

lar, hem var olan haklarına sahip çıkmaları hem de bunları geliştirmeleri için sizce neler yapmalılar? Bu anlamda kadın örgütlenmesi bir çıkış yolu olabilir mi?

□ Evet, yasa koymak kesinlikle yeterli bir çözüm değil, çünkü her şeyden önce asıl bu yasadan yararlanması gerekenlerin, böyle bir yasadan haberi bile olmuyor. Toplumun değer ölçülerinden, örgütlenmesine, ekonomiden eğitime *her alanda* köklü değişim ve gelişmeler sağlanmadıkça yasalar hiçbir şey sağlayamaz. Örgütlenme elbet ki önemli ve yararlı. Önce hiç olmazsa bireyleri yasadan haberdar etmek için, bireye haklarını tanıtmak için... Ama ben bu örgütlenmeyi, "kadın örgütlenmesi" olarak düşünmüyorum. Kadın ve erkek birlikte örgütlenmek olarak görüyorum. Örneğin sendikalı bir kadın işçi, sendikasız bir kadın işçiye oranla haklarının çok daha fazla bilincindedir. Kendi, bireysel haklarını korurken, bir kadın olarak da haklarına daha güçlü bir biçimde sahip çıkacaktır.

Bu sorunuzu, yalnız kadınlara ilişkin olarak sormayın, kadın, erkek tüm bireylere ilişkin sorun, anayasa ve yasalardaki haklara kim ne kadar sahip çıkıyor, yararlanıyor, uygulayabiliyor diye... Yanıtım yine aynı olacak. Elbet örgütlenme yararlı. Ancak tek çıkış yolu değil... Çıkış yolu, (her ne kadar bu deyiş bir etiketlemeyi, bir kalıplaşmayı çağrıştırıyorsa da, kullanmadan edemiyeceğim) her şeyden önce, bireysel ve toplumsal haklarımızı (gerek yasalarla belirlenmiş olanları, gerek yasaların belirlemesi gerektiğine inandığımız haklarımızı) bilmek, istemek, bunların bilincinde olmak; görmezlikten gelindiğinde bunları sergilemek, bunlara dikkati çekmek, işaret etmek, tanıtmak, afişe etmek; bu haklar yok sayıldığında, ne zaman, nerede olursa olsun, o anda, o yerde karşı çıkmak, direnmek, mutlak direnmek; özetle insan onurunu savunmak... Bence "çıkış yolu" buralardan geçiyor.

■ **Günümüzde insan yaşamını tehdit eden temel sorunlarla -iktisadi bunalımlar, nükleer silahlanma, savaşlar, işkenceler, açlık gibi- birlikte kadın sorununun tartışılma ölçüsü nasıl saptanmalı?**

Eşitsizliği, baskıyı, sömürüyü belirleyen, biçimlendiren sınıfsal farklılaşmalardır.

□ Bu soruya, bir başka soruyla yanıt vermeme izin varsa, şöyle diyebilirim: Şu anda kocam sınırdan sınıra kaçıyor ya da kovalıyor olsaydı, oğullarım gözaltında ya da işkencede olsalardı, eve bir lokma yiyecek giremeseydi, ben burda oturmuş "kadın sorunları" üzerine sorular yanıtlıyor olabilir miydim hiç?

...Ölçü nasıl saptanmalı? Yalnız insan yaşamını değil, insanı insan yapan değerleri, insan onurunu tehdit eden, her baskıya, her sömürüye isyan ettiğimiz ölçüde, bunları tehdit eden her soruna sahip çıktığımız ölçüde, kadın sorunlarını da tartışmaya hak kazanabiliriz bence.

Daha açık söyleyeyim: "Kadın Haklarını" bu arada İsveçli İnge'nin, ya da İstanbullu Türkan'la Şükran'ın haklarını savunmak için seferber olanların, vazgeçtim Namibia ya da Zimbabweli ama Diyarbakırlı ya da Erzurumlu Ahmet'lerin, Memet'lerin insan haklarını akıllarının ucundan bile geçirmemeleri beni müthiş öfkelendiriyor!

■ **Dünyada ve Türkiye'de kadın sorununun çakışan ve ayrılan yönleri nelerdir?**

□ Dünyada kadın sorununun çakışan yönleri, birinci sorunun yanıtında belirttiğim genel özellikler. En gelişmişinden en az gelişmişine her ülkede yasalarla töreler ve gelenekler arasında sıkışmış kalmış kadın (Birincisinde daha az, ikincisinde daha çok). Ve bu "sıkışmışlık" ekonomi politikayla çok yakından bağımlı. İşte iki gelişmiş ülkeden iki de gelişmekte olan ülkeden örnekler:

İtalya, 1978'de kürtajı serbest bırakırken, yasaya bir de şöyle bir madde ekledi: "Ancak vicdanları gereği hastane görevlileri ve doktorlar kürtaj yapmayı reddedebilir."... Bu "ek"in sonucu şu oldu: Bugün hiçbir devlet hastanesinde kürtaj yapılmamakta. Özel hastaneye gitme olanağından yoksun tüm kadınlar, hâlâ çağdışı yöntemlerle çocuklarını düşürmekte, kadın ve çocuk sağlığıyla ilgili tehlikeli durumlar hızla çoğalmakta.

İsveç, yasalar aracılığıyla kadın erkek eşitliğini sağlamakta öncü ülkelerden biri. 1974'de çalışma yasalarına şöyle bir madde daha eklediler: Aileye yeni bir bebek doğduğunda, yedi aylık ücretli izni, kadın ve erkek birlikte kullanabileceklerdi, yedi aylık süreyi aralarında paylaşabileceklerdi. Bu izinden yararlanmak için, o gün bugün, yeni baba olanların ancak yüzde onu başvuruda bulundu.

Kenya yasaları kadınla erkeği eşit tutuyor. Ancak bu ülkede miras yasalarında eşitlik söz konusu değil... Zambiya yasalarının bir maddesi, "kadınla erkek eşittir" derken, bir başka maddesi, "kadın kredi alamaz, borç alamaz, ipotek koyduramaz, ticari anlaşmalara, mukavelelere imza atamaz" diyor...

Ayrılan yön: Kadın sorunlarının ele alınışından, çözüm arayışlarına, örgütlenmelerden sorunun topluma yansıtılışında, yol yordam arayışlarından, çeşitli yöntemlerin benimsenişine sayısız farklı yönler var (Bu her ülke, her toplum için geçerli). Ancak bir noktayı vurgulamadan edemiyeceğim: Türk basını

kadar kadın sorunlarına uzak olan bir başka ülke basınına rastlamadım. Nairobi'deki "Dünya Kadın Konferansı ve Forum"u sırasında bir ay boyunca Japonya'dan Senegal'e, Hindistan'dan Portekiz'e, Pakistan'dan Arjantin'e, İngiltere'den Meksika'ya tüm dünya ülkelerinin basınında bu olayın nasıl yansıdığını kendi gözlerimle gördüm... ve... ve başkaca yorum yok. Bir başka örnek: Çok kısa bir süre önce ülkemizde "Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi" yasalaştırıldı... Yaa, öyle! Hiç haberiniz oldu mu? Kaç kişinin haberi oldu dersiniz? Hangi gazetelerde, hangi televizyon programında konu ele alındı, ilan edildi, manşetler atıldı, ya da olay topluma mal edildi?

■ **Nairobi Buluşması'na Türk kadınlarının katılımı ne ölçüdeydi? Kitabınızda Forum 85 programının düzenlenmesinde bir Türk kadınının -Tülin Akın- büyük rolü olduğunu, ancak kendisine Türkiye'den hiçbir toplantı başvurusu gelmediğine değinmişsiniz. Sizce bunun nedeni nedir?**

□ "Nairobi Buluşması" iki ayrı olaydan oluşuyordu: Birleşmiş Milletler'in düzenlediği resmi "Dünya Kadın Konferansı" ve hükümetler dışı örgülerce düzenlenen "Forum 85". "Dünya Kadın Konferansı"na, her devletten olduğu gibi Türkiye'den de resmi bir delegasyon katıldı. Resmi Türk delegasyonu şu isimlerden oluşuyordu: Hüseyin Çelem (Başkan Türkiye'nin Kenya Büyükelçisi), Sına Baydur (Nairobi'de Türk diplomat -Sina, kadın adı, belirtmeden geçmeyeyim), İmren Aykut (MDP Milletvekili), Göksel Kalaycıoğlu (ANAP Milletvekili) ve İlhan Dülger (Devlet Planlama).

"Forum 85"e ise Türkiye'den öğretim üyeleri -Mübeccel Kıray, Yeşim Arat, Yakut Irmak, Nilüfer Çağatay, Soroptimistler Derneği Başkanı Sadun Kâtipoğlu ve UNICEF adına Kenya'ya gelen Emel Doğramacı katıldı. Ayrıca Türkiye dışından, toplam 10-15 kişiyi bulan Almanya ve Hollanda'dan gelmiş Türk kadınlar vardı. Bir de gazeteci olarak Türkiye'den ben vardım.

Nairobi'ye Türklerin sayısal katılımı böyle. Ancak etkinlik açısından katılıma gelince... Resmi, beş kişilik delegasyon, tüm öteki ülkelerin delegasyonlarının gördüğü işlevi gördü: Yani Türkiye'de kadının gelişimini anlattı ve uluslararası bir platformda duyurmak istediğini duyurmaya çalıştı. (Örneğin, bizim delegasyon, Bulgaristan'da soydaşlarımıza yapılan baskıyı dile getirdi.)

Forum'da ise en etkin olanlar Türkiye dışından Nairobi'ye gelmiş olanlardı. "Türkiyeli Göçmen Kadınlar", "Göçmen Kadınların Sorunları", "Kadın ve Sömürü", "Kadın ve Baskı" vb. gibi sayısız toplantı düzenlediler, paneller, açık oturumlar gerçekleştirdiler. Birlikte getirdikleri, broşür, kitapçık, afişlerle çeşitli sorunlara parmak bastılar. Forum'a katılan öğretim üyeleri ise çeşitli toplantılara katılmakla yetindiler, kendileri herhangi bir toplantı -panel- açık oturum düzenlemediler... Nedenini bilemiyorum: Belki organizasyon açısından geç kaldılar, belki onların da bu olaydan çok geç haberi oldu, belki de yalnızca çekingenlik...

Tülin Akın'ın belirttiği "Türki-

"Nairobi Buluşması"na katılan bir kadın.

Hindistan'da Ultarpara'daki bir köyde kadın toplantısı

ye'den hiç bir toplantı başvurusu olmadı" gerçeğinin açıklaması bence şöyle: Türkiye'de son beş yıldır, dernekler yasak, partilerin kadın, gençlik kolları yasak, özetle ticari şirketleşmeler dışında her tür örgütsel faaliyet yasak. Bu durumda, kim, hangi kadınlar, herkese açık olan "Forum"da bir toplantı düzenleyebilirdi? Bırakın toplantı düzenlemeyi, böyle bir olaydan nasıl haberleri olacaktı. Nitekim yurt dışında yaşayanlar örgütlü oldukları için yıllar önceden haberleri olmuş, hatta Nairobi'ye gelmeden çeşitli hazırlık toplantıları, "Göçmen Kadınlar Kongresi" bile yapmışlardı.

Forum programında bir Türk kadın çalışıyor olmasaydı, gazeteci olarak benim, öğretim üyesi olarak üç beş kişinin de katılma olanağı olamayacaktı inancındayım.

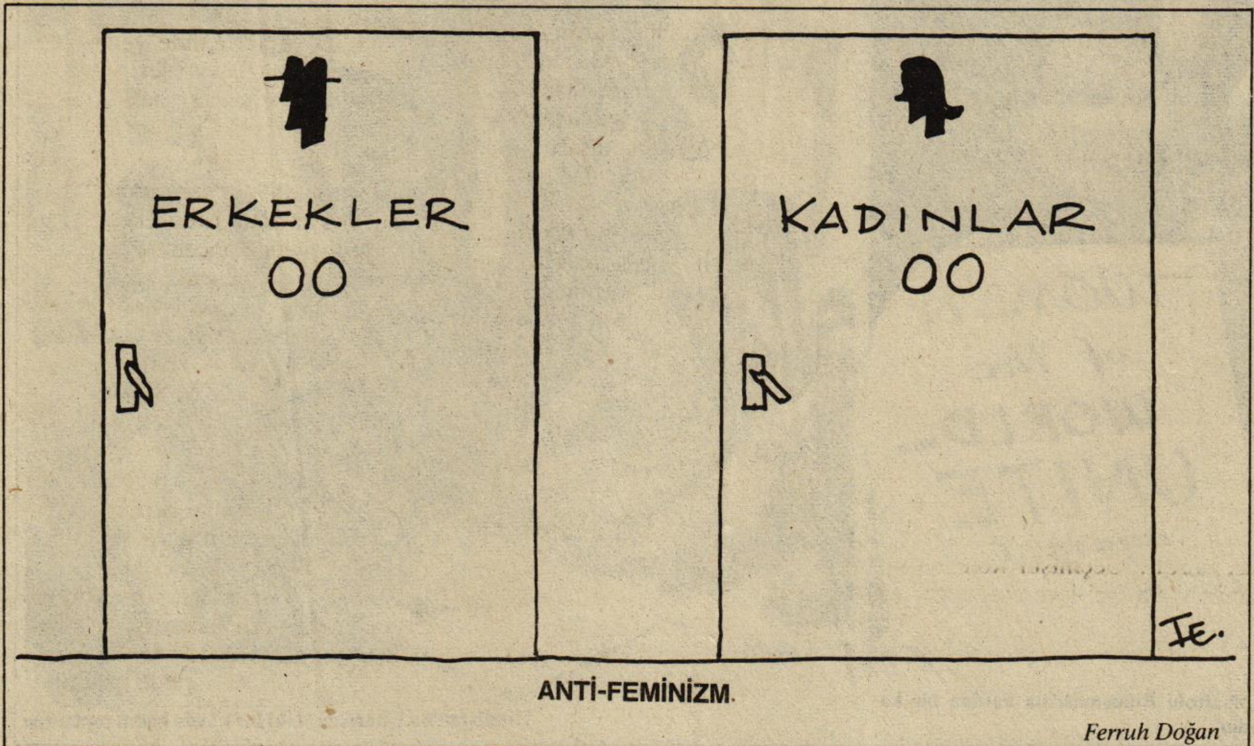
■ B.M. Dünya Kadın Konferansı'nda, ev kadınlarının karşılık almadan yaptığı işlerin milli gelirlerde, gayri safi milli hasılalarda yer alması kararı alınmış, hükümetlerin bu kararı bir an önce uygulamaya sokmaları için FORUM 85, 24 Ekim 1985'te uygulanmak üzere tüm ev kadınlarına genel grev çağrısında bulunmuştu. Bu grev Türkiye'de ve dünyada uygulanabildi mi?

□ Hayır bu grev Türkiye'de uygulanmadı. Bu grevle ilgili (hiç olmazsa dünyada ne olup bittiğine ilişkin) yazı önerilerim de çalıştığım gazete tarafından geri çevrildi.

Dünyada: İzlanda'da grev, tüm kadınların katılımıyla uygulandı. Bir gün boyunca kadınlar tüm işleri bıraktılar. İsveç, Norveç, Danimarka'da büyük çapta uygulandı, İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD'de ise küçük gruplar halinde uygulandı. Ancak bu uygulamalar, (küçük ya da büyük) kamuya yansımadı.

■ *Kadın Olmak* kitabınızla ilgili söylemek istediğiniz bir şey var mı?

□ Evet var. Ben incelemeci, araştırmacı değilim. Öğretim üyesi değilim. Kadın sorunları üzerinde ülkemizde bunca araştırma yapmış, değerli eserler, belgeler ortaya koymuş insanlar varken, böyle bir kitap yazmak benim "haddim" mi diye çok düşündüm... Ancak biraz *sorumluluk* duygusu, oldukça *sevgi* ve çokça *öfke* beni *Kadın Olmak* kitabını yazmaya itti. Sorumluluk: Nairobi'de öğrendiklerimi, gözlemlediklerimi, yaşadıklarımı, tanıklık ettiklerimi tekelimde tutmak istemeyişim, kendime saklamaktansa başkalarının kullanımına sunmaktı. Sevgi: İnsanoğluna, insanı insan yapan değerlere duyduğum sevgiden başka bir şey değildi. Öfke ise, duymak istemeyen sağır kulaklara; baktıkları halde görmek istemeyen gözlere; kavramak, anlamak, düşünmek, değerlendirmek istemeyen beyinlere ve yüreklere; ülkemdeki halkla iletişim araçlarına duyduğum öfkeydi. Yeryüzünde kadınların durumlarını, tüm sorunlarını irdeleyen bir toplantıdan iki bavul dolusu "malzemeyle" dönüyor ve susmaya mahkûm ediliyordum... Oysa yeryüzünde kadın olmakla (insan olmaktan ayrı düşmeyen kadın olmakla) ilgili, herkesin bilmesi gerektiğine inandığım bir malzemeydi bu... Nitekim bugüne dek (15.2.1986'ya dek) bu kitapla ilgili basında iki yazı (Melih Cevdet Anday ve Oktay Akbal'ın yazıları) çıktığı halde, 15 gün içinde, kitabın ikinci baskıya girmesi bu inancımda yanılmadığımı bana gösterdi.●

ANTİ-FEMİNİZM

Ferruh Doğan

Kadınlarımız

Şükran Ketenci

Türk kadınına siyasal hakların tanınmasından 50'yi aşkın yıl sonra kadın haklarında gelinebilen nokta üzerinde çok yönlü düşünmek zorundayız. 1934'lerde Mustafa Kemal'in Türk toplumunu çağdaş toplum düzeyine ulaştırabilme kararlılığı içinde ve desteğinde % 4.5 oranında parlamentoya girebilen kadın, 1950'li yıllarda önemli bir gerileme ile % 0.6 oranında parlamentoya girebilmiş, günümüzde bu oran 1934'lerin gerisinde ancak % 3'lere varan bir orana ulaşabilmiştir.

Halen parlamentoda bulunan 12 kadın milletvekili yaklaşık her 835 bin kadın seçmene 1 kadın milletvekili ve yaklaşık her 25 bin erkek seçmene de bir erkek milletvekili düştüğü anlamındadır.

Günümüzde hâlâ oy kullanan kadın seçmen sayısı erkek seçmen sayısının çok altındadır ve daha da önemlisi yapılan araştırmalar Ankara gibi kent merkezlerinde dahi kadınların sadece 1/3'ünün özgür iradeleri ile oylarını kullandıklarını, diğerlerinin eş, baba ya da çocuklarının etkisine bağlı olarak oy kullandıklarını göstermektedir.

Nüfusun yarısını oluşturan kadınların ücret karşılığı bir işte çalışabilme oranları da % 15'leri aşamamaktadır.

KADININ SÖMÜRÜSÜ

Nerede hakların kullanılamaması olgusu varsa orada hakkını kullanamayan aleyhine bir sömürü ilişkisi vardır. Geçmişin köle-sahibi, günümüzün işçi-işveren, siyah-beyaz ilişkisinde olduğu gibi kadın-erkek ilişkisinde de, bilinçli-bilinçsiz her iki tarafın da sorumluluk taşıdığı bir sömürü ilişkisi her alanda çok açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

Köyde tarlanın ağırlıklı işini yüklenen kadın, evde hayvan, bahçe bakımı, evin çok ağır işlerinin tamamını ve çocuk bakımını üstlenir. Erkeğin birkaç katı çalışıp, yorulduğu halde, üretim ağırlıklı onun ürünü olduğu halde, ailenin kazandığı değerlerin kullanımında söz sahibi değildir. Bir kadın olarak aile içindeki saygınlığı çok sınırlıdır. Olsa olsa ana olarak değer kazanır.

Kentte dar gelirli ailenin evde çalışan kadını, yaşlı ve çocuklarla birlikte çok sayıda birden insanın işlerini üstlenmiştir. Yaptığı çok yönlü ev işleri ile, örgüsü, dikişi, reçeli, yufkası, turşusu dahil aile bütçesinde önemli katkılara yol açar. Çok ağır, yıpratıcı, monoton ev işleri arasında hızla yıpranırken, sanki hiç çalışmıyormuş gibi saygı görmeden, horlanır durur.

Kentte, ev dışında çalışıp para kazanan kadın, eğitim düzeyi, hatta sosyal, iktisadi koşulları elverişli aileden gelse dahi, dışarda erkek ile aynı koşullarda çalışıp aynı ölçüde yorulduktan sonra, akşam eve döndüğünde evin erkekleri ile hiçbir ev işini paylaşamaz. Evdeki işler ve çocuk yetiştirilmesinde sorumluluk tek başına kadının üstündedir. Dinlenmesi gereken saatlerde ikinci, hatta üçüncü iş sayılabilecek ek ağır işleri yüklenmiş olur.

SOSYAL YAŞAMA ZAMAN YOK

Sadece, kentte, dışarda çalışmayan varlıklı aileler içindeki kadının sömürülmesi söz konusu değildir. O da genel kadın-erkek ilişkisinin çarpık değerleri içinde üretken olmayı, sosyal yaşamın içine girmeyi beceremez. Günler, konken partileri içinde yozlaşıp gider.

Erkeklerden çok çok daha uzun saatler, durmadan çalışan kadının değil toplum yaşamı içinde ağırlığını koymak, sosyal yaşamın içine girmek, okumak, sorunları üzerinde düşünmek için ne zamanı, ne de gücü kalır.

Kadının sorunlarının çözümünde, haklarının savunulmasında en etkili olan örgütlenmelerde etkili olamamanın başlıca nedenini, kadının pek çok işi ve sorumluluğu arasında maddi olarak zaman ayıramamasında aramak gerek.

En önemli ve işlevli olan örgütlenmelerde siyasal partiler ve sendikalar kadınların çok sınırlı katılımlarında önde gelen sorun gerek siyasal gerek sendikal çalışmaların ağırlıklı iş saatleri dışında yapılıyor olmasından kaynaklanıyor denebilir. Erkek, politika veya sendikal yaşam içinde yerini alırken, kadın evde ev işleri veya çocukların bakımını tek başına üstlenmektedir.

Kadının siyasal yaşam ve sendikal yaşamda yer almasını isteyen çağdaş kafalar, ister erkek, ister kadın olsunlar, öncelikle bu maddi soruna çözüm aramak zorundadırlar. Kadının evdeki işleri paylaşılmaz, sorumluluğu azaltılmaz, çözüm yolları bulunamazsa kadının maddi olarak etkili sosyal yaşam içinde yer almasına olanak yoktur.

Bu noktada gerek kadının, gerek erkeğin yüzyıllar gerisinden gelen koşullanmalarını da küçümseyemeyiz. Ne erkek kolay kolay kendisine ait gördüğü yönetim, saltanat alanlarını kadınla paylaşmaya gönüllüdür. Ne de kadın bilinçaltı koşullanması içinde bu değerleri aşabilecek konumdadır. Bu nedenle sınırlı sayıda kadınlarımız

sendikal ve siyasal yaşamda etkinlik kazanmak istediklerinde, zaman ayırmayı göze alabildiklerinde, çok büyük bir dirençle karşılaşmaktadırlar.

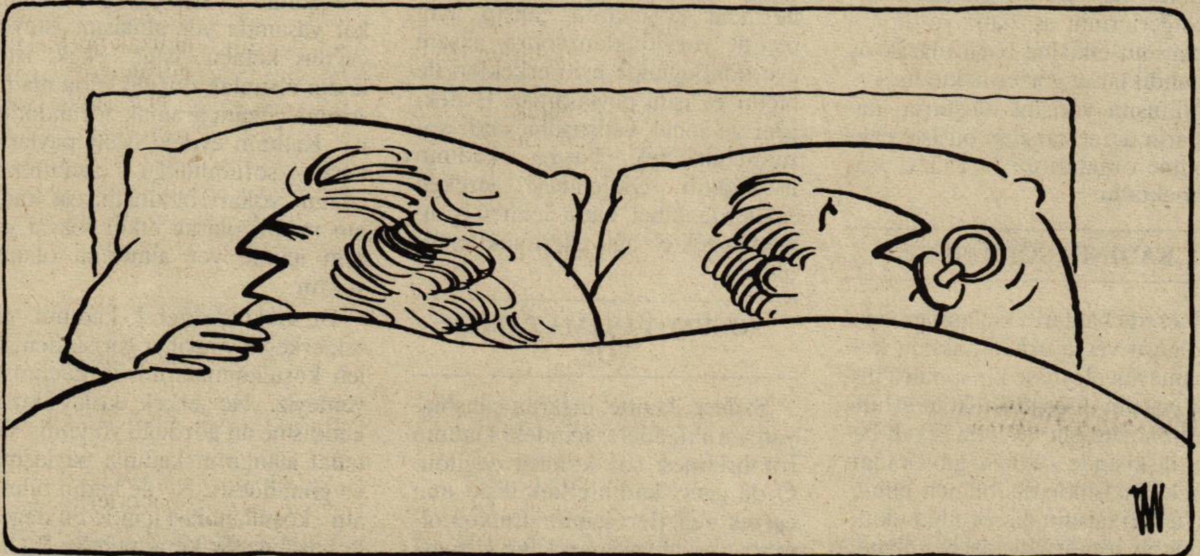
KADINLAR DAHA BAŞARILI

Oysa kadınlar sendikal, siyasal yaşama girdiklerinde, zorunlu daha yaygın girdikleri iş yaşamında, genellikle erkeklerden daha başarılı, hiç değilse daha çalışkan olduklarını otaya koymaktadırlar. Eşit koşullarda öğrenim görebilen kız çocuklarının daha çalışkan olmaları, girebildiklerinde kadınların sendikal ve siyasal yaşamdaki başarıları çok çarpıcıdır. Elbette bundan kadının doğuştan üstün niteliklere sahip olduğu gibi bir sonuca varmak, bugüne kadarki erkeğin üstün olduğu önyargıları kadar yanlıştır. Kadın "saçı uzun, aklı kısa" olmadığı gibi, üstün nitelikli de değildir. Kadın toplumda daha çok ezildiği, ancak daha çok çalışarak var olabildiği için, daha çalışkan olma, daha esnek olma gibi birtakım beceriler kazanmıştır. Yaşam zorluklarından gelişen beceriler, eşit koşullar olduğunda ortada göze batmaktadır.

Örneğin ülkemizde taban yönetiminden seçile seçile en üst yönetime kadar ulaşabilmiş günümüzde bir tek merkez yönetim kurulu üyesi kadın sendikacı vardır sadece. Daha önce de vurguladığımız gibi, ağır fabrika işçiliğinden sonra evdeki bütün işleri ve çocuk bakımını üstlenen çalışan işçi kadının sendikacılık yapmaya ne zamanı ne de mecali kalır. Üstelik bizde ağırlıklı işyeri dışında, kahve köşelerinde, sokaklarda gelişen sendikal yaşamda kadın buralara sokulmaz. Kadının erkek işçiyi sendikasında yönetmesi her iki tarafın da kolay kolay benimseyebileceği bir iş de değildir. Ancak bugün artık bütün profesyonel sendikacıların kabul ettikleri bir gerçek de vardır. Bir grevin, bir sendikal eylemin başarıya ulaşması ile eylemi kadın işçilerin benimseyip desteklemesi arasında çok önemli bir bağ vardır. Sendikacılar deneye deneye bir işyerinde ancak kadın işçilerin desteklediği eylemlerinde büyük başarıya ulaştıklarını, kadınlar işin içine girdiklerinde çok kararlı davrandıklarını öğrenmişlerdir. Hâlâ üst yönetimlerde söz ve karar sahibi olmalarında istekli olmasalar da, kadınları işyeri temsilciliğine getirmek, hiç değilse sendikal eylem içine sokabilmek için özel çabaya girmişlerdir. Buna şiddetle gereksinme, kadınları yanlarına, sendikal çalışmaya çekmeye gereksinme duymaktadırlar.

EN YAVAŞ ÇÖZÜM KADIN HAKLARINDA

Amerika Birleşik Devletleri'nde siyahların vatandaşlık haklarını kazanmalarından bu yana ancak 10 yıl gibi bir kısa zaman dilimi geçmiştir. Ancak siyahlar beyazlarla eş haklar kazanınca, hızla geri kalmışlıklarının açığını kapama yoluna gitmişlerdir. Bizde kadının siyasal haklarını yasal platformda kazanmasından 50'yi aşkın yıl sonra hâlâ bir arpa boyu yol alınmamış olmasını, sadece yukarıdan gelen hakların özümsenmemesi olarak açıklayamayız. Elbette toplumun taban birikiminden gelmeyen, çağdaşlaşma adına yukarıdan gelen hakların işlerlik kazanması yavaş olmaktadır. Ancak örneğin, kadın haklarından çok çok sonra ancak 1963'lerde gelen sendikal haklar 17 yıl gibi kısa uygulama dönemi içinde küçümsenmeyecek bir hızlı gelişme yaşamıştır. 17 yılda 1 milyonu aşan sendikal haklardan yararlanabilen işçi kitlesine ulaşılabilinmiştir. Kadın haklarındaki yol alınmayışta, dinsel koşullanma da dahil, çok yönlü diğer etkenlerin önemini görmek gerek. Bugün en gelişmiş ülkelerde dahi en zor çözülen sömürü ilişkisinin kadın-erkek ilişkisi olduğunu ve halen en çağdaş ülkelerde dahi siyasal katılımın ancak % 20'leri aşan kadın katılımına ulaşabildiğini asla unutmamalıyız. Kadın sorunu ve kadın haklarında çözümün daha çok uzun ve zor uğraşları, yılları gerekli kıldığını asla unutmamalıyız.●

Tan Oral

Kadın Hakları Üstüne

düşünceler

Dergimizin Mart 1985 sayısının özel konusu olan "Kadın ve Toplum" çerçevesinde değişik toplumsal kesimlerden kadın ve erkeklere birkaç soru yöneltip, kadın sorununa farklı yaklaşımları sergilemeyi amaçladık. İlişki kurduğumuz kişilere sorduğumuz sorular şunlardı:

— Kadın hakları konusunda ne düşünüyorsunuz?

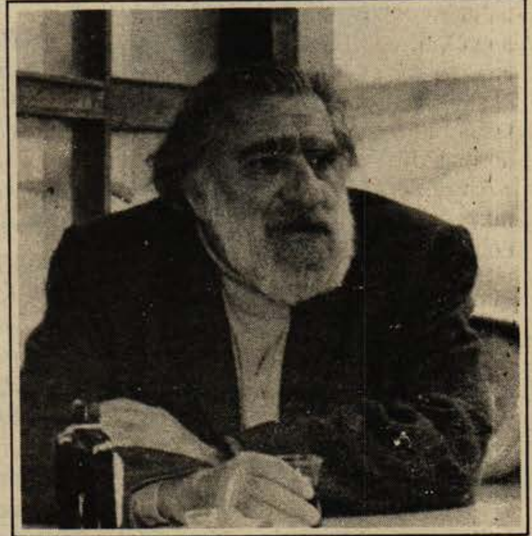
— Kadınların erkeklerle iş ve yaşam koşullarında eşit olduklarına inanıyor musunuz?

— Kadın sorununun çözümünü nerede görüyorsunuz?

— Sizce günümüzün en önemli iki sorunu nedir?

Can Yücel, Tomris Uyar, Onat Kutlar ve Gencay Gürsoy'a ise bu sorulara ek olarak şu soruyu yönelttik:

— Kadın yazarlar, kendilerine yeterli söz hakkı verilmediği gerekçesiyle 48. Uluslararası PEN Kongresi'ni protesto ettiler. Bu olay üzerine PEN Kulübü Başkanı Norman Mailer özetle: "Biz burada ölçü olarak yazarlıktan çok entellektüel olmayı ön plana aldık. (...) Entellektüelliği yazarlığından önce gelen kadın yazar çok az." dedi. Böyle bir yaklaşım konusunda ne düşünüyorsunuz?

CAN YÜCEL

● Bu soru sanırım insan hakları sorusuna oturtulmalı. İnsan haklarının dokunulmazlığı ve anaçlığı içinde ele alınmalı. Nitekim, çocuk hakları da bu ulam, bu kategori içindedir. Şöyle ki, sömürünün var olduğu bir toplumda sömürünün sade sınıflara değil, katmanlara, cinslere yayılan zincirlemesi vardır. Bir patron işçiyi, bir ağa marabayı sömürüyorsa, sınıf bilincinin uyanmamış olduğu konumlar içinde işçi ve maraba da karısını sömürecektir, giderek bu çiftler çocuklarını sömüreceklerdir. Bu işin ergeçsel çözümlenmesine gelince, çare elbet sınıflı toplumun ve sömürünün ortadan kalkmasıdır.

● Yukarıda söylediklerimden anlaşılacağı üzere elbette böyle bir eşitlik mevcut değildir. Bu eşitsizliğin giderilmesini uzak bir hal çaresine bağlamış görünüyorsam bile, şu günkü günde, şu koşullar altında bile, kadınlarımızın insan haklarından kadın olmaları dolayısıyla uğradıkları yoksunlukları gidermek üzere mücadele verilecektir, verilmelidir. Ama bunu yaparken erkeğe karşıtlık yerine, erkeği bugünkü erkek haline getiren kurulu düzen hedef alınmalıdır. Yoksa feminizm çerçevesi içerisinde bir Karı Kuvvetleri harekâtına girişmek sade erkekliğe değil, kadınlığa da aykırıdır.

● Ben bu PEN Kongresi'ni parça buçuk ajans haberlerinden izleyebildiğim kadarımca, sanırım kongre cinsler arası değil, politikalar arası bir çekişme içerisinde geç-

miştir. Norman Mailer'ın aktardığınız sözüne gelince "yazarlık" ile "entellektüellik" arasındaki ayrımın ancak üzerinde uzun uzun durarak tanımlanması gereken bir ayrım olduğu düşüncesindeyim. Söz gelimi Norman Mailer'ın entekliği gerzekliğinden büyük oluşu, iyi bir yazar olmasına engels değildir.

ONAT KUTLAR

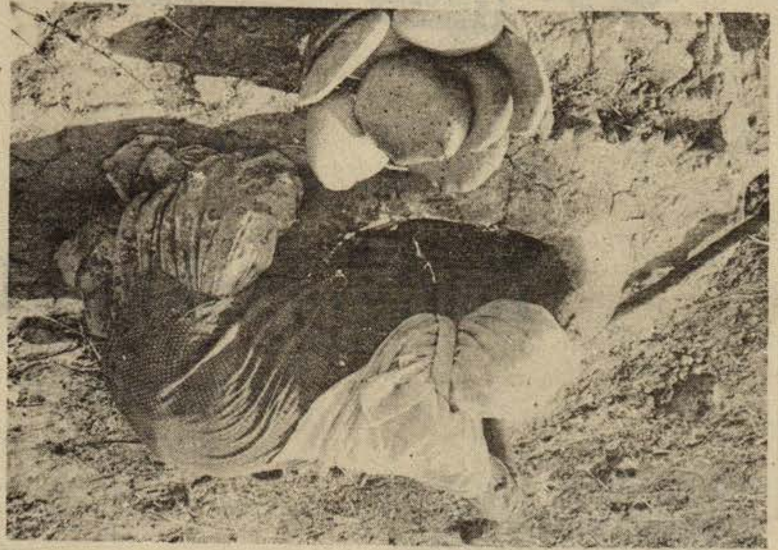
• Hem dünyada, hem de yeryüzünde yıllardır tartışılan bu konu... benim yeni ve özel katkılarda bulunmam güç. Bu yüzden söyleyeceklerim, bilinenlerin tekrarı olacaktır. Kısaca dile getirmek gerekirse, insan hakları konusunda ne düşünüyorsam kadın hakları konusunda da aynı şeyleri düşünüyorum diyebilirim.

Tıpkı insan hakları gibi. Toplumda adaletsizliğin, sömürünün ortadan kalkması, insan kişiliğine ve özgürlüğüne saygının yerleşmesi için verilen savaşımın aynısı kadın hakları için de geçerlidir.

• Ne yazık ki hayır...

• Mailer, okuduğum kitaplarından anladığım kadarıyla kadınlarla sık sık "Savaşan" bır yazar. Ben barışçıyım.

• Barış ve özgürlük...

ARZU ŞAHİN, (okur-yazar, ev kadını)

• *Kadınlarla erkekler eşit olamaz çünkü vücutları farklı. Erkekler fikrimizi sormuyorlar, sorsalar mutlu oluruz. Çalışan kadına kocası yardımcı olmalı. Birşey alınacaksa ailecek tartışmalı. Kadın evi yürüttüğüne göre onun da gönlü alınmalı. Ekseri Anadolu kadınları itilip kakılıyor.*

• *Açlık.*

NEZAHAT AKMAN, (ilkokul mezunu, ev kadını)

• *Kadınlarla erkeklerin eşit olmaları diye bir iddiam yok. Ama kadınların ezilmemesinden yanayım. Bilhassa çalışan kadınlara (tarlada, kentte) erkeklerin ev işlerine ortak olmaları lazım. Ailede bir karar alınırken kadınların da fikrinin sorulması, onun da fikrine önem verilmesi lazım. Yani kadınlar ikinci plana atılıp ezilmemeli, söz hakkına sahip olmalı. Kadınların ezilmelerinin nedeni olarak çocukları yetiştirmede kız-erkek ayrımının rol oynadığını düşünüyorum. Aile sorunları çocuklarda cinsiyet ayrımı yapmaksızın tartışılırsa çocuklar kişilik kazanır ve sorunlar çözülür.*

• *Birincisi geçim darlığı. İkincisi ise insanların birbirini sevmemesi. Devletler de şahıslar da birbirini sevmiyor. Politikacılar güven vermiyor.*

ÖZLEM SALMAN (M.S.Ü. Güzel Sanatlar Akademisi, Türk El Sanatları 1. sınıf öğrencisi.)

• *Eşit olmamız gerektiğine inanıyorum. Aynı sıralarda oturuyoruz, aynı işleri yapıyoruz. Ama toplumumuzda kadın ve erkeğe eşit bakılmıyor. Yasalarda eşit olmasına rağmen töreler, gelenekler kadın ve erkeği eşit görmüyor. Bu bakış açısının nedeni toplumun bilinç düzeyinin düşük olması bence. Bilinç düzeyi yüksek olan toplumlarda bu sorunlar daha kolay aşılabiliyor.*

Bütün bu sorunların bağlı olduğu tek bir nokta var; ekonomik ve politik düzen. Bu düzen rayına oturduğunda tüm sorunlar çözülebilir hale gelecek. Kadın sorununun çözümüne cinsel farklılıktan başlarsak bir yere varamayacağımıza inanıyorum.

• *Silahlanma yarışı ve bunun beraberinde gelen emperyalizm olgusu.*

TOMRİS UYAR

● Kadın haklarının, konunun çoğu kere saptırılması ve sulandırılması sonucu, yeterince ele alınmadığını düşünüyorum. Özellikle cinsel sorunlar, cinsel baskılar birinci plana getirildiğinde konu, iyice bulanıklaşıyor. Bunda, kadına hak tanımayı "abes" sayanların çabalarının yanı sıra, kadın hakları savunucularının da çoğu kere kuram düzeyinde kalan tartışmalarının da payı var. Acaba erkekler kendilerine tanınan "fazla" özgürlüklerden özgürce yararlanabiliyorlar mı toplumumuzda? Belli bir duygusal eğitimden geçmiş bir kişinin ilişkiye daha baştan ezik, korkak bir kimlikle, üstelik baskılarla edinilmiş bir kimlikle giren bir eşle -kadın ya da erkek- yaşayacağı, tadacağı özgürlük ne olabilir?

● Kadınlara erkeklerle eşit haklar tanındığına inanmıyorum tabii. Ne işte, ne yaşam koşullarında ne de yurttaşlık hukukunda. Bu eşitlik haklarını kazanmak üzere yürütülecek savaşımın iktisadi bağımsızlığı odak alması gerektiğine inanıyorum. Bu uğurda savaşanlar, gündelik yaşamda her alanda tanık oldukları bütün somut olayları, bütün gazete haberlerini -özdenetim mekanizmasını işletmeden- inceleyip toplumun kadınlara tavrını belli eden gerçeklere öncelik tanımalılar. Bir gün nasıl olsa elde edilecek bu hakların elde ediliş süresi ancak böylelikle hızlandırılabilir kanısındayım.

● Norman Mailer usta bir yazar, orası başka ama daha ilk kitaplarından başlayarak kadın'a çarpık bakışını hiç gizlememiş. Romanları, kadının cinsel bir yaratık, bir nesne olarak boy gösterdiği bir erkekler dünyası'nda geçiyor hep. "Entellektüel"liğe gelince... Böyle bir laf edebilmek için yıllardır dünya yazınına göz atmamış olmak gerekir. Çünkü dünyadaki kadın yazarların büyük çoğunluğu özellikle araştırma, deneme, inceleme alanlarında sivrilen entellektüellerden oluşuyor. Hatta bence kimi edebiyatçı kadınlar da kendilerini bu eğilime kaptırıp zaman zaman edebiyatın kendine özgü büyüsünü es geçiyorlar. Mailer'ınki bir "yaklaşım"dan çok bir "uzaklaşım". Yine de bir yazarlar kongresine hiç kimseye danışmadan iktidar sözcüsünü davet edebilen asi (!) bir ihtiyar delikanlının entellektüelliğini ne gibi güvencelere bağlamak istediğini göstermesi açısından ilginç.

● Neden iki önemli sorun? Bu kadar kısıtlayacaksak sorunlarımızı temelde bir sorun var: insanca yaşama özgürlüğüne kavuşmak.

MURAT ÖNEŞ (M.S.Ü. Güzel Sanatlar Akademisi, Grafik 2. sınıf öğrencisi)

- *Her ülkede, her toplumda kadın sorunu olduğu bir gerçek. Ülkenin gelişmiş olması veya olmaması bu gerçeği değiştirmiyor, yalnızca niteliği farklı olabiliyor. Kadının, fizyolojik olarak güçsüzlüğü ezilmesinin temel nedeni. Bu nedenle toplumda etkin rol alamıyor, toplumun gelişmesine paralel bir gelişim gösteremiyor. Gelenekler, töreler, dinler, çeşitli tabular kadın haklarını, ekonomik ve politik sistemler insan haklarını ve dolayısıyla kadın haklarını kısıtlamış yani kadın iki yönden sömürü altına girmiştir.*

  Toplumda eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesi ve kadınla erkeğin birlikte gelişmesi gerekiyor. Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığına inanmak, bir İbrahim Tatlıses'in suçunu tüm erkeklere yüklemek yanlış.
- *Nükleer silahlanmanın doğuracağı bir III. Dünya Savaşı ve açlık. Diğer sorunları çözmek için zamana gereksinimimiz var, nükleer bir savaş çıkarsa hiçbir sorunu çözmek için zamanımız olmayacak, çünkü biz olmayacağız.*

LEBRİZ UÇMAN, (işsiz)

- *İş yaşamı kadınlar için çok acımasız bir ortam. Herkes eşit olduğumuzu söylüyor ama, öyle değil. İş yaşamında erkeklerle eşit koşullarda çalışabilmek için büyük mücadele vermek gerekiyor. Çalışan kadının özel yaşamı da sorunlarla dolu. Erkek eve geldiğinde yemek bekliyor örneğin. Kadın çalışmıyorsa her topluluğa giremiyor. Sıfatı olmadığından toplum dışına itiliyor.*

  Çözümü zamana bağlı, erkeklerin bilinçlenmesi, kadının isteklerini dile getirebilmesi gerekli. Bu da eğitimle, insanların kendilerini geliştirmesi ile sağlanabilir.
- *Nükleer savaş tehlikesi ve açlık.*

GENCAY GÜRSOY

• Önce bu sorunu çok ciddiye aldığımı, bu yüzden de kestirme bir yanıt veremeyeceğimi söylemek istiyorum. 1968'de Norveç'te, bir şelale üzerinde hidro-elektrik santralı yapılmasını engellemek için kendilerini kayalara zincirleyen bir grup solcu gencin direnişine tanık olmuştum. O zamanlar doğanın kirlenmesi sorunu ile uğraşan bu gençlerin yaptıkları işi, solculuğun ağır başlılığıyla bir türlü bağdaştıramamış ve hafif bir üstünlük duygusu ile onları alaya almıştım.

Feminizmle de aynı yıllarda tanıştım ve aşağı yukarı aynı tepkiyi gösterdim: "Kadınların sınıfsal konumlarından değil, sırf kadın olmalarından kaynaklanan sorunları olsa bile, sosyalist düzende, öteki tüm sorunlar gibi bunlar da kendiliğinden çözümlenecektir. Ayrı bir mücadele alanına gerek yoktur. Ve laf aramızda, bu hareket biraz da Avrupalı şımarık burjuva kızlarının can sıkıntısından icad ettikleri yeni bir eğlencedir v.b. v.b."

Uzunca bir süre bu cephede olup bitenleri hep aynı pencereden seyrettim. Aklım başıma gelip bu konuyu ciddi şekilde izlemeye başlayınca da treni kaçırdığımı farkettim. Bu yüzden özellikle Batı'da, feminizm adına mücadele eden çok sayıdaki "hareket"i ve bunların arkasındaki kurumsal temelleri iyi bilmiyorum. Ama işçi olsun, köylü olsun, burjuva olsun, kadınların kadın olmalarından gelen sorunları olduğunu, bunların sorunuzda ifade ettiğiniz gibi "kadın hakları" biçiminde bir çerçeveye sığmayacağını çok iyi biliyorum. Türlü aşırılıklarına, erkeklerinkinden beş beter şövenist fraksiyonlarına karşın, dünya feminist hareketinin, son tahlilde sosyalizmin ve evrensel barışın maddi gücüne katkıda bulunduğuna, onu düşünce ve daha da önemlisi duygu alanında zenginleştirdiğine inanıyorum. Feminist hareketin, gelişmiş ya da az gelişmiş herhangi bir ülkede (ve Türkiye'de) sosyalist hareketi böleceği, zayıflatacağı yolundaki endişelere katılmıyorum.

Öte yandan kapitalist bir toplumda feminizmin, belirli yurttaşlık hakları ile sınırlı olmayan, evrensel hedeflerine ulaşamayacağını, sosyalist mücadeleyi dışlayan bir feminizm anlayışının boşlukta kalacağını düşünüyorum.

Türkiye'de ise feministlerin işleri çok zor. Her şeyden önce, bıyık bu-

YILDIRIM ULKAT, (Gazeteci)

- *Kadın sorunu anaerkil aileden, ataerkil aileye geçişle başlamış, kölelik sistemin "asıl kölelerini" oluşturan kadınlar, feodal toplum sisteminde bu özelliklerini kaybedememiştir. Günümüzde sorun biçimsel olarak yön değiştirdi. Geçmişte sorunun asıl boyutu erkeğin kadına baskı uygulaması ve onun emeğinden yararlanması iken, bugün bunun yanı sıra bir de bakış açısı farklılığı eklenmiş durumda. Yani bugün tüm dünya teorik olarak kadın-erkek eşitliğini kabullenmiştir, ama azgelişmiş bakış açısı bunu bir türlü içine sindiremez ve bu olguyu kabullenemez durumda. Yani sorun bir kültür sorunu.*

  Kadın sorununun çözümü başta kültür sorununun çözümünde yatıyor. Dünyanın bence açlık ve savaş tehdidinden, sonra en önemli sorunlarından biri olan "kültür sorunu"nun çözümü kadın sorunları ile birlikte birçok temel sorunu da kökten çözerken, kadının kültür eksikliğinden kaynaklanan kendi kendini köleleştirmesi sorununa da kalıcı çözümler getirecektir.
- *Açlık ve ulusları sürekli baskı altında tutan savaş tehlikesi 21. yy.'a yaklaşırken kadın sorununun dünyanın önemli sorunları arasındaki yerinin ilk sıralardan düştüğüne inanıyorum.*

Başıbüyük köyü kadınları E.K. ve F.Ö.

- *Kadınlarla erkekler eşit olamıyor; kararları hep erkekler veriyor. Dinimizce de böyle olması gerekiyor. Dinimiz eşitlik kabul etmiyor. Onlar üstün, eğer onlara başkaldırırsak, yani eşit olmaya çalışırsak, yuvamız dağılır, gene başka bir erkeğe sığınmak zorunda kalırız. Başka bir erkek denemek, ona alışmak istemiyoruz. Zaten kendi başımıza yapacak bir şeyimiz de yok. Ama biz, çocuklarımızın bizler gibi olmasını istemiyoruz. Mesleğimiz olsa herhalde daha serbest olurduk.*
- *Çocukların eğitimi ve para sorunları.*

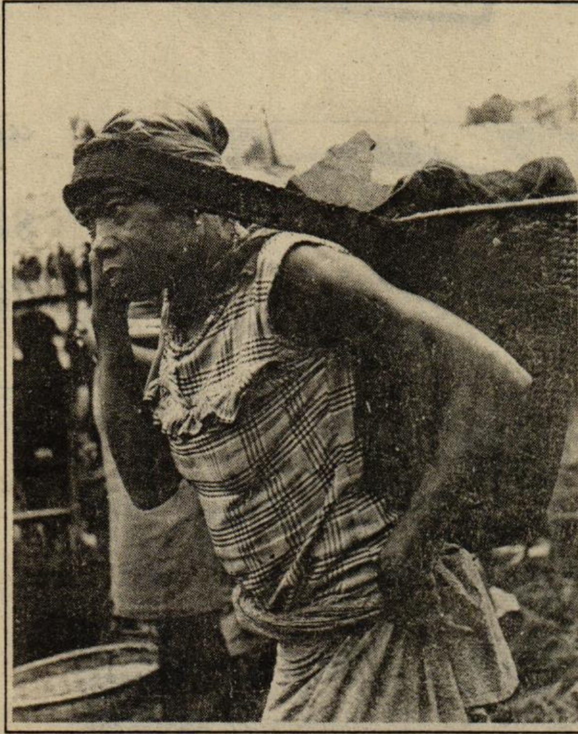
rarak cinsel içerikli nükteler üretmekte ustalaşmış "bitirim erkek aydın" tiplerinin ve erkeklerin dünyasında rütbeler edinerek kadınlığını aşmış "aydın abla"ların aşağılayıcı alaylarını göğüslemek zorundalar. Bana göre bu yolda şimdiye kadar azımsanmayacak bir başarı gösterdiler. Kadın hareketlerini ciddiye alanlar, sorunu "kadın hakları" ile sınırlamayıp, binlerce yıllık erkekegemen kültürün, tüm kurumlarıyla ve değer yargılarıyla dönüşmesi süreci olarak kavramak ve çok uzun vadeli bir mücadeleyi göze almak durumundalar. Ama Kate Millett'in söylediği gibi, "eşit işe eşit ücret deyince sizi anlıyor kadınlar. Belki özgürlükçü kadın diye anılmak istemiyorlar, feminist nitelemesini benimsemek yürekliliğini gösteremiyorlar"(*) Bu değerlendirme bizim toplumumuz için de geçerliyse, mücadele gündeminin başında yine somut "hak talepleri" yer alacak.

● Belki doğru bir tesbit ama, kadın yazarların panellerde eşit temsil hakkı istemelerine karşı ileri sürülebilecek inandırıcı bir gerekçe değil. Daha doğrusu bu yaklaşım bana biraz aceleyle bulunmuş bir savunma gibi geliyor. Norman Mailer önce, Dışişleri Bakanı Schultz'u kongreye davet etmenin ve konuşturmanın gerekçesini bulmaya çalışsın. PEN üyesi kadın yazarların mutlak bir sayısal eşitlik isteyip istemediklerini bilmiyorum. Böyle bir istek, fazlaca mekanik olurdu. Sanıyorum yapılmak istenen, kadınların arka planda bırakılmalarına yönelik genel bir karşı çıkıştı. Norman Mailer, Schultz'u davetinde olduğu gibi, panelleri de herhalde kimseyle tartışmadan Amerikanvari bir demokrasi anlayışıyla düzenlemiş.

● Bu tip derecelemeleri fazla zorlama bulduğum için "en önemli" değil de "önemli" gördüğüm birkaç sorunu sayabilirim:

- Nükleer savaş tehlikesi - Daha iyi bir dünyanın kurulabileceğine dair umutların yıpranması - Yaşamın sınırlılığı - Budala ve zorba yönetimler - Arabesk - İşkence - Ölüm cezası - Doğanın kirletilmesi.

*)-Cumhuriyet 20.12.1985

Z.Ö. (Öğretmen, 2 çocuklu, boşanmış)

● *Kadını da erkeği de eşit olarak düşünüyorum. Ancak bizim toplumumuzda kadınlar çok fazla ezildiği için, haklı olarak, kadın hakları diye bir sorun çıkıyor ortaya. Bu konuda sık sık yapılan törenler hep sözde kalır.*

Kadınlarımız eğitilmediği, bir meslek sahibi olamadığı için, haklarına sahip çıkamıyorlar, gururlarını koruyamıyorlar. Osmanlı şartlanması, dini, toplumsal baskılar v.b. kadınlar üstünde çok daha fazla. Ben tek başına yaşanabileceğini kadın olarak gördüm.

● *Eğitim-öğretimdeki eşitsizlik ve işkence olayları.*

DİLEK ÖZYÜKSEL (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe son sınıf öğrencisi)

● *Kadın hakları konusuna iki açıdan bakmak gerekli. Metropol ülkelerde, sınıflararası ilişkiler ve burjuva kültüründeki toplumsal, siyasal, ekonomik ilişkiler ve aile bağlarından bağıntısız düşünemeyiz. Bu ülkelerde Burjuva Devrimi'nden sonra kadın hakları kadınların mücadelesi ile kazanılmış haklardı. Türkiye gibi ülkelerde ise daha farklı. Örneğin Cumhuriyetten sonra kadın hakları tepeden inme sunulmuştur. Bu yüzden bu haklar özümsenememiş ve kadınlık bilincine varılamamıştır. Ama her iki toplumda da kadınla erkek hiç bir zaman eşit duruma gelememiştir.*

Bu eşitsizliğin çözümü toplumun sömürüye karşı mücadelesinde kadının da bu kitlesel mücadeleye paralel olarak örgütlenmesidir. Kadının erkekle eşit haklara kavuşması 1900'lerdeki "Mavi Çorap Hareketi"ndeki gibi kadınların erkekleşmesi değil kadının kadınlık bilincine varmasıdır.

● *Demokrasi mücadelesinin geleneksellleşmemiş olması.*

"Sayısız kurtuluş savaşçısından sadece biriyim"

Winnie Mandela

Güney Afrika'da 23 yılı aşkın süredir ırkçı rejimin hapiste tuttuğu özgürlük savaşçısı Nelson Mandela'nın eşi ve Güney Afrika halkının verdiği mücadelenin önde gelen isimlerinden Winnie Mandela, ***Der Spiegel*** *dergisinin sorularını şöyle yanıtladı:*

■ **Bugüne kadar kaç kez tutuklandınız?**

□ Saymayı bıraktım. 14 Haziran 1958'de Nelson Mandela ile evlendiğimden bu yana tekrar tekrar tutuklandım.

■ **Kaç kez olduğunu gerçekten söyleyemez misiniz?**

□ Düğünümden üç ay sonra tutuklanmıştım. O zamandan beri hapiste gün geçirmediğim tek bir yılım yok. Fakat kesin sayıyı bilmiyorum.

■ **Ne zamandan beri sürgündesiniz?**

□ 1962'de sürüldüm, o zamandan bu yana Pretoria'nın (Güney Afrika Cumhuriyeti'nin hükümet merkezi) her sürgün kararı arasında yalnızca birkaç gün kısıtlamasız kaldım.

■ **1977'de Soweto'yu terkedip Oranje'daki Brandfort'a sürgüne gitmek zorunda bırakıldınız. Daha önce orada bulunmuş muydunuz?**

□ Buranın adını hiç duymamıştım.

■ **Brandfort'tan bırakılmanız, Noel'den birkaç gün önce size daha geniş bir dolaşma alanı tanınması yumuşama olarak niteleniyor...**

□ Asla. Bundan çok uzaktayız. Hükümet, eğer yapabilseydi, bana çok daha kötü şeyler yapmak isterdi.

■ **Sizi şöhretiniz mi koruyor? Ya da bunu nasıl yorumluyorsunuz?**

□ Brandfort'daki evimin bombalanması elbette bir tesadüf değildi, bunu birtakım çılgınlar da yapmadı. Bu daha çok bana bir mesajdı, şunu söylüyordu: Eğer elimizde olsaydı, seni de öldürürdük. Aynen diğerlerine olduğu gibi, beni de fiziksel olarak yok etmek isterler.

■ **Buna rağmen sürgüne katlanmadınız. Şimdi sizi yargılayabilirler.**

□ Yeniden kendi evime dönmeme izin verilmesinde ısrarlıyım.

■ **Buna başvurduğunuzda yeniden tutuklanırsınız.**

□ Tüm yaşantımız boyunca bizi takip eden o insanların vicdanlarında bize karşı bir değişme olmasını beklemiyorum.

■ **Polis ve ordu, her gün devrimcilerle, genellikle de, şiarları "bugün özgürlük, yarın eğitim" olan genç insanlarla her gün kanlı çatışmalara giriyor. Ülkeyi yakında alevler mi saracak?**

□ Durum çok gergin. Ülkemizdeki bu durumdan endişe duyuyoruz. Rejim baskı altındaki halkın taleplerine eğilmek için en küçük bir girişimde bulunmuyor.

■ **Sizce hükümet ne yapmalıydı?**

□ Eğitimde de baş gösteren kriz, ırkçı yasaların doğrudan bir sonucudur. Gençlik, bu ülkenin baskı altındaki insanlarına yüz yıllardan beri reva görülen köleliğe şimdiye kadar katlandı. Fakat bugün kararlılar: Bu kadar yeter! Onlar, hükümeti politikasını değiştirmeye

zorlayacaklar. Bu şartlar altında ben gençliğin dilini yine de ılımlı buluyorum.

■ **Ama gençlik yüksek bir bedel ödüyor, geleceğini tehlikeye atıyor, yaşamıyla oynuyor.**

□ Altını çiziyorum. Ülkemiz ne yazık ki ateşler içinde. Biz veliler çocuklarımızı yeniden okullarda görmeyi isterdik. Biliyoruz ki egemen Buren kliğine karşı mücadelemizde ihtiyaç duyduğumuz eğitim, güç anlamı taşıyor. Hükümet, okullarımızı askeri tesislere çevirdi. Okullar, her Hıristiyan, her sivil toplumda çocuklar için olmalıdır. Buna karşılık Güney Afrika'da hükümet eğitim üzerinde tam bir şiddet uyguluyor. Ancak bu şekilde bize, gençliğin karşı çıkıp savaştığı kalitesiz bir eğitimi uygulayabildi.

■ **Bunun ne kadar süreceğini düşünüyorsunuz?**

□ Askerler, omuzlarında ateşli silahlarla siyah çocukların önüne dikilmeye, onlardan, binlerce gencin ölümünden sorumlu bu ırkçı rejim adına öğrenim talep etme utanmazlığına sahip olduğu sürece.

■ **Bugünkü karışıklık, 16 ay önce Johannesburg'un güneyinde, Vaal Üçgeni denilen bölgede siyah halkın kira artışlarına direnmesiyle başladı. Anlaşmazlığa hiçbir çözüm yok mu?**

□ Barış, ancak iğrenç ırkçılık politikası biterse düşünülebilir. Milliyetçi Parti hükümeti iktidarda kaldığı ve Botha rejimi halkın meşru taleplerini kabule yanaşmadığı sürece mücadele sürecektir.

■ **O halde kurtuluş için nihai mücadele başlamış mıdır?**

□ Bu sürekli bir mücadeledir, bu nedenle özel bir başlangıç noktası yoktur. Beyaz Güney Afrika bunu hiçbir zaman kavramadı. Beyazlar, halkın *apartheid*'a karşı duygularını dile getirdiği her öfkesini, tekil birer olay ve komünistlerden kaynaklanan bir ayaklanma olarak görmek istiyorlar.

■ **Siyahların Kurtuluş Hareketi ANC'nin yeraltındaki militanları son zamanlarda Güney Afrika'daki sivil hedeflere saldırdılar. Ülkenin kuzeyinde ilk kez kara mayını ile siviller öldürüldü. Durban çevresinde de bombalar patladı. Amanzimtoti'de kalabalık bir alışveriş merkezine yapılan saldırıda, herkes bir yana, çocuklar kurban oldular. ANC'nin yeni stratejisi bu mu?**

□ Bu asla doğru değil. ANC'nin yükselen mücadelesi nedeniyle suçsuz insanların hayatının tehlikeye düşmesi özellikle üzüntü kaynağıdır. Bu, hiçbir kurtuluş hareketinin kaçınamadığı trajik bir durumdur.

■ **Bu eylemler Güney Afrika'da panik yaratmayacak mı?**

□ Biz insan hayatına saygı gösteriyoruz. Biz diğer tüm insani değerlere de saygılıyız. Suçsuz insanların karşılıklı ateş arasında ölmesine çok üzülüyoruz, ama bu, çoğu mücadelede böyle. Dediğim gibi, bize çok acı veren trajik bir durum bu. Tüm bu insanlara üzüntümü ifade etmek istiyorum.

■ **ANC'nin bu saldırıları hareket içinde, iktidar mücadelesinin bir parçası olabilir. Yani öfkeli ve kararlı genç üyeler ANC'nin Oliver Tambo ve kocanız Nelson Mandela gibi daha az kavgacı yaşlı liderlerinden memnun olmayabilirler. Buna ne dersiniz?**

□ Böyle bir çelişkiden haberim yok. İzlenen strateji ANC'nin bütünlüğüne aittir.

■ **1976'da çocuk yaştakilerin ayaklanmasından bu yana ANC'de yeni bir nesil oluştu ve herşeyden önce Umkonto we Sizwe'nin (Ulusun Mızrağı) militan kanadını güçlendirdi. Bu, ANC içinde kuşaklar arası çatışmaya yol açmadı mı?**

Winnie Mandela

□ Söylediğiniz gibi bir çatışma olsaydı ve 1976'nın ya da bugünün gençleri liderlerinden farklı düşünseydiler, herhalde Mandela ve Tambo'nun sloganları ve isimleri ağızlarında olmazdı. Bu gençler, Mandela hapise veya öteki liderler sürgüne gönderildiklerinde henüz doğmamışlardı.

■ **Kocanız Mandela 20 yılı aşkın süredir tutuklu bulunuyor ve hâlâ ANC'nin lideri. Bu kadar uzun süre hapiste bulunan ve en azından tüm politik bilgilenmeden resmen ilişkisi kesilmiş biri, bu haliyle güvenilirliğini nasıl koruyabilir?**

□ Onun özgürlüğüne kavuşmasını beklemek zorundayız, bize bunu o anlatabilir. Ziyaretlerde politik durum hakkında konuşmamız yasaktır. Sadece aile işlerini konuşabiliriz.

■ **Nelson Mandela serbest kalırsa, Güney Afrika'nın beyaz lideri Botha'yla görüşme masasına oturur mu?**

□ Şimdi Güney Afrika halkının bu kararı verebileceği zaman geldi. Buna, Mandela'nın uğruna hapse girdiği baskı altındaki insanlar karar verebilirler. Unutulmamalı ki, kocamın hapiste olmasının nedenlerinden biri de bir yuvarlak masa toplantısı için mücadelesiydi. Pretoria'nın buna cevabı, onun gibilerini ömür boyu hapse mahkûm etmek oldu.

■ **Hükümet çevrelerinin görüşmelere hazır olduğuna dair belirtiler görüyor musunuz?**

□ Bu konuda sürekli birşeyler okumama rağmen, mikroskopla dahi bu belirtileri keşfetmek zor. Aksine, halkın talepleri karşısında sürekli güçlenen bir direnme tespit ediyoruz.

■ **Yine de ırkçılık son yıllarda nispeten yumuşatıldı...**

□ Hükümet geçmiş yıllara kıyasla daha kötü bir gelişim gösteriyor. Bugün daha ağır bir zorbalık altındayız. Güney Afrika ordusu getto-

muzu işgal ediyor, çocuklarımıza yalnızca sokaklarda değil, okullarda da hergün gözdağı veriliyor.

■ **Hükümet son zamanlarda kocanızın serbest bırakılması için size teklifte bulundu mu?**

□ Böyle bir tekliften haberi olacak ilk kişi ben olurdum, bilmiyorum.

■ **O halde kocanızın sözde serbest bırakılacağı yolundaki sürekli söylentiler nereden kaynaklanıyor?**

□ Bu, hükümetin bana, aileme ve davamıza karşı yürüttüğü psikolojik savaşın bir parçasıdır. Sinirsel olarak yıpratılmak isteniyoruz.

■ **Nelson Mandela, Botha'nın şartlarını kabul etmesi halinde serbest bırakılacak ömür boyu hapse mahkûm tek tutuklu.**

□ Bunun ileri sürülmesi bile Güney Afrika'daki paranoyayı gösteriyor. Polislerin, hapishanede tuttukları kişileri kendi gardiyanları olarak damgalamaları hastalıktır. Kendisine koşullar dayatılan bir mahpus, nasıl olur da cezasını çektikten sonra, salıverilmesi için şartlar dayatabilir?

■ **Kocanızın ne zaman serbest bırakılacağını düşünüyorsunuz?**

□ Kurtuluş güçleri onun hücresinin kapısını açacaktır.

■ **Ne zaman?**

□ Bir tarihçi bile -eğer aklı başındaysa- tarihi bir olayın kesin tarihini önceden söylemeye kalkışmaz.

■ **Kocanızı ne kadar sık ziyaret edebiliyorsunuz?**

□ Onu ayda bir kere görme iznim var. 25 yıldır bu böyle. Fakat tabii kendim de hapisteysem ziyaret hakkım kayboluyor.

■ **Mandela ailesi devletle sürekli çatışmaya nasıl güç yetirebiliyor? Örneğin kızlarınızı nasıl eğitebildiniz?**

□ Çocuklarıma asla annelik yapamayışım hayatımın en acı gerçeklerinden birisidir. Güney Afrika hükümetinin suçlarından birisi de ailemizin yaşamını altüst etmiş olmasıdır. Ama bu ülkedeki ailelerin çoğu da daha iyi durumda değil.

■ **Nasıl?**

□ *Apartheid* 1949'da Boer'lerin iktidarı almasından bu yana erkekleri karılarından ayırıyor. Bizi insan olarak görmüyorlar, ülkenin bir ucundan öteki ucuna sürgün ediyorlar. Ülkemizin parçalanması, insanların birbirinden ayrı bölgelere dağıtılması, bütün bunlar unutamayacağımız acılara neden oluyor?

■ **Kendinizi hapisteki kocanızın işlerini yürüten bir vekil olarak mı görüyorsunuz, yoksa, şimdi olduğunuz gibi, ileride de bir özgürlük kahramanı mı olacaksınız?**

□ Bu soruyu günün birinde halkım cevaplandıracaktır. Bugünkü durumumu kendim seçmedim. Bu ülkenin halkı özgürlüğe giden yolda beni görevlendirdi. Hiçbir zaman kocamla bir arada yaşayamadığım için onun kopyası olamadım.

■ **Fakat ondan esinlendiniz, değil mi?**

□ Kendimi politik olarak onsuz geliştirdim.

■ **Özgür bir Güney Afrika'da kendiniz için politik bir rol görüyor musunuz? Eğitim görmüş, sosyal bir danışman olarak ideal bir sağlık ve sosyal yardım bakanı olurdunuz.**

□ Belli bir duruma yükselmek kişisel olarak aklıma hiç gelmedi. Ben sayısız kurtuluş savaşçılarından sadece birisiyim. Demokratik bir Güney Afrika için savaşıyoruz ve bunu başaracağız da. Ben ve benim gibiler, baskı altındaki halkımızın bize verdiği onura layık olmaya çalışıyoruz. Rolüm kurtuluş günü bitecekse, bu da kabulümdür.

6 Ocak tarihli *Der Spiegel* dergisinden özetlenerek çevrilmiştir.

ENVER ERCAN

DUL

Nasıl da gizliyorsun yalnızlığını
Hep açılır gibi içine kapanık
Yüreğin başka şarkıların dilinde
Dudakların yitik sözcüklere aralık

Nasıl da gizliyorsun düşlerini
Bir karanlık büyüyor sığındıkça gecene
Ölümcül kuşların belli belirsiz
Hep bulutlar çiziyor kendi göğsüne

Nasıl da gizliyorsun güzelliğini
Güzeyvah zamanları yaşıyor sesin
Al bir de benim sesimi dene
Pırıl pırıl şarkılardan biriktirdiğim

Plaza de Mayo'nun Büyükanneleri Konuşuyor

Plaza de Mayo büyükannelerinin amblemi. (Brezilyalı bir çocuk çizmiştir.)

Arjantin'de on binlerce kişinin "kaybolduğu" dönemlerin sorumluları mahkeme önüne çıkarıldı, çıkarılmaya devam ediyor. Bunda Plaza de Mayo anneleri ve büyükanneleri diye anılan, eşlerini, çocuklarını, torunlarını kaybeden kadınların hareketi, Plaza de Mayo Alanı'ndaki sürekli gösterileri önemli rol oynadı. 1977'de kurulan Plaza de Mayo Büyükanneleri örgütünün sekreteri ***Mirtha Acuna de Baraballe*** *hareketi şöyle anlattı.*

Plaza de Mayo'nun anaları yıllarca mücadeleden sonra eşlerini çocuklarını "kayıp" edenleri yargı önüne çıkardılar...

■ **Plaza de Mayo Büyükanneleri hareketini örgütlemeye yönelten nedir?**

□ Torunlarımızı, tek tek kendi çabamızla bulamayacağımızı anladık. Kimilerimiz daha önceden tanışıyorduk. Acılar insanları bir araya getiriyor. Birleşip, tek bir güç olmaya karar verdik. İlk yaptığımız iş 1977'de Papa'ya mektup yazmak oldu. Hiçbir cevap alamadık. Daha sonra yasal yollara başvurduk, mahkemeler, avukatlar, ifadeler, yargıçlar... Daha o sırada on üç kişiydik ve korkumuz kayboluyordu. Ülkedeki terörün yarattığı havayı düşünebilirsiniz.

■ **İlk hareketiniz ne oldu?**

□ 1982'de torunlarımızın fotoğraflarını taşıdığımız bir yürüyüştü bu. İlk kez sayılarla, fotoğraflarla destekli bir yürüyüştü. Bu tür şeylere izin yoktu ama yaptık. Fotoğrafları gizlice hazırlamıştık. Diğer ülkelerden bizi destekleyen binlerce mektup aldık.

■ **Sizin hamile kızınız ve kocası "kayboldu". Bu özel durumunuz ve genel olarak yaşananların hayatınız üzerindeki etkisi nedir?**

□ Kızımı kaybetmekle yaşadığım dehşetten önce, hayatım evimin küçük dünyası ile sınırlıydı. Basit bir ev kadınıydım. Ama bu tür olaylar insanların dünyaya bakışını değiştiriyor. ●

Plaza de Mayo'nun analarının Arjantin'deki askeri rejime karşı bir gösterisi...

Dolores Ibarruri

"Ayakta ölmek diz üstüne çökmüş yaşamaktan daha değerli"

Dolores Ibarruri
"Pasionaria"

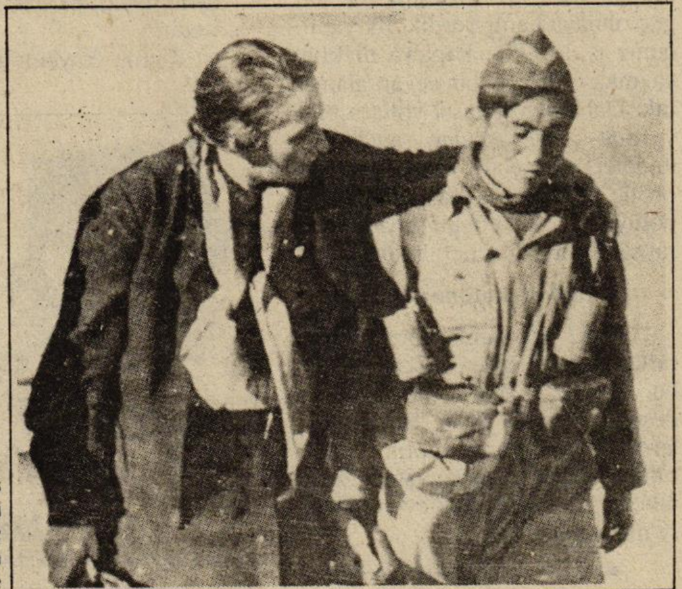
*İspanya İç savaşı'nda, Cumhuriyetçi İspanya'nın ayaklanan faşistlere ve onları destekleyen Hitler Almanya'sıyla Mussolini İtalya'sına karşı direnişinin simgesi **La Pasionaria'**nın 90. yaşı, geçtiğimiz Aralık ayında İspanya'da, dünyanın hemen hemen her köşesinden konukların katıldığı bir törenle kutlandı. İspanya halkının ve tüm dünya halklarının özgürlüğüne adanmış bu yaşama duyulan saygı, o yaşamla bütünleşmiş ve dün İspanya'dan, bugün Latin Amerika'dan Asya'ya ve Afrika'ya değin dünyanın çeşitli ülkelerinden yükselen **"No pasaran"** şiarıyla yeniden dile getirildi.*

*İspanya İç Savaşı'nın 50. yılı dolayısıyla önümüzdeki sayılarımızda daha geniş yer vereceğimiz **La Pasionaria'**nın yaşamöyküsüne kısaca yer veriyoruz.*

Dolores Ibarruri Gomez 9 Aralık 1895'te Bask bölgesinde, bir madenci köyü olan Gallarta'da doğdu. Koyu Katolik bir ailenin on bir çocuğundan sekizincisiydi, 1915'te evlendiği Juan Ruiz Gabina'nın yolunu izleyerek sosyalist oldu. İlk makaleleri *Biscaye Madencisi* ve *Sınıf Mücadelesi* adlı yayın organlarında yayımlandı. 1920'de üyesi bulunduğu Sommorostro sosyalist grubunun hemen hemen tüm üyeleri İspanyol Komünist Partisi'nin kuruluşunu destekledi. Dolores yeni kurulan partinin bölge komitesine seçildi.

Kocası Juan Ruiz, Primo de Rivera diktatörlüğü sırasında parti militanlarının peşine düşen polis tarafından birçok kez hapse atıldı. Dolores ve Juan Ruiz'in altı çocuğundan yalnızca ikisi, Ruben ve Amaya, içinde bulundukları sefalete karşın hayatta kalmayı başarabildi. Dolores 1930'da partinin merkez komitesi üyesi oldu. *Mundo Obrero*'da yayımlanan makalelerinde bir kitle partisinin kurulması gereğine dikkat çekti.

İlk kez 1932-1933 yıllarında tu-

Dolores Ibarruri Gomez iç savaşta cephede

tuklanan Dolores, Savaşa ve Faşizme Karşı Ulusal Kadınlar Komitesi'ni kurdu. Bu örgüt, 4000 kişinin ölümüyle sonuçlanan Asturias Ayaklanması'nın kanlı bir biçimde bastırılmasından sonra, önemli görevler üstlendi.

Halk Cephesi'nin seçimleri kazandığı 1936'da Asturias'dan milletvekili seçilerek Cortes (meclis) başkan yardımcısı oldu. Madrid basını, *Pasionaria*'ya karşı duygularını "Ne Kadın!" diyerek dile getiriyordu. Ibarruri, Franco Ayaklanması'nın ertesi günü olan 19 Temmuz 1936'da, faşizme geçit verilmeyeceğini ünlü "No pasaran!" sloganıyla duyuruyordu.

Cumhuriyetçi halkı harekete geçiren, tüm dünya demokratlarına faşizme karşı mücadelesinde İspanyol halkının yanında olmaları çağrısında bulunan *Pasionaria*'ya göre "Ayakta ölmek diz üstüne çökmüş yaşamaktan daha değerli" idi.

Faşizme karşı direnişin simgesi durumuna gelen Pasionaria, Francocular'a karşı verilen savaşın tüm cephelerinde bulundu. 28 Ekim 1938'de Uluslararası Tugaylar'a, İspanyol halkı adına o veda etti. 8 Mart 1939'da parti yönetiminin kararıyla, yaklaşık 40 yıl sürecek sürgün yaşamına başlamak için İspanya'dan ayrılmak zorunda kaldı ve SSCB'ye yerleşti.

1942'de Jose Diaz'ın ölümüyle boşalan parti genel sekreterliği görevine getirildi. Oğlu Ruben, Stalingrad'da Naziler'e karşı savaşırken öldürüldü.

8 Mayıs 1945'te Paris'in Nazi işgalinden kurtuluş bayramını kutlayarak Toulouse'a yerleştiyse de, Fransız hükümetinin 1950'de partinin etkinliklerini yasaklaması üzerine Moskova'ya döndü. 1960'ta partisinin başkanı oldu. 1975'te Franco'nun ölmesinden sonra ülkesine dönmesi diktatörün eski işbirlikçilerince engellendi ve İspanya'ya ancak 13 Mayıs 1977'de dönebildi. Bilbao Spor Sarayı'nda onu karşılayan büyük kalabalık "Evet, evet, evet Dolores bizimle" diye haykırıyordu. Aynı yılın Haziran ayında milletvekili seçilen Ibarruri, 1982'ye değin bu görevini sürdürdü. ●

Dolores 90 yaşında

RAFAEL ALBERTİ

Türkçesi: Renan Akman

DOLORES İÇİN BİR TUTKU ÇİÇEĞİ

1955

Kim ona bakmaz? O Kantabriya Dağları halkının derinliklerinden ve madenden çıkıyor, tüm İspanya'nın toprağı ve gökyüzü gibi güzel.
Kim onu dinlemez? Sesi ovalardan dağların doruklarına yükseliyor ve erkekler daha gururlu ve kalabalıklar doğruluyor.
Kim onu izlemez? Rüzgârda dalgalanan bir bayrak hiç böylesine bir tutku yaratmadı, hiç bir yürek böylesi bir düşünce ile daha fazla yanıp tutuşmadı.
Kim onu sevmez? Kızkardeşten, yavukludan, arkadaştan öte işçi sınıfı o, sabah güneşinin anası...

Rafael Alberti'nin La Pasionaria için 1955'te yazdığı şiiri

"Gece artık karanlık değildi"

Rita Ibarburu

Latin Amerika'da ABD destekli darbelerle işbaşına gelen faşist yönetimler birer birer yıkılıyor. 1985 yılı Uruguay, Brezilya ve Arjantin'de demokrasinin kazanımlarına tanık oldu. Şimdi bu ülkelerde yılların uğraşı ile kazanılan demokrasinin kökleşmesi ve kazanımların bir daha geri alınmamak üzere pekiştirilmesi için çabalar yoğunlaşıyor. Geride yalnız Şili ve Paraguay kaldı. Bu ülkelerde de gün geçmiyor ki kitleler demokrasi ve özgürlük taleplerini haykırmasınlar.

Uruguay'da 27 Haziran 1973 darbesiyle gelen faşizm, Uruguay halkının sürekli muhalefetiyle karşılaştı. Faşist rejim Uruguay halkına ne anayasasını, ne de kendi yasalarını kabul ettirebildi. Ve nihayet 25 Kasım 1984 seçimlerinde de halkın Geniş Cephe'si karşısında ağır yenilgiye uğradı. Seçimlerden sonra Uruguay'da ilk kez tüm siyasi partilerin çeşitli hükümet organlarında yer aldıkları sivil bir yönetim işbaşına geldi.

* * *

Darbeden sonra Uruguay'da yüz binlerce demokrat tutuklandı. Bunlar arasında kadınlar da vardı. Ekim 1975'teki tutuklama dalgasında çeşitli siyasi görüş ve partiye mensup yüzlerce Uruguaylı kadınla birlikte Punta Rieles Toplama Kampı'na gönderilenler arasında Rita Ibarburu da bulunuyordu.

Rita Ibarburu 23 Eylül 1915'te doğdu. Öğrenciyken gençlik hareketine, sonra da UKP'ye katıldı. Uruguay tarihinin en büyük kitle hareketlerinden olan "İspanya'ya Yardım" kampanyasında aktif olarak yer aldı. 1936-1939 arasında tüm dünya halkları gibi Uruguay halkı da Cumhuriyetçi İspanya'ya yardım etmek için seferber olmuştu ve Rita Ibarburu da bu hareketin içindeydi.

2. Dünya Savaşı sırasında Ibarburu Anti-Hitler Koalisyonun Zaferini Destekleyen Kadınlar hareketinin bir üyesiydi. Tüm ülkeyi dolaşarak, sürekli yazılar yazarak tek bir şeyi vurguluyordu: Faşizm yenilmelidir.

Tüm bu yıllar boyunca, o, Uruguay'daki toplumsal gelişmelerin yakından izleyicisidir. 1971'de tüm Uruguay halkının beklentisi doğrultusunda kurulan *Frente Amplio* (Geniş Cephe) daha kuruluşundan dokuz ay sonra seçimlerde elde ettiği % 20'lik oy oranı ile gücünü göstermeye başlamıştı. 26 Mart 1972'de *Frente Amplio*'nun adaylarını tanıttığı toplantıya katılanlardan birisi şöyle anlatıyor: "Rita, orada, katılanların en önünde, herşeye en ince ayrıntısına kadar dikkat ederek ama aynı zamanda büyük bir neşe içerisinde, çok farklı siyasi gruplarla yaratılan birlik atmosferine katkıda bulunuyordu. Eski dostlarıyla konuşuyor, kendisinden farklı düşünen ve artık *Frente Amplio*'da birleşenlerle tartışmalar yapıyordu".

Darbe sonrası ise Rita Ibarburu, 1975 Ekim'inde tutuklandı. Onunla birlikte tutuklananlardan birisi anlatıyor: "Sayımız yüzü aşkındı. Kadın-erkek çıplak olarak birbirimize bağlıydık. Sıralar halinde ya ayakta dikiliyor, ya yerde yatıyorduk. İşkenceden sonra kımıldayamaz oldum. Ağzım kanla doluydu, boğazım yanıyordu. Gözümün önünden hızla geçiyordu her şey, çizmeler, işkence aletleri, çığlıklar, küfürler, yere düşen vücutların çıkardığı sesler, tekrar kalkması için vurulan tekmeler. Vücudumun en hassas yerlerinde elektrik yanıklarının acısını duyuyordum, sanki bir uçuruma çekiliyordum, tüm gücümle yukarıya çıkmak, nefes almak istiyordum... Orada ne kadar, kaç saat, kaç gün kaldım bilmiyorum...ta ki pürüzsüz, kulakları okşayan bir sesi duyana kadar. Hepimizin o çok iyi bildiği şarkıları duydum ve gözlerimin bağlı olmasına rağmen sesi tanıdım, kim olduğunu biliyordum. Adı kulaktan kulağa iletildi: Rita. Gece, artık o kadar karanlık değildi."

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Başkanlığı'na mektup yazan yeğenlerinden biri, onu şöyle tanımlıyordu:

"Tüm hayatı boyunca Rita, onu tanıyanların sevgi ve saygısını kazanmıştır. Yüksek bir ahlak ve insani değerlere sahip bir kişidir ve olaylar karşısında hep doğru tavır alır. İhtiyacı olanlara yardımcıdır, dostlarına sadıktır, iyi bir iktisat, felsefe ve siyaset bilimi öğrencisidir ve dünyanın kaderi ile ilgilenir. Bana her zaman örnek olmuştur."

"Faşizmin Kurbanları: Uruguaylı Kadınlar" adlı broşürde ise kendisi de gördüklerini bizzat yaşamış bir tanık şunları söylüyordu: "Orada tanıdığım kadınlar arasında, birisini özellikle hatırlıyorum: 62 yaşındaki gazeteci Rita Ibarburu. Fizik olarak güçsüz durumdaydı, anlatılamayacak işkencelere dayandı. Çıplak ayakla durmaya zorlandığı uzun saatler boyu işkencecilerin çizmeleri altında ezildiği için ayak tırnakları artık yoktu. Hepimiz onun muazzam iradesine, kararlılığına hayran kaldık, en acı saatlerde oradakilere güç vermek için şarkı söylediğinde, sesindeki yumuşaklığa hayret ediyorduk."

Rita Ibarburu, Uruguay halkının demokrasi kazanımlarıyla birlikte 1984 yılında özgürlüğüne kavuştu. ●

NECATİ CUMALI

ACILI İSPANYA

YARA

Yaralıydı zeytin ağaçları
Portakallar limonlar yaralı
Çıplak kayalıklar keçi yolları
Kerpiç damlar dağ köylerinde
Yeşil *Guadalquivir, Ebro* kıyıları
Kanımızın karıştığı *Duero* suları
Her bağ her tarla
Kapanmaz bir yaraydı ardımızda
Kazmanın ucu değer kanatır
El uzanır portakal limon düşer
Kanatırdı tuttuğu dalı
Adım attığımız toprak
Adımlarımızın altında yara
Yaraydı hangi ele dokunsak

Geceleri büyük kentlerin caddelerinde
Alanları kuşatan görkemli yapıların çatılarında
Yaraydı yanan çok uluslu ortaklıkların
Yabancı firmaların reklâm ışıkları
Yaraydı CİNZANO, RİCARD
MARLBORO, ROTHMANS, KENT
AEG, PHİLİPS, SHELL yara
ESSO yara
MOBİL OİL yara
Yara TELEFUNKEN
BANCO BİLBAO
BANCO BARCELONA
Savaş öncesinin suçları...

KÜL

Kırk yıl bekledik gidenleri
Akşamları kapatmadan kapımızı
Vurmadan kol demirini
Sokağa bir kez daha baktık
İndirmeden pencerelerimizin perdeleri
Her akşam bir an aralık kaldı anılarıyla
Sofralarımızda el uzatmadan önce ekmeğe
Çöken sessizlikte andık ölülerimizi

Kırk yıl gurbetlerde gün doldurduk
Sıla çektik
Kulağımız İspanyadan gelecek seste!

Anılarda saatler durur
Anılar genç kalır biz yaşlansak da
Anılar yaşatır ölenleri
Diriltir doğan çocukların kanında
Yitirilen kavgaların öfkelerini
Bir kırk yıl daha bekleyebilirdik

Kırk yıl için için yandık
Savaşın külleri altında
Gün geldi alevlendik
Döndü sılasından gidenlerimiz
İspanya ışıdı güldü...

BÜTÜN YAZ DANSETMEK

Füruzan

Yaz Pazar'ları böyledir karşı yakada. Tenhadır. Otomobiller seyrelir, yeşillikler çoğalır, güneş ağaçların arasından süzülür. Hep öyleydi, şimdi...

Hafta sonlarını deniz kıyısında, kırlarda geçirmek isteyenler 'su yanı, esinti olsun' diyenler, buraları tanımadıklarından, trenden inince günlük yükleriyle bakınıp dururlar.

Biz Güllü Köşk'te yaşarken böyle insanlara rastlanmazdı. Oradakiler pazarın yazın ne olduğunu bilenlerdi. Yatak odalarının kapıları öğleye doğru açılırdı. Hizmetçiler, yamaklar, işliklerinde sessizce çalışırlardı. Adalar yönünden mimoza kokuları eserdi. Köşkün orta kat balkonunun kapıları yavaşça çekilince, ben de oturmaktan yorulmuş bacaklarımla fırlar, koşmaya başlardım. Ne çok severdim, dört yatak odasının çevrelediği sofayı, açıldığında bahçeyle birleştiren enine uzayan o balkonu. Çamlara, göğe, sıcaktan uçup gitmiş denize, oradan yürüsem varabilirim sanırdım. Balkonun kapıları katlanıp üst üste çekilirdi. Dantela gibi örülmüş demirden korkulukları yediveren gülleriyle, hanımeli desteleriyle örtüldüğünden, açıklık ağaçlara katılıp sürerdi.

Büyüdüğümde, yeşilliklerin üstünden yürüyerek vapura binmeden, İstanbul'a varırım diye düşünürdüm. Çocuktum. Koşmaya başlayınca büyükler 'uslu dur, uslu dur, terleyeceksin' derlerdi. Ben de ellerim çenemde bir kıyıya çekilir, çevreme bakarak oyalanırdım.

Hat boyunda uzanan kuş kafesi güzel köşklerin bahçelerini mavi çam, ortanca, mor sümbüller, salkımlar sarardı. Trenle geçenler bahçıvanların çiçek öbeklerini durma bakımda tuttuğu yerleri görebilmek için cam yanını seçerlerdi. Hat boyuna dönük balkonlarda, verandalarda, satenden verev sabahlıklarıyla çaylarını yudumlayan genç, güzel kadınlar, 'çocuklara dikkat et' diye nazlı nazlı seslenirlerken, terleyen enselerinden ellerini tembel tembel geçirirlerdi.

Hiç unutmam, sanki dündü hepsi.

El değiştireyim, bavul ağırlaştı. Canım yoruldun mu? Yürürken ikide bir takılıyorsun. Dikkat et, ayakkabılarının burnu örseleniyor. Bak bize, ikimiz mavnalı, kayıklı iskeleden çıkıp, ne yapacağız dersin? Haydi haydi söyleyeyim. Şu kuleli, saray gibi renkli camlı, kocaman gara girip, bilet alaraktan trene bineceğiz. Sevindin, sevindin. Elbette sevinirsin. Bir çocuk bu yaşta İstanbul içinde de olsa, annesiyle ucu bucu görünmeyen bir gardan, bavulları da ellerinde trene binerlerse, bu yolculuk sayılır.

Ben trenle gidilen yerleri ne de çok severim. Babamla Ankara'ya böyle bir yolculuğa çıkmıştım. Olsa olsa senden iki yaş büyüktüm. Beni onunla niçin yolladıklarını hâlâ bilmem. Çünkü baba tarafım kalabalıktı benim. Ne sandın, benim de babam vardı elbette, olmaz mı hiç. Seni görmeyi beklemedi.

Ankara Ekspresi'ne binip, yataklı kompartımanımıza girerek, başbaşa kaldığımızda rüya görüyorum sanmıştım. Çok küçüktüm, nereye oturtsalar ayaklarım yere değmezdi. Şimdi, babam da ben de bu yolculuğun bana anlatılmış kişileriymiş sanıyorum. Hayat... Gözünü açıyorsun varsın, kapıyorsun yoksun. Babaannem daima böyle konuşurdu. 'Akıllı, uslu davranmayı bilmek elzemdir' derdi.

Birden öğrenmiştim babamla Ankara'ya gideceğimi.

Babaannem biz yola çıkmadan bir gün önceki ikindi üstü, köşkte her akşam yapılan çay davetinde gümüş zarflı bardağında kaşığını arasız çevirerek, bu açıklamayı yapıvermişti. 'Çocuk için iyi olacaktır, küçük bir değişiklik.' Çağrılı konuk hanımefendiler de bu tasarının yerindeliğini onaylayıp, okşamak için başımı aranmışlardı.

Haydarpaşa'ya kadar karolu kemeri olan bir otomobil tutmuştuk.Babamın kemik rengi,yanlarından kahverengi zırh geçmiş Pontiac arabasına binmemiştik. Babaannem 'burada kalsın' demişti. Köşkün meşeden oygulu bahçe ana kapılarını açıp içeri sokmuştuk. Bahçenin bir de Hilmi Paşalar'ın yönüne açılan, demirden, aşı boyalı, kullanılmayan küçük bir kapısı daha vardı. Ben direksiyona oturdumdu. Babaannem 'sen oğlan çocuğu musun, in oradan' demişti. Mayıstı. Boyumu aşan cennet yeşili pisi pisi otlarının arasına gömülüp kalmıştı koca otomobil. Aynasını hohlayıp yüzüme bakınca, burnumun yayvanlığına, gözlerimin yanlara kayarak kocamanlaşmasına gülmekten ölmüştüm. Babaannem Çerkez Kalfa Besime'ye 'haydi şu çocuğu alın ordan' diye beni göstermişti. Çok gülmeme, çok ağlamama öfkelenirdi. 'Yakışıksız' derdi. Babaannem o yıllar her davranışımı gözler, her şeyimle ilgilenirdi. Sevgisinden olmalı.

Köşkün dışına çıkarım diye de ödü patlardı. Ben otların, sayısız çeşitteki çiçeklerin içinde dolanır, demli çayların, çatının sağ çıkıntısındaki kuş evinin güvercinlerinin toz kokusunda yaşar dururdum.

Düşmez kalkmaz bir Allah lafı boşa söylenmemiştir.

Babam bana trenin içindeki lokantadan tatlı bile getirtmiş, 'Otelde yerimiz hazır' demişti.

Babam nasıl da gençti, keşke sen de onu bir kerecik görebilseydin, çok isterdim. Bıyıkları, saçları cam gibi parlardı.

Bize, çok yüksek bir yapı olan otelin üçüncü katında iki yataklı, tek bir odayı vermişlerdi. Acaba sahiden otel çok mu yüksekti? Şimdi şu gar bana küçüklüğümdeki gibi yine yüksek ve büyük görünüyor. Fakat bazı şeyler hiç de o kadar büyük değil, yeniden gördüğüm zaman.

Bizi deftere yazan otelin adamı babama hep, 'evet beyefendi, evet beyefendi' demişti. Üç aynalı, cevizden bir asansöre binmiştik. Kapıları içe açılıyordu. Ben hep babama bakıyordum. Asansörde başımı eline dayadım. Boyum ancak oraya yetiyordu. Ceketini çekince 'ne o sen misin' demişti, 'korkuttun çocuk beni.' Hemen gülüvermiştik. Beni güldürmeyi severdi. İkide bir aynı şarkıyı söylerdi. İlk duyduğumda anlamadığım için gülmemiştim. Açıklamalar yapmıştı şarkı için. Gülmemi istediğini anlar anlamaz da, o şarkıyı ne zaman söylese gülüverirdim.

Odanın kadife perdelerinin ipek püskülleri tarazlanmıştı. Tek kişilik ceviz karyolalar bir adımlık arayla yan yana duruyordu. Banyo fayansları mavi çiçeklerle süslüydü. Havluluklar kuş pençesi kesimli, aynası ovaldi. Yüzümü yıkamak için musluğa boyum yetişmiyordu. Demek ki ufak tefek olacağım o zamandan belliymiş. Babam yıkamıştı yüzümü. Ne kadar hoştu ellerinin değmesi. Avuçları bütün yüzümü içine alabiliyordu.

O gece yattık. Babam yine o şarkıyı söyledi, neşelendik. 'Biliyor musun' dedi, 'sana bir sır vereceğim. Ben bunu dedemden öğrenmiştim. Çünkü babam ağır başlı bir adamdı. Dedemse keyifli zamanlarında bu tuhaf Fransızca parçayı söyler, hatta gümüş bastonunu çevirerek dans ederdi. Ben de şaşardım. Bir Paşa, her tarafında sırmalar, nişanlar asılı bir adam. Ortada kimse yokken hemen başlardı. Bir gün önünde eğilip onu selamlayarak, dedeciğim, söylediklerinizden bir şey anlayamıyorum. Hoşlanıyorum, lakin Türkçesi nedir şarkınızın? demiştim. Dedem, kumral lavanta kokulu sakallarını yüzüme sürerek kahkahalar attı, bu zaten Türkçeydi oğlum, ben Fransızca'ya çevirdim, dedi.'

Babamla otelde daha neler konuşmuştuk, çıkaramıyorum, ama konuşmuştuk. Sabah gözlerimi açtığımda onun giyinmiş olduğunu görmüştüm. Otel odasında beni biraz yalnız bırakacağını, uslu uslu oturup beklememi, döndüğünde de birlikte pastaneye giderek pastalardan, canım daha ne isterse onlardan yiyeceğimizi söylemişti. Sonra beni kucaklamış, yüzünü yüzüme yaklaştırarak, 'uslu kız olacaksın değil mi?' demişti.

Ben söz dinlerdim. Yalnız bilmem neden, ara sıra gülmeyle ağlama nöbetleri alırdı beni. Ağlamama evdekiler daha çok öfkelenirlerdi. 'Anne, anne' diye saatlerce ağlardım. Çocuklar da sanki dünya kurulduğundan beri anne diye ağlıyorlar. Ama ben annemi hiç görmemiştim ki... •Onu tanıyıp, anlayıp, annem budur diyene kadar beni beklememişti. Bir gün sordum. 'Ölmüştür' demişti babaannem. 'Peki nerde, annemin ölüsü nerde?' 'Üsteleme çocuk' demişti babaannem, 'ne anlarsın böyle şeylerden. Vakittir, in bahçeye bakayım, oyalan.'

Babam çıkınca, mavi halısı kırmızı baklava kesimi göbekli, başucu komodinleri camlı, abajurları serpme çiçek süslü odada ilkten 'adım adım oyunu' oynamıştım. Köşkün bitimini fırdolayı dönerek saran karo taşların iki renkten geçmeli bölüntülerinde de oynardım. Sonra sıkıldım, durdum. Odanın tavanına baktım, cam göbeği yeşil yağlıboyaydı. Dışardan ezan sesi geldi. Tek büyük pencereye yöneldim. Perdeyi aralayıp baktım. Perde toz kokuyordu, tersinden bal rengi bir ipekliyle astarlıydı, gündüz uyuyanlar ışık almasın diye. Babamla geçen tren yolculuğunu büyürken de hep çok şey düşünerek, kendime anlatarak daha iyi anladım ve öğrendim. Öyle işte...

Bilirsin canım, benim elim hiç boş durmaz. Dikiş dikmeye o kadar alışığım ki, gözüm kapalı hristo teğeli yapıyorum. Sus sus başkaları duysa inanmazlar. İşte bu yüzden kendimi bırakıverir, geçmişime dalar giderim. Müşterilerimin bazıları beni sağır sanırlar. Babamla yaptığım tren yolculuğu hayatımdaki ilk mutlu şeydir, ikincisi de seni doğurmam. İyi ki de oldun birtanem. Bütün bu olağanüstü şeyleri kime anlatacaktım ki... İnsanlar benimle işlerinin dışında pek konuşmazlar. Ben de istemem zaten. Saatlerce, hatta günlerce konuşmadığım olur. Başlarda biraz yadırgamışlardı, sonra alıştılar. 'Evet, hayır, olabilir, düzeltirim, pensleri göğüs altından bele kadar indireyim, bu yıl pliseler daha geniş, nasıl isterseniz' deyip dururum. Sana söylediklerimi bir de ancak babama anlatabilirdim. O da benim büyümemi beklemedi. Ben seni hep bekleyeceğim. Korkma sakın, e mi?

Babamla geçen tren yolculuğumu, sıkıntılı, kasvetli zamanlarımda, hatta düğünümde bile düşünmüşümdür. Bana düğün de yaptılar elbette. Ayaklı Singer dikiş makinem de çeyizimdendir. Kiralık gelinlik kaldırıldı, Foto Servanis'te fotoğraf çektirildi. Sonra o fotoğraf kayboldu. Nasıl kayboldu? Bunlar aklıma gelince de başım ağrıyor. Bu tek uzun yolculuğun en küçük yanı eksik kalmasın diye, dikkat kesilmişimdir. Sen de öyle olmalısın. Çocukken yaşananlara önem verilmeli. Çünkü insan o kadar sevinmeye hazırdır ki, o sevinçlerin benzerlerini bile yaşayamayabilir bir daha... Ne yazık...

Perdeyi çabalayıp anca aralamıştım. Dışarıda yüksek yapılarla çevrelenmiş bir iç avlu vardı. Çöp bidonları sıralanmıştı. Her şey betondandı. Bu bitişik yükseltiden oluşan altı kenarlı bir açıklığın üstündeydi gök. Avluya bakan dar, uzun, seyrek camlar kirliydi. Otelerden tren düdükleri, klakson gürültüleri, bir de bir satıcının sesi geliyordu. Hiçbir şey kıpırdamıyordu baktığım yerde. Perdeyi örttüm. Halının ortasına oturdum, ağlamaya başladım. Öğrendiğim için sesimi yükseltmemeye dikkat ediyordum. Kalacakları yazan otelin adamı duyup da çıkarı çıkmamalıydı. Alışkanlıkla, 'anneciğim, anneciğim' diye ağlaya ağlaya, orada kıvrılıp uyuyakalmışım. Çocukluk...

Yerde yatarken babam gelip beni bulmuş.

Eli alnımdaydı uyandığımda. Hemen gülüvermişim. Ben kolayca gülerim değil mi canım, kahkahasız...

Pastaneye gitmemiştik...

Şimdi atlayalım vagonumuza. Haydi, hoop... Sen geç cam kıyısına. Bilirim bu saatte trenler tenhadır. İkinci mevkinin yolcusu biraz daha çoktur ama, yer var otur otur. Hat boyunu sen de gör. Ben bakmasam da, gözlerim de kapalı olsa hepsini bilirim. Bir gün babaannem Mirlivalar'ın köşkünü konuğu bir hanımefendiye anlatırken, 'onların yakınındaki köşk kimindi, çıkaramadım' diye konuşunca,

'Selanik'li İpekçizadeler'le, oğullarının babaanneciğim'de - miştim. Bu kadar ezberimdedır.

Babamla Ankara'dan döndüğümüzde babaannemi, alnı ak tülbentle çatılmış, pirinç karyolasında yatar bulduk. Billur kesecikteki ferahlama suyuna parmaklarını batırırken, 'siz mi geldiniz?' diye seslenmişti. Babam bir koşu sofayı geçip, annesinin elini öpmeye davranmıştı.

Babaannemin odasının kapısı yarı aralıktı. Tuvalet masasındaki fanuslu saat çaldı.

Ben sofanın ortasında atlas işlemeli örtüyle kaplı yuvarlak masanın altına süzülmüştüm. Köşkte öğle uykusuna yatıldığında oraya gizlenirdim. Bükülür, yüzümü avcuma dayar, boydan boya bahçeye açılan ikinci kat balkonundan taşarak sofaya uzanan yeşillikleri izlerdim. Güneşte yaprakların oynaşıp durmasına bıkmadan bakardım. Bazı günler de uyuyakalırdım. İkindiyi haber veren demlenmiş çay, sulanan ılık toprak kokusu, mutfakta koşuşturan hizmetçilerin akşam üstü hazırlıklarının gürültüsüyle uyanırdım.

O gün yine masanın oraya sindim.

Babaannemin babamı neredeyse bağırarak azarladığını duyuyordum. Babam bir şeyler mırıldanıyordu, ancak o zaman yaprakların hışırtıları, kuş sesleri öne geçebiliyordu. Ardından oğlunu yeterince dinlediğini belirten sabırsız bir sesle girişiyordu babaannem. 'Konuşma. O kadınla bu işe nasıl girdin? Günahsızdı, çok gençti deme. Genç olmak özür değildir. Senin terbiyen de vardı. Bir de çocuk peydahladınız. Aldırtmadı. Kurnazdı çünkü. Mahmut Ata'yı araya filan koyduk ya... O kaçın kurrasıydı. Hayatının en büyük fırsatıydı. Hatta ancak rüyada görebileceği uzaklıkta şeylerdi Yok, yeniden itiraz istemem. O ilk senelerdeki karşı çıkmalara kalkışma... Üç gündür migrenim azdı... Bu arada neler olduğunu biliyor musun? Çocukla sen Ankara'dayken, utanmayarak kalkıp geldiler. Önceden haber almıştım, geleceklerdi ya, yine de inanamıyordum. Konuştular: «Barlara, kötü yollara düşecek hanımefendiciğim. Hiç olmazsa izin verin, sizin hoşgörünüze sığınsın. Kız çocuk büyütmek zamanımızda zordur. Her şeyi istiyor, heves ediyorlar. Kötü değildi hanımefendi, sadece çok gençti. Evet haklısınız kusur sayılacak kertede canlıydı. Lütfen müsaade ediniz, gelsin, elinizi öpsün. O razıdır. Yumuşak başlı olmayı öğrenir zamanla. Siz öğretirsiniz eminiz.» Düşünebiliyor musun lütfen, ben! ben, nelerle karşılaşmak zorunda kaldım. Yaltaklanmanın böylesi mide bulandırıcı... Sus... Henüz sözüm bitmedi. Konuşulanlara dikkat etmelisin. Af dilemek, buraya sığınmaya kalkmak, nikah filan istememek, çocuğunun dadılığını yapmasının en ehven çözüm diye ileri sürülmesi. Edepsizce istekler. Sıkıldığımı belli eden her davranışı gösteriyorum, gitmeyi bilmiyorlar. Pişmanmış, ağlıyormuş, tentürdiyot içerek intihara bile yeltenmiş. / Bu hepimizin başını derde sokmaz mıymış / diye de gizli bir tehdit savurduklarında gülümsedim doğrusu /Öyle mi acaba?/ dedim, telaşlandılar... Pişmanmış haddini bilmemekten... Barlar... Bütün yaz dans etmedi mi bu sofada? Gramofon, plaklar... Her ikindi çıkıp çıkıp geliyordu. Sen, Saint-Joseph'ten arkadaşların, komşularımız hanımefendilerin kızları... Bilmiyorum onu ayrıca ısrarla davet eden mi oluyordu ben duymadan? Aranızda durumunu bilmeden yerinde hiç oturamayansa bir o. Neymiş dans etmeyi şarkı söylemeyi çok seviyormuş. Halıcılar'ın Mahsultan Hanım'ın edeb erkân noksanlığı «efendim görseniz cin gibi akıllı güzel bir çocuk. Eli ayağı ise pek zarif halk kızı demessiniz, yanıma alıp yetiştireceğim bir çeşit famdöşambr. Sevaptır değil mi... Bilhassa siz insan hallerini çok iyi anlarsınız. Korursunuz, elinizden kaç yetim gelin oldu. Davranış tutum öğrenecek. Adını da değiştirdim. Yaz sonu nüfusuma bile geçirmeyi düşünüyorum, elbette önce bakacağım, haklısınız. Her şey yaraşıyor. çabuk inanıyor belki ama öğrenir çok genç adeta çocuk.» Kızın takdimi böyle yapılmıştı... Mahsultan Hanım'la geldikleri ilk gün ben de ayırt edemedimdi. Evet bir kesim alımlı duru - yordu. Çevresine bakmaktan bile kaçınmaktaydı. Ne yazık ki, bu mahcubiyeti çok kısa sürdü. Güzelliği mi? Bayağıydı. Göğüsleri, kalçaları o yaşında bile saklanır gibi değildi... Şimdi bunca zaman sonra yeniden köşke sokacağım ha?.. Allah korusun... Bu alttan alışlar, ben bilirim sinsiliktir. Sonunda Besime Kalfa'yı çağırtıp yollarını göstermesini söyledim. Nasıl bir aileyiz, mali durumumuz, kimiz, kızımızın istikbali ne olacaktır diye ilkten düşünmeyerek hoppalıklarına göz yummak... Bırakmalı, bundan sonra da dans edebilir. Cayamadığı bu olduğuna göre ağlaması nedendir? Sus... Bu iş bitirilmiştir. Hayır diyorsan ki, asla... Küçük kızı ortada bırakmadık. Onunsa baba demeye ağzı pek alıştı. Büyüyor dikkat gerek. Alışkanlığını değiştirmek zahmeti sana düşecek. Baba sözünden vazgeçmeli. Gramofon çalarak, dans ederek geçirilen o yazın sonunu düşünmek mecburiyeti bir benim olmamalı. Seni ancak ve ancak bağışladım. Sen mi zorladın kameriyede? Öyle bile olsa karşı koysaydı. Genç kızların kendilerini kolayca vermeleri aşktan mıdır? Bu ayak takımının hesapları bambaşkadır. Bizlerin aklı ermez...'

Babam konuşuyor olmalıydı ki sesler sönmüştü. Babaannemin yatağından indiğini somyanın gıcırtısından anlamıştım. Oda kapısına yürürken de konuşuyordu. 'Elbette Dilâra'yla evleneceksin. Siz yoldayken Ankara'dan Süreyya Hanımefendi telefon açtılar. Seni pek beğenmişler. İsteklidirler. Kıza sorulmuş, hoştur demiş. Babası sefirdir biliyorsun. Dilâra, sen Mülkiye'de tahsil ederken, İsviçre'deydi. Dört yaş küçüğündür. Bir hariciyeci için ideal zevce... Biz büyükler aramızda biliyoruz konuyu. Açıkça konuşulmadıysa da. Yok olup gidecek bir olayı, hatta olay bile denemeyecek bir şaşkınlığı Dilâra'nın öğrenmesi icap etmiyor, unutma. Dikkat edilecektir. Senden de bunu isterim. Bak epey zamandır seni bunaltmadım, sabırlı olmayı bildim. Kaç yaz var ki, ya Cercle d'Orient ya da Atçılık Kulübü'nde geçirdin zamanını. Ankara'yla olan işlerini titizlikle sonuçlandırdılar. Bunda Süreyya Hanım'ın büyük âlicenaplığı olmuştur, unutmayalım. Hayat on sekiz yaşların kafasıyla yaşanmaz, öğreneceksin. Alışkanlıkların, yol yordam bilmenin usulleri, neredeyse kişinin doğuştan ailesinden kanına geçer... Ben kötü olamayacak kadar soyluyum. Unutma, yeniden söylüyorum. Onur, umur görmüş bir aileyle akraba olacağız. Seçilmiş ilişkiler bahtiyarlığın temelidir. Aylarca sinir nöbetleri geçirdim. Doktor Simon Bey bile çözemedi. Her şey şimdi ancak yolundadır. Herkes yerini buldu, yanlış düzeltildi. Başıbozuk duygular, arzular sevda değildir, asla unutma... Dilâra'nın annesi ise Serasker torunudur. «Gençliktir, hoşgörmeliyiz hanımefendiciğim» dedi. Ne kadar titizlik etmişsem de demek ki mevzuu Ankara'da da konuşulmuş. Dün akşamüstü de ben telefon açtım. Hal hatır sohbetine başladık. Zeki kadındır, lafı o getirdi. «Hafifmeşrep kızlar, hanımlar olmasa delikanlılarımız kendilerini nasıl bilecekler, değil mi büyük hanımefendiciğim,» dedi. İsteklidirler. Kimler olduğumuzu da önemimizi de biliyorlar elbette. Yalansız girdik işe. Fakat yeni bir hatayı kaldıramam. Bakkal amcası, iplikten çoraplı anası, ceketinin kolları parlamış ezik küçük memur babası iç yağı

kokuyorlardı. Üstelik kız da değilmiş. O yaz ortaya çıkmadan önce, yeldeğirmeninde bir muhasebeciyle düşüp kalktığını bütün Kadıköy biliyor.'

Babaannem oda kapısını kapatırken birden bire sesinin çığlıklara dönüştüğünü duymuştum. 'Çocuk için karar verildi. Aynı sözleri, aynı saçmalıkları ortaya atamazsın. Sus... Uzatma, sus...'

Başımı masaya çarpmıştım.

Sesler birden kesilmişti.

Cama vuran bir arının vızıltısını, ardından bir çayır kuşunun kesik, telaşlı ötüşünü duymuştum. Babamın beni otel odasında bırakıp nereye gitmiş olduğunu, dinlediklerimle bağdaştırıp anlamaya çalıştımsa da anlayamamıştım.

Bizim Ankara dönüşümüzün ertesinde, yakın köşk tanışlarının konukluğumuza geldikleri akşam çayları birkaç gün yapılmadı.

O gece yatarken, kendi sesimle uyanmıştım. Katıla katıla ağlıyordum. Hıçkırıklarımı bastıramadığımdan, korkudan da tıkanıyordum. 'Anne, anne' diye bağırmaya başlamıştım. Çerkez Kalfa Besime yetişip odama girmiş, beni kucaklayarak babamın yatak odasına götürmüştü.

Odaları babaannemle yan yanaydı. Yatak takımı gül ağacındandı. Pencereleri üç taneydi. Üstünde karşılıklı duran vazoda 'çiçekler modeli' işlenmiş ağır dokumlu tül perdeler asılıydı. Yer halısı ipekti. Ne zaman koşmaya davransam, halı kayar, ben de düşerdim. Sarıldığımda babam, limon kolonyası karışmış, yeni ütülenmiş sıcak pike kokardı. Gözlerimi yumup kıpırtısız kalırdım.

Köşkün yatağı, yorganı, yastıkları, örtüleri, yemek takımları pike, ham ipek, keten kumaşlarındandı. Bilemezsin yıkanmış, güneşte kurutulmuş çamaşırların ütülendiğinde saldığı kokuyu, duymalı...

Çatıdaki ütü odasına yanyana sıralanmış koca sepetlere katlanıp yerleştirilen beyaz çamaşırlardan ütülenince saf sabun, yeniden buharlaşır, yayılırdı çevreye. Haftada iki kez ütü yapılırdı. Ben o günler oradan ayrılmazdım. Yüreğim heyecanla dolardı. Bir de köşkün çift mermer kurnalı hamamı yakıldığında içim sevinçle kabarırdı. Başımı sabunla köpürtüp duran Çerkez Kalfa Besime'nin 'vah yavrucak vah, anasına da benzemedi ki, güzel de olmayacak vah' demesine aldırmazdım. 'Kız güzeldi. Köşke ilk geldiği gün, biz kadınlığımızla bakıp bakıp, maşallah demiştik. Yapıncak üzümü gibi kınalı, kolunun bacağının sarı ayva tüyleri henüz düşmemiş gepgenç bir kız. Sesi de dokunaklıydı. Küçüktü ya, her şeyi oluvermişti kadın gibi. Üstünü görmüştü besbelli. Mahsultan Hanımefendi'ye başvurmuştu ailesi. Anlatıyordu. Okutun adam edin, hizmetinin karşılığı bu olsun diye ricacı olmuşlar. Mahsultan Hanımefendi kısırdır, herkes bilir.'

Çerkez Kalfa Besime'nin çenesi nedense hamamda hiç durmazdı. Beni bastıra bastıra ovup arıttıktan sonra, uçları simli çitf peştamala sarar, odama götürürdü. 'Haydi bir başına giyinmeyi dene bakalım' derdi, 'öğren, hiç belli olmaz, hiç belli olmaz.'

Babamın odasına girdiğimizde yatağından doğrulmuştu.

'Nedir, ne oluyor?'

'Küçükbey susturamadım. Büyükhanımefendi ilacını alıp yattı. Gürültü olmamalı diyerek tembihledi. Afedersiniz...'

'Peki, gelsin.'

Onun yatağına ilk kez giriyordum. Kıyısı dantelli yastığı eliyle kabartarak, 'yat bakalım, fakat ağlamak yok e mi?' dedi.

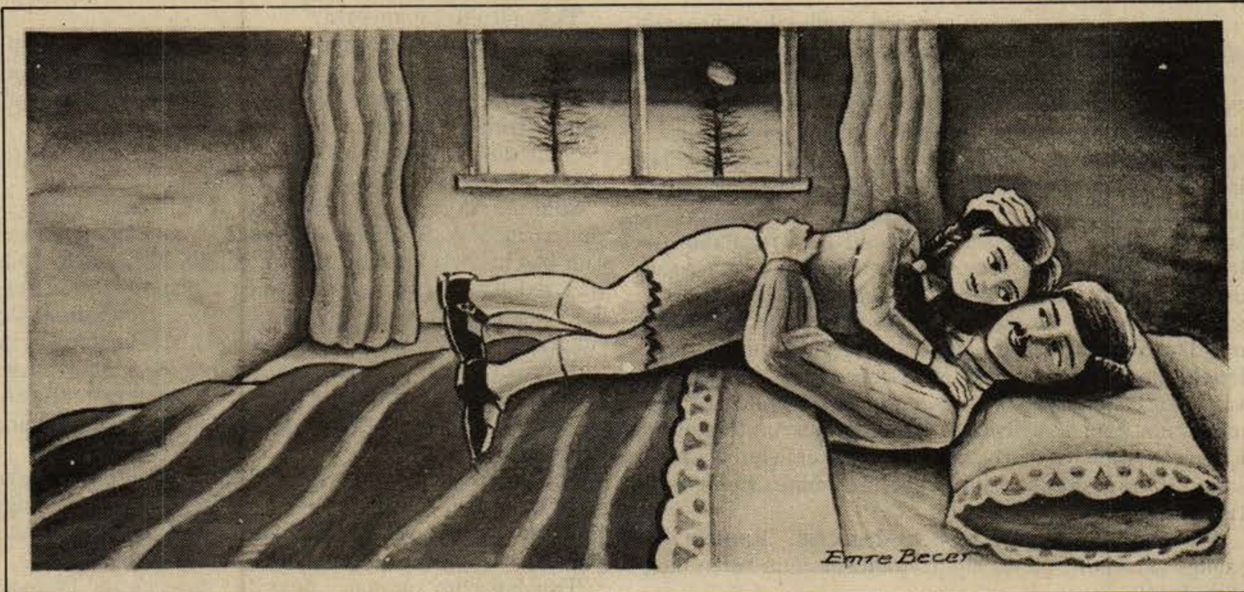
Boynuna sarıldım. İşte güneşte kurumuş, kar beyazı çamaşırlar benzeri kokuyordu o.

Uyanıktı.

Ben de uyuyamıyordum. Babam otelde geçirdiğimiz geceki gibi konuşkan değildi. Sessiz yatmıştık. Elimi boynunda dolalı tutabilmek için yan duruyordum. Kaç saat geçti bilmem. Kirpiklerimin arasından sabahın ilk ışıklarıyla mavileşen perdeleri gördüm. Denizin babamın yatak odasının camına dayandığını düşündüm. Yüzünü aradım onun. Sırtüstü yattığından, bıyık bırakmaya başladığını da o gece anlayıverdim. Dudaklarının üstündeki gölgeler koyulmuştu. Kirpikleri bence bir erkeğe aykırı sayılacak kadar uzun ve kıvrıktı. Benimkiler düzdür. Bir ara bana baktığını sezip, hemen gözlerimi yumdum, uyumuşum.

Uyandığımda kendi yatak odamdaydım.

Sonraları daha iyi anladım. Orta katta kullanılan beyaz çamaşırlar için ayrılmış bölümdü yatak odam. Benim için

Emre Becer

boşaltılmış olmalıydı. Dar, tek pencereli, uzunlamasına bir odaydı. Karyolam camı ortalayarak yerleştirilmişti. Pencereme yakın kara dut ağacının dağınık taze dalları, yeni sürgün yaprakları, lodoslarda eğilip camımı okşardı. O dokunuşları dinlemeye doyamazdım. Yumuşak bir kucakta sallanırmış gibi oyalanırdım. Odama girince beş altı adımda karyolama varırdım. Üstünde örtüsü gerili, yanında hazeren bir iskemle dururdu. Gömme dolabın kapaklarını çıkardıklarından, fildişi rengi dantel örtülü raflarında bana ayrılan havlular, iç çamaşırları, peştemallar, bir de Bursa işi çocuk bornozu vardı. Babamın o yaz sıkıntıdan bir ara Çelik Palas'a gittiği söyleniyordu. Bu da babaannemin konuklarıyla sürdürdüğü yaz akşamlarının sohbetlerinden almayı başardığım haberlerdendi. Bornozu onun Bursa dönüşü getirdiğini bana söylemediler ama, ben zaten öğrenmiştim. Bir de elektrik kesildiğinde yakılan turuncu fanuslu çifte lamba dururdu raflarda. Odam sıcaktan gevrekleşmiş kayısı gibi kokardı. Mutfakta, kuzinada reçel, tatlı kaynatılınca aynı koku köşkü sarar, bahçeye bile taşardı.

Uyandığımda korkuyla nerdeyim diye bakınmıştım.

Babamla geçirdiğim geceyi düşününce de sevinçle toparlanmıştım. Trende üst üste, otelde yan yana yataklarımız olmuştu ve o gece de beni karyolasına alıp, boynuna sarılmama izin vermişti.

Köşkte ses yoktu. Yeniden yatıp gözlerimi yumdum. Kapım yavaşça aralanmıştı. Siresatenden gül kurusu rengi yorganımı sıyırıp, baktım. Çerkez Kalfa Besime, birbirine yakın ışıksız kara gözleri, uzun dar dik bedeniyle, içeriye yarı yarıya eğilmiş beni gözlüyordu.

'İyi misin kızım?'

'İyiyim efendim.'

'Uyandın mı? Saat öğleyi geçiyor. Büyükhanımefendi Beyoğlu'na terzisi Madam Fotina'ya ve şapkacısına gitti. Tembihledi, bırakın uyandırmayın çocuğu diye. İkindi oluyor, haydi kalk.'

Hava bulutlu olmalıydı, güneş yoktu. Kara dut ağacının gölgesi perdeme düşmüyordu.

Çerkez Kalfa Besime rastık karası saçları, üstünden yaz boyu çıkarmadığı el işi pembe floş yeleğiyle, beni kucakladı, iskemleye oturttu, giydirmeye başladı.

Beni temiz giydirirlerdi.

O yazdan önceki kışları pek açık seçik çıkaramıyorum ya... Babamla geçen tren yolculuğunun yazı bambaşkaydı. Ve her şey hayatımda o yıl oldu biliyorum. Nedir dersen, pek çok şey sanırım. Yazlıklarımı anlatayım. Giydiklerimin hemen hepsi beyazdı. Fransız pikesinden yapılmıştılar. Üç taneydiler. Bahriye yakalısının önündeki ipekten kordelası lacivert, havuz yakalısının etekleri plili, kayısı renginin en uçuğundan dikilmişti, eteği ve yakası margarit, deseni aplikeliydi. Nisandan hazirana tek atkılı, kara rugandan pabuçlarımı giyerdim. Temmuz başını bulduk mu ortaya sandaletlerim çıkarılırdı. Üstten göz kesimi çift delikli, astarsız, krem rengi, yumuşacık deridendiler. Üstümü kirletmezdim. Sıcakta gevşeyen olgun hokka güllerinin hanımelleriyle geçişerek sarmaladığı kameriyenin oraya gider, arada bir bahçeyi yoklayan esintinin sarstığı güllerin, hanımellerinin beni yarı uykulu yapan kokularının dağılışını içime çekerdim. Kameriyenin ferforje iskemleleriyle masasının üstünde geceden kalma çiğlerin nemine uzanıp bastırırdım avuçlarımı.

Babaannem orada oturmayı sevmezdi. 'Rutubetlidir, sağlığa zararlıdır, güneş almaz, kaldırtacağım zaten efendim' derdi.

7.30 banliyösünün sesi duyulduğunda, ayrılmak için izin isteyen konuk hanımefendilere, 'acele etmektesiniz. Güneş hâlâ yüksektedir. Hem efendim gidilecek yerler uzaksa da...' deyince babaannem, birlikte gülüşürlerdi. Ağır şık giyimleri, incileri, bilezikleri, elmasları, pırlantalarıyla, saçları permanantlı bu hanımlar, rujlu dudaklarının daha aklaştırdığı dişleriyle, yeniden ölçülü bir gülüş sunarak, teşekkürlerini belirtirlerdi.

'Sizin bahçenin sihrine doyulmuyor. Yarın akşam acaba Moda Kulübü'ne bir uzansak mı ne dersiniz?' diye sorarlardı.

Konuklar için hazırlanmış mevsim reçellerinin paylaştırıldığı küçük porselen tabakları, gümüş çay takımını, kekleri, pastaları, meyve jölelerini, şekerdanlığı toplardı yardımcı kızlar.

Ben büyüklerin '7.30 banliyösü geldi, vakittir' demelerine bakıp, pek çok akşam babamın o trenden çıkacağını da öğrenmiştim. Köşkün bahçe kapısına dönen köşesinde sessizce beklerdim. Büyük tahta kapı süslerinden kızıllaşarak elenen güneşin ışıkları içinde, ağır ağır açılmasıyla üstten takılı çıngıraklar tınlamaya başlardı. Babam ince uzun bacakları, hafif terli gepgenç yüzüyle, çimenlerin, hüsnüyusuf kümelerinin iki yandan sınır çektiği yolda birden görünürdü. O bir şeyi çekip iterken, kaldırırken, ya da açarken bütün bunları isteksizce yaparmış gibi yumuşacık kullanırdı ellerini. Saklandığım yerden fırlar, köklendiğinin ertesi boy atan ısırganların, bodur dikenlerin dalamasına aldırmadan ona koşardım.

Kuşların, gizli böceklerin dışında hiçbir canlı şeyin olmadığı o dar yolda beni nedense görmezdi babam. Oysa o yaz onu en az altı yedi kez karşılamıştım. Köşke dönüş saatleri aslında belirsizdi. Kimi günler odasında kaldığını, gazeteleri, kahvaltısını, öğle yemeğini yukarıya çıkardıklarını, yatağında dinlenerek vakit geçirdiğini, gün batımına yakın telefonla arayan arkadaşlarını davet ettiğini öğrenirdim. Onlar için hazırlanan çay masasının çevresinde toplanacakları ana kadar yerimde duramaz, 'kavruk bir çocuktan umulmayacak bir şekilde koşturup duruyor efendim' dedikleri gibi, mutfak, kapı, bahçıvan evi, kameriye üçgenindeki gidiş gelişlerimi kesmezdim. Bu ortalıkta fazlaca dolanmam babaanneme iletilirdi.

'Peki gürültü yapmıyorsa?'

'Büyükhanımefendiciğim, ter içinde kalıyor efendim. Sırtına mendil koydurtmuyor, durduramıyoruz ki... Sonra Küçükbey'in arkadaşlarının ikramı farklıdır. Eksik bir şey olursa kızabilir efendim.'

'Hem düzgün hazırlayın her şeyi, hem de çocuğun sırtına mendil koyunuz. Başka işiniz nedir?'

Sonra üç dört genç adam çıkageliyordu. Açık renk giyimleri, ince iskarpinleri, ipek gömleklerine işlenmiş ad soyadı baş harfleri, düzgün saçları, çapkın bir neşeyle dolu yüzleriyle çay masasının çevresine toplandıklarında, onları o kadar genç, uçarı görüyordum ki... şaşıyordum. Ve yukarıdan ancak öyle günlerde, yüksek sesle çalınmasına izin verilen radyodan dağılan müzik, bu genç adamları sanki daha da güzelleştiriyordu. Çünkü babaannem, yerli yersiz müzik çalınmasına karşıydı, bunun başını ağrıttığını söylüyordu.

Babam köşkten çıkıp gittiğindeyse, kendimi sabırla onun dönüşüne hazırlıyordum. 7.30 banliyösünden indiği günlerde, soluk soluğa bekliyor, bacaklarımın olanca gücüyle, her şeyi göze alarak fırlıyor, ona sarılıyordum.

'Dur bakayım yaramaz,' diyordu, 'düşeceksin.' Parmak

uçlarıyla belli belirsiz başımı okşuyordu. Babaannemin sesi ötelerden hemen bize ulaşıyordu.

'Sen mi geldin? Trenle mi?'

'7.30 banliyösüyle anneciğim.'

'Arabayı yine mi almadın?'

'Biliyorsunuz bu sıcak aylarda,Saint-Joseph'ten beri treni tercih ederim. Alışkanlık oldu.'

Babaannem aynı kesim kloş etekli, üstten bol tutulmuş, yalnız kumaşları değişik, yazlık giyimlerinin tek süsü pırlantalı yaka iğnesiyle çay masasının başında, önündeki porselenden üç katlı dolu meyvelikten üzüm taneleri koparıp yiyerek oğlunu beklerdi.

Ben babamdan yavaşça uzaklaşır, geride kalırdım.

Sonraları 7.30 banliyösünün düdüğünü duyduğumda babamı karşılamaya koşmadım. Sindim bekledim. Köşkün güzel bahçe kapısının açılışını, onun yürüyüşündeki uyumlu yumaşıklığa bakmakla yetindim.

O annesine yaklaşıp elini öper alnına koymazdı. Gündelik şeyleri konuşmaya girişirlerdi. Bir ara gözleri bana rastladığında, kimsenin seçemeyeceği çabuklukta kışkırtıcı bir göz kırpmayla gülümseyiverirdi.

Beni severdi, biliyor musun, severdi, sahiden severdi. Fakat çok gençti, karşı koyamıyordu, herkes öyle konuşuyordu. 'Küçükbey o yaz çocuktu açıkçası. Sesi bile kendini bulamamıştı. Kolaylıkla kandırılıp baştan çıkarılabilirdi.'

Annesi de yumuşak bir anne değildi ki... Büyük bir hanımefendiydi.

Çerkez Kalfa Besime beni giydirip aşağıya indirdiğinde, sanki bacaklarım tutmuyordu. Ayaklarımı sürüyordum. 'Ne oluyor sana çocuk?' demişti. 'Şımarıklığı bırak, yeri değildir, işim var.'

Akşam çayı konuklarının ağırlandığı bahçedeki mermerden koca bir sofayı anımsatan alanda kurulu masada kahvaltım duruyordu. Bir bardak, iki reçel tabakçığı, üç cins peynirin sıralandığı büyük piyata tabak, suya bırakılmış tereyağ, gümüş kabında yumurtam, üstü peçeteyle örtülmüş kızarmış ekmek sepeti.

Çerkez Kalfa Besime, beni koltuk altlarımdan havalandırıp iskemleye yerleştirmişti. Çay içeriden getirilip önüme konmuştu. Öğle sıcağının toprağa alçalmasından ötürü kuş sesleri seyrelmişti. Hiçbir şey yiyememiştim. Lokmalarım ağzımda büyüyor, avurtlarımı doldurup geriyordu.

'Haydi' demişti, 'bitir kahvaltını'.

'Beni babamın yanına götürmüş müydün dün gece Çerkez Kalfacığım?'

'Nereden çıkmakta bu laflar çocuk? Kim seni Küçükbey'in yanına götürmüş? Rüya görmüşsün. Kahvaltını bitir bakalım. Öğle oldu.'

O gece beni yatmaya çıkardıklarından çok sonra dönmüştü babaannem. Karşı yatak odasında gidiş geliş kesilmemişti. Kalfa, hizmetçiler, yardımcılar, hatta bahçıvan koşuşturmuşlardı. Ağır eşyaların çekilmesine benzer ığıltılar olmuştu.

Sonra sessizlik... Gece kuşunun ötüşünü duymuştum.O bizim ağaçlarda tünemezdi. Yan köşkteydi. Orada, ellerinde meşaleler tutan, göğüsleri bitmemiş, mermerden, çıplak iki kız heykeli de vardı.

Ertesi sabah kalktığımda babaannemi beni kahvaltı masasında bekler buldumdu. Üstünde kol yenleri çok bol, ağır mavi birmandan, morları, sarıları gözalan tavus desenli bir sabahlıkla oturuyordu. Hep topladığı saçlarınıysa, alnından geriye doğru tarayıp salmıştı. Onu ilk kez böyle görüyordum. Genç bir kadını andırıyordu.

'Gel bakalım' demişti, 'dün yemeğini yememişsin. Olur mu? Haydi, bu sabah yumurtanı da bitireceksin, göreyim... Küçük lokmalar alıyoruz değil mi, öğrenmiştik...'

Kahvaltımı yaparken hiç konuşmamıştık. Güllü kameriyenin orada bir ötleğenin ara sıra şakımasını dinledik. Köşk sessiz, kimsesiz gibiydi. Ben babaanneme pek de benzemeyen bu kadınla karşılıklı oturup duruyordum. Tereyağlı son dilimimi de bitirirken babaannem, bahçe koltuğuna salınmış gevşek vücudunu hafifçe toplayarak, ardındaki çakıllarla bölüntülenen öbekten yükselen ıtır azmanından parmaklarını geçirip, burnuna götürüp koklamış, sonra derin bir soluk almıştı.

'Oldu' demişti, 'gördün mü aferin. Böylesi yaraşır sana. Fiatlere dair fikrin olsa, önüne konan her şeyi yerdin. Bugün ne yapmayı düşünüyorsun bakalım, anlat bana.'

Heyecanlanmıştım, kızarmıştım. O soru sormaz, yalnız

Emre Becer

ne yapmam gerektiğini söylerdi. Karaduttaki yaban arısı kovanını sopayla dürtüp düşüreceğim derken, bunu söyleyebilmiş olmaktan ötürü de kıpırtısız kalakalmıştım. Davranışımın yakışıksızlığını sözüm biter bitmez düşünmüş, azarlanmaya hazır, başımı eğmiş ellerime bakıyordum. Babaannem yeniden ıtırın yapraklarına değerek, bana gerçek bir gülümseme sunmuştu. Sağ yanağında gamzesi vardı.O gün ilk kez hem sabahlıklı, hem saçı çözük, hem de gamzesiyle görüyordum.

'Biliyorum, şaka ediyorsun' dedi. 'Fakat tuhaflıkları yaramazlara bırak. Seni Teslime Hanım'la Kadıköy çarşısına alışverişe göndereceğim. Nasıl?.. Hoşuna gitti değil mi? Havuz yakalını, mavi çizgili soketlerini, sandaletlerini giydirsinler. Kadının elini bırakma. Hatta sana Cemilzade'den Bergamut şekeri de alabileceğini söyledim.Fazlaca oyalanmayın. Köşkte çok işimiz vardır... Önümüzdeki günlerde kıymetli misafirler ağırlayacağız... Teslime Hanım da sanırım hazırlanmıştır. Tramvay uygundur yolunuz için. Bilirim treni çok sevmektesin.'

Teslime Hanım hem aşçı, hem mutfak yöneticisiydi. Kısa boylu, tıknaz, soluması duyulan bir kadındı. Öyle titizdi ki, elleri yıkanmaktan kağıt gibi kurumuş, yüzünün kılcal damarları sabunlanmaktan incelen cildinin altında tel tel belirmişti.

Kadıköy çarşısı o yıllar bayram yeriydi.

Yine de öyledir ama, o zamanlar bambaşkaydı. Park gibi sulanmış, yağmur yemiş kır gibi kokuluydu. Cemilzade'den bergamutları aldık. Kutusunu özenle sardılar, onu ben taşıdım. Açık tramvaya bindik. Kıyıya Teslime Hanım oturdu, elinde baharat paketleri vardı. Ismarlananlar ertesi gün köşke getirilirdi. Çıraklar, toprak sarısı uzun önlükler giyerlerdi. Paketleri, şişeleri, sebze, meyve sandıklarını hızla taşırlardı köşke.

Erenköy'de indiğimizde yanımızdan geçen bir arabayı babamınki sanıp elinden kurtulmuştum Teslime Hanım'ın. 'Çocuğum gel buraya' diye seslenmişti. 'Ne babası efendim, niçin böyle alıştırıyorlar? Günahtır. Yavrucuğum gel buraya... Beni yorma bacaklarım ağrıyor.'

O günden sonra her şey birden sarsılarak yerlerini değiştirdi diyebilirim.

Yıllarca düşündüm. Sonradan açıkça anladım. Evet, aynen öyle oldu. Katlar karışmış, köşkün önü arkasına dönmüş, denizi yeşilliklerle birlikte kucağında taşıyan orta balkon, budanan sarmaşıklarından, çiçeklerinden ötürü demir korkuluklarına kavuşmuş, sadece balkon olmuştu.

O gece beni üç eşikle çıkılan ilk kattaki yerleri enlemesine geniş, boydan kısa, meşe parkeli salona açılan odalardan birinde yatırdılar. Eşyalarım taşınmıştı. Karyolam, iskemlem yine pencerenin önündeydi, ama pencereler iki taneydi. Perdeler krem rengi ipektendi. Güneşlikler biraz solmuştu. Fazladan konsol vardı. Konsol mermerinin üstünde derisi aşınmış, üç dört albüm duruyordu.

Konuklar akşamın geceye kavuştuğu saatlerde geldiğinde, köşkün temizliği ancak bitmişti. Babaannem neredeyse ağaçların, yaprakların, çiçeklerin tozunu da aldırtacaktı. Teslime Hanım günlerce alafranga yemek yapmanın da kolay olduğunu açıklayıp durmuştu. Eski yatak odama çıkmama göz yumulmadığını, bir kez merdivenlere yöneldiğimde, babaannemin ardımdan yetişen sesiyle anlamıştım.

'Nereye çocuk? Oralar ancak temizlendi. Senin eşyaların ise aşağıdadır. Haydi'.

İndimdi.

Bahçeye koşup, karadutun üç çatala ayrılan kalın gövdesinde yapışık arı kovanına baktımdı. Ağlamak istemiyordum ya, ağlamaya başladımdı. Güllü kameriyeye gittimdi. Öteki çiçeklerle birlikte gülleri de budamışlardı. Kameriyenin örtüklüğü kalmamıştı. Kullanıldığını görmediğim küçük demir kapıya doğru attımdı kendimi. Belli ki temizlikte bir orası unutulmuştu. Ballı babalar, pisi pisiler, yaban otları boyumu aşıyordu. Yüzükoyun yatıp rahatça ağladımdı.

Akşam olduğunu yine konuk hanımefendilerin, 'müsaadenizi isteyelim. 7.30 banliyösü istasyondan ayrıldı' diye konuştuklarını duyunca anladım. Biri,'Büyükhanımefendiciğim, bu haberiniz bizi nasıl mesut etti' diyordu. Bir başkası ise —bu Mahsultan Hanımefendi olmalıydı, konuşurken sesinde gülücükler uçuşurdu— 'evet en doğrusuydu...' diyordu, 'sizi hep takdir etmişizdir. İleriyi görürsünüz efendim. Ne zaman burada olacaklar?' 'Az kaldı.' 'Nikah ve düğünden sonra hemen mi hareket edecekler Avrupa'ya?' Babaannemin, 'öyle icap ediyor. Tayinleri çıktı' deyişindeki rahatlığı duyuyordum. Sonra seslerini indirmişlerdi. Ancak dikkatsizlik sonucu açıkta savrulan sözcükler bana kadar ulaşabilmişti.

'Siz aşırı derece cömert davrandınız. Mecburiyetiniz mi vardı? Hepimiz biliriz ki...'

Uğurlama sona erince, hizmetçilerin ortalığı toplama gürültüleri başlamıştı. Ancak akşam yemeğinde beni aradılar. Bulduklarında ateş böceklerini avcuma dizmeye çalışıyordum. Babaannemin karşısına götürdüler. O beni baştan aşağı süzdü.

'Nedir, yüzün gözün toprak içinde. Elbisense mahvolmuş. Her yerin çimen yeşili. Alınız Besime Kalfa, hamam yaptırınız. Sonra mutfakta yemeğini veriniz.' demişti.

Konuklar geldiğinde bahçe ışıklarla donatılmıştı.

Üç kişiydiler. Bembeyaz tayyörlü genç bir kız, lacivert ipek döpiyesli orta yaşa yakın bir kadın, hizmetkârları olduğu belli üstünde bej yazlık pardesü olan genç bir kız. En arkada da sokakta duran bir otomobilden bavullar indiren mintanlı, kravatsız bir genç adam.

Babaannem onları ilk giriş kapısına kadar giderek karşılamıştı. Genç kızla, orta yaşlı kadınla öpüşmüştüler. Hizmetçi elleri iki yanında bekliyordu. Ben babamı gözlediğim yere gizlenmiştim.

Babam onlar köşkteyken hiç görünmedi.

O iki haftayı ben, ya kullanılmayan küçük bahçe kapısının dibinde yaban otları arasında, ya yemek için oturduğum mutfak masasının başında, ya da 7.30 banliyösünün sesini duyar duymaz koşup beklediğim köşede geçirdim.

Bir gün, konuk genç kız, üstünde leylak moru margizetten elbisesiyle güzel yüzüne yakışan geniş kenarlı yazlık şapkasıyla, koltuğunun altına sıkıştırdığı kitabıyla bahçeyi dolaşırken, beni karadut ağacının altında görüvermişti. Yanıma yaklaşmıştı. İnce belli, uzun boyluydu. Burnu büyükçeydi. Sarı saçları dolgun lülelerle salınmıştı omuzlarına. 'Ne yapıyorsun bakayım, küçük?' demişti. 'ne kadar narinsin. Yüzün mine çiçekleri gibi ufacık, fakat hoş. Daha önce sana rastladım mı?.. Birlikte yürüyelim ister miydin?.. Ama çekinme... Sen kimin kızısın?..'

Kaçmıştım yanından. Otların içindeki kuytuluğuma dalıp yok olmuştum.

O gece beni yemek için bile aramayı akıl etmedilerdi.

Konuklar geldikten sonra babaannemle kurulan yakınlıkları, içtenlikle, sevgiyle büyümüş olmalıydı. Köşkün neresinde görünse çevresini sindiriveren babaannem değişmişti. Gözlerindeki pırıltı, gülüşünün sesi görülür, duyulur

olmuştu. Genç kızla konuşurken, onun küçük yazlık giyimlerinin açıkta bıraktığı duru tenli, narin kollarını arada okşayıp, 'yok efendim, tenkid etmeyiniz. Dilâramız zekidir...' diyerek, sevgi gösterilerinde bulunuyordu. Ben bu konukluğun ortada yaşanan bölümlerini, kuş sesleri, ot hışırtıları, ağustos böceklerinin yazı baskınlaştıran ötmeleriyle çevrelenen korunağımın uzaklığından izledim. Yüreğim çarpmıyor gibiydi. O günlerde, dokunaklı bir şarkı bilmeyi ne çok istemişimdir.

Giderlerken, babaannem de onlarla arabaya bindi. Çerkez Kalfa Besime, 'Büyükhanımefendi gara kadar uğurlayacak' diye açıkladı.

Ağustos sonuydu. Babam bir gün trenle değil, arabasıyla geldi. Bahçeyi hızla geçti, solgundu. Babaannemle orta kata çıktılar, çok uzun oturdular. Ben aşağıda, mermer bölümün orada bekledim. Çerkez Kalfa Besime köşke girip çıkarken hep bana baktı. Sonra gün batarken yaklaştı. 'Kırlangıçlar da göç ediyor galiba' dedi beni kucaklayarak, artık epeydir yemek yediğim mutfaktaki yerime götürdü.

Yemeğimi bitirir bitirmez, yeniden bahçenin dibine kaçtımdı. Yaz akşamları aydınlıktır. Bekledimdi.

Onlar ikisi de birbirlerine bakmadan indilerdi. Karşılıklı oturdulardı masaya, sonra konuşmaya başladılardı. Ben özlemle yalnız babama bakıyordum. Değişmiş görünüyordu. Birden, 'peki anneciğim' dedi, 'siz de beni biraz anlayınız. Sanırım sokağa atacak değiliz... Afedersiniz... Zenginliğimizi aramızda konuşmamızın bile kaba olduğunu bana küçüklüğümde siz öğrettiniz.' Babaannem birden ayağa kalkarak, 'ne münasebet' diye babamın sözlerini kesmişti. 'Yeniden böyle... Bu türlü düşüncelerim olsaydı, ilkten yapabilirdim. Aileye de maddi destekte bulunuldu o seneler... küçüğün hayatı için en uygun olan yapılacaktır. Lütfen yerine otur, yemek yediğimizi de unutma. Bu konuşmalar fazladır artık. Kararlar alındı. Ve yeniden dönülmeyecek.'

'Siz oturunuz anneciğim' demişti babam, 'ayakta olan sizsiniz.'

Yatağıma girdiğimde seslerin kesilmesini beklemiştim. Yüreğim şakaklarımda atıyordu. Oda kapıları kapandı, ortada hiç kimse kalmadı. Ayak uçlarıma basa basa babamın yatak odasına çıktımdı.

Ay ışığı yarı açık perdelerin arasından inerek odayı aydınlatıyordu.

Ağlamamak için dudağımı ısırıyordum. Karyolaya yaklaştığımda onu uyanık bulmuştum. Sıçramıştı. Tıpkı Ankara'da asansörde ceketini çektiğim günkü gibi.

'Ne o, sen misin?'

'Benim babacığım. Çok bekledim. Sen de geldin.'

Eğildi, beni yanına çekti.

'Ne o yoksa ağlıyor muyuz? Hiç olur mu, hiç olur mu? Ben sana o şarkımızı söyleyeyim. Hani duyar duymaz gülüverdiğimizi... Yahu unutmuşum... Fakat elbet hatırlayacağım, bekle...'

'Ben unutmadım ki baba... Söyleyeyim mi, baba, ister misin baba?'

'Yok canım... Sahi mi? Nasıl? Bravo, söyleyebilirsin...'

Kısık bir sesle konuşuyorduk ikimiz de. Kesinlikle ağlamamam gerektiğini iyice anlayıvermiştim. Kuş tüyü yatağın içinde biraz toparlanarak dikildim. Sesimin kısık ama yine de güzel çıkmasını istiyordum. Ağzımı babamın kulağına yaklaştırdım.

'Paris'e git efendi
Aklın fikrin var ise
Âleme gelmiş olmaz
Gitmeyenler Paris'e'

diye şarkıyı söyleyip bitirdim.

Köşk daha da sessizdi.

Babam susuyordu.

'Şimdi güleceğiz değil mi babacığım?'

Yanağını yanağıma dayamıştı.

'Gülelim kızım, evet gülelim.'

Yanakları ıslaktı. Sıcaktandı sanırım. Terlemişti. Sonra onunla yorganı üstümüze çektik. Konuşmadık. Arada saçlarımı okşuyordu.

Gözlerimi açtığımda alt kattaki yatağımdaydım. Gece yine mi rüyaydı derken, yastığımda onun hepsi ipekten olan, adının aile adının harfleri işli mendillerinden birini katlanıp, bırakılmış buldum.

Sonra aradan pek çok yaz geçti.

Ayakkabılarıma, güzel üç yazlık giyim takımıma, havuz,

Emre Becer

bahriye, margaritli yakaları olanlara sığmadım. Evin çalışanları için gelip en az üç dört gün kalan gündelikçi Madam Erakliya'nın diktiklerini giyer oldum. Kışlar Şişli'de Şair Nigar Sokağı'ndaki evde geçiyordu. Bana ayrılan odamda çarpıntılı kalkardım sabahları. Postayı alırken yabancı pullu mektuplara, merdivenlerin bitimine dek bakabilmek için ne çok tökezlemişimdir. Dizlerimdeki çürükler o yıllarda hiç eksilmedi. Yüzümün çocukluğumdakinin aynı olduğu söylendi. Aynaya sık bakmazdım ki... Bacaklarım ve omuzlarım çok güzelmiş ya, ufak tefekliğimden göze çarpmıyormuşum. Benden istenenleri yaptım. Benimse pek isteğim olmadı. o yüzden 'hayır' demenin gerekebileceğini düşünmedim. Büyüdüm. Köşkün dikişlerine artık ben koşuyordum. Genç kız olurken, zaten babamın benim babam olmadığını, bir Şeker Bayramı'nın arife günü Çerkez Kalfa Besime, bayramın ilk günü elini öperken de babaannem söyledi.

İlkokuldan sonra beni Kız Sanat Okulu'na verdilerdi. Pek iyi dikiş biçki öğrendim. Babamın babam olmadığına alıştım. Babaannemin bunu söylediği gün gözlerinin bakışını, 'biz arkandayız kızım unutma' deyişini, çocukluğumdaki her şeyi yeniden yeniden gözden geçirdim. Söyledikleri gibi, köşkler, apartmanlar, arabalar sahibi yüksek okumuş, o genç yakışıklı adamın, benim gibi bir kızı olamazdı. Zamanla daha da doğru göründü bana bu. Büyükhanımefendi cömert, soylu yüreğinin sesini dinleyerek, bir öksüzü, bir kimsesizi koruyup büyütürken, çocuğun babaanne arzusuna karşı koymamak için, hiç evlenmemiş oğluna 'baba' denmesine göz yummuş olamaz mıydı?

Düğünümü köşkte yaptık. Orta katta. Ne çok severdim orayı. Yılar sonra çıkmak kısmet olmuştu işte. Beni oğullarına bakmaya gelenleri, orada karşılamıştık.

O gün saçlarımı sıkıca tarayıp ensemde topuzlamış, limon kolonyasıyla yanaklarımı, boynumu ıslatmıştım. Üstümde margizetten bir elbise vardı, beşgen yakalı, parçalı kloş. Kendim dikmiştim. Büyükhanımefendi'nin işleri çok olduğundan köşkte bulunamamıştı. Görücülerle Çerkez Kalfa Besime her şeyi konuştuydu.

Beğenildim.

Bir de 'gençler birbirlerini görsünler' dendi. Aman bilsen babanın nasıl da bembeyazdı elbiseleri. Ayakkabıları da öyle. Denizaltıcı. Boyu boyuma göre uzun, çenesi güzel bir adam. Denizgediklisi.

'Olur efendim' dedim. Ne diyecektim ki...

Evlendik. Üsküdar Doğancılar'da ara sokaklardan birinde, köşesi mermer çeşmeli, akasya ağaçlı bir ev tuttular bize, hoşlandım. Vücudum kocamın vücuduna hiç alışamadı. İcap etmez, olsun diye düşündüm. Hatıralarımı yeniden canlandırmak, bir çocuk sahibi olabilmek için kötü bir evlilik değildi. Makinenin başında kimse yokken bir yandan dikiş diker, bir yandan şarkımızı söylerdim. Gülerdim de biliyor musun? Çocukluğum ne hoştu... Ne kadar dalsam dikerken hata yapmam. En titiz müşterilerimizin nervürleri bir milim sekmez. Kafamla ellerim alıştıklarını ayrı ayrı pek güzel yerine getirirler.

Belki de bunu doğduğumdan beri biliyordum.

Baban huysuz adamdı ama nur içinde yatsın, beni dövmezdi.

Dikişe başladım.

Bayramların dışında Kozyatağı'ndaki köşke uğrayamadım.

'Uygunu böylesidir' demişti Çerkez Kalfa Besime, 'kızım sen de kendi hayatına alış e mi?'

Sonra beni ilk kez Büyükhanımefendi'nin bütün eski çalışanlarıyla birlikte kabul ederek el öptürdüğü o bayram, sana gebeydim. Köşkün satılacağını, kendisinin de oğlunun yanına gideceğini açıkladı bize. Ben yine ağlamaya başlamaz mıyım? Utanılacak şey... Oğlu yani benim vaktiyle babam sandığım o genç adam dışarlardaydı. Elçi bile olduğu söyleniyordu. 'Kızım niçin ağlamaktasın' diye dönüp bana sormuştu Büyükhanımefendi. 'Yanımıza aldığımızda da böyleydi, kundaklık zamanından beri... o hatırlamaz. Ama huyudur. Buralar bize göre olmaktan çıktı. Bir vakit dışarıda olacağım. Yaz için Ada'da bir şeyler seçiliyor, beğenilen alınacak...'

O gün Güllü Köşk'ten çıkınca, Kozyatağı'nı, Erenköy'ü yaşlı gözlerle yürüdüm tren istasyonuna kadar. Vagonda oturup sessiz sessiz ağlayıp dururken, bir genç kadın bana yaklaşarak 'hemşire' demişti, 'başınız sağolsun. Biraz kolonya ister miydiniz? Üstümde taşırım da.'

Hat boyunu göz yaşlarımın buğusundan seçemiyordum. Baban işi gereği çoğunluk dışarıdaydı. Akşamları biraz içerdi. Arada, 'konuş kadın, konuşsana. Ruh gibi gezme' diyerek üstüme yürüdüğünde, gülümser, 'peki ne konuşayım, ne söyleyeyim' deyince öfkelenirdi. 'Hay Allahım ne yapılır böylesine? Haydi kalk kavunu kes' diye yeniden içmeye başlardı. Sana gebe kaldığımda onu öylesine seviyordum ki, yerli yersiz boynuna sarılıp sarılıp yanaklarından öptüm. Buna alışık değildi, beni iterdi. Haklıydı da... Ben bayramdan bayrama elini öperdim onun. Töredir, kocanın eli öpülür. Doğurana kadar süren bu taşkınlığımı, kiminde dik dik bakarak, kiminde somurtarak karşıladı. Sen doğdun canım. Ben tekli kısırmışım, ebe söyledi. Ne zordu doğum ooof... Aman kim aldırır, geçti gitti.

Günlerim de hoştu sanırsam. Dikişlerime dikkat ediyor, seni temiz, bakımlı tutmaya çalışıyordum. Baban yok. O da seni görmeyi beklemedi. Büyükler niçin böyle yaparlar anlayamıyorum. Hem çocuk sahibi olabilecek kadar onları severler, hem de terkederler. Ben seni yanımdan ayırır mıyım, ayırmam.

Babanın gemisi battığında bana haber ancak üç gün sonra ulaştı. Baba tarafından kimse gelip baş sağlığı dilemedi. Birkaç yıl sonra da İzmir'e yerleştiler. Benim sessizliğime, uysallığıma 'o ne sinsidir, acıdık, evi olsun, kocası olsun istedik. Oğlumuzu mutlu edemedi açıkcası.' Dediklerini, müşterilerimden biri anlatıvermişti. Hiç ses çıkarmadım. Konuşsunlar. Sen benim çocuğumsun... Babana üzüldüm elbette. Giyimlerine, çamaşırlarına aylarca el süremedim. İşte böyle, birileri çıkar, annen, baban, kocan öldü deyiverirler... Neden bilmem, o kara haberi aldığım gün seni yıkadım, pakladım, bayramlıklarını giydirdim. Pencereye oturup Kız Kulesi'ne bakıp 'hay Allahım, hay Allahım bana sabır ver' demekle yatışmaya çabalıyordum. Göğsüm sıkışıyordu. Epey ağladım, yetmedi. Sonunda seni alıp doğru Kozyatağı'na gittim.'

İnsanların arasında olmak istedim. Ne olursa olsun Büyükhanımefendi beni severdi. Küçükken daha ayağım yere değmezken, yanlarında koruyup büyütmüşlerdi.

Trenden inip yürüdüm. Kollarımda sen serçe gibi hafiftin. Köşkü bulamıyordum. Yeniden yeniden aynı yollara giriyordum. Acıdan, şaşkınlıktandır diyerek, sokağı ana caddeye açılan yönünden üç dört kez dolandım. Köşeden çıkan bir atlı sucu bana bakarak 'nereyi arıyorsun kızım' diye sorduğunda anlattım. 'Buralara epeydir gelmemişsin, belli' dedi. 'Bahçe kapısını da tanımadın mı? Henüz sökmediler. İçinde köşk yok artık, haklısın. Bahara doğru

yıkım bitti. Bahçe duvarı kapatıyor boşluğu.'

O gün eğer sen kucağımda olmasaydın ben vallahi ölürdüm. Hem köşkün, hem babanın acı haberi, ikisi bir arada. Yürek dayanır mıydı? Güllü Köşk'ün ağaçtan oygulamalarla süslü pirinçten tokmaklı meşe bahçe kapısına yaslanıp durdum, dinlendim.

O zamanlar yine daha tenhaydı buralar. Şimdiki gibi dakika başı adam insan geçmezdi.

Demek orta kat balkonunu bile kıyıp yıkmışlardı. Hayret.

Bak geçtiğimiz sokak var ya, o sokaktı işte.

Girildiğinde gül kokardı.

Gündelik dikişe çağıranların apartmanları şimdi köşkün yerinde.

Göreceksin, bu bahçelere bahçe denmez. Fakat kendime sık sık 'esintisi de değişmemiştir ki...' diyorum.

Şimdi seninle üç gün kalacağız burada. Bize sandık odasını açarlar. Toparlamışlardır, temizlemişlerdir, meraklanma. Çünkü 'önemli bir ailenin yetiştirmesidir. Hatta bir yandan kan bağı bile vardır' diye benim için yıllardır konuşulur. Ben susarım. Soramazlar da... Yakışmaz ki... Dikişler bitene kadar, 'yemesini, oturup kalkmasını, tutumunu, sözünü bilen kadındır' diye ağırlamalarında da, sorularında da dikkatlidirler.

Ben sana daha neler neler anlatacağım. Görüyor musun tam bu çıktığımız yerin yanında pencereme yakın karadut ağacı vardı. Dağınık taze dalları, yeni sürgün yaprakları, lodoslarda eğilip eğilip camımı okşardı. Büyükhanımefendi, Küçükbey evlenip gittiği yıl, 'bahçeyi kirletmektedir' diye kestirmişti. Küçükbey'in ipek mendilini hâlâ saklarım. Hani şu yastığıma bırakılmış olanı. Acaba onu oraya kim koydu dersin?

Bunlar üçüncü katta oturuyorlar. Niye öyle elimi çekiyorsun?..

Ürkme... Seni kıracak hiçbir şeye izin vermem. Yanımıza sık uğramazlar. Huyumu öğrenmişlerdir. İşlerini yapmak beni hiç yormaz, yeter ki bize çok yaklaşmaya yeltenmesinler.

Az kaldı. Babamın kızı olduğumu sandığım yazlardan başlayarak kuşları, böcekleri, ağaçları, çiçekleri bir de çocukları sevmeyi öğrendim.

Sen yoruldun...

Gel kucağıma birtanem...

Ekim-Aralık 1985

CESAR VALLEJO

BOY VE SAÇLAR

Kimin lacivert bir takım elbisesi yok?
Kim öğle yemeği yemiyor, tramvaya binmiyor
ağzında pazarlıkla aldığı cıgarası, cebinde acısı?
O kadar yalnız doğmuş olan ben!
O kadar yalnız doğmuş olan ben!

Kim oturup bir mektup yazmıyor?
Kim söyleyecek çok önemli bir şey bu[illegible]yor?
alışkanlıktan öldüğü, duymaktan ağladığı için?
Yalnızca doğmuş olan ben!
Yalnızca doğmuş olan ben!

Kimin adı Carlos ya da başka bir şey değil?
Kim kediye kedi kedi demiyor?
Ah! sırf yalnızca doğmuş olan ben!
Ah! sırf yalnızca doğmuş olan ben!

Türkçesi:
Cevat Çapan

AGOSTİNHO NETO

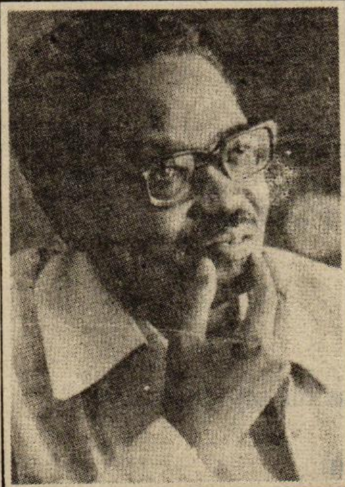
Türkçesi: A. Kadir-Afşar Timuçin

ATEŞ VE UYUM

Yollarda zincir şakırtıları,
yollarda şarkıları kuşların,
yeşil ıslak ormanda
hindistancevizi ağaçlarının yumuşak cümbüşü,
yumuşak,
taptaze,
dipdiri.

Ateş.
Kuru otlarda ateş.
Ateş Cayatte'nin yalım yalım yanan hapisanelerinde.
Ateş.

Yaygın alanlar.
Kaynaşmalar dört bir yanda, kaynaşmalar,
bir halkın kaynaşmaları,
tüm ufuklarda vurulmuş bir halkın.
Yaygın alanlar.
Çıkış kapıları kapalı.
Ama yukarılarda açık alanlar
güçsüz kollarda.

Sevincin ateşi,
dans,
tam-tam,
uyum.
Işıkta uyum,
renkte uyum,
seste uyum,
ellerde, kollarda, başlarda uyum.
Uyum çatlaklarında kanlı ayakların,
sökülen tırnaklarda uyum.
Uyum,
uyum da uyum.
Hey acılı sesi Afrika'nın, hey!

Külebi'de Şiir Her Zaman Vardır

Muzaffer Uyguner

Külebi'nin şiirine ilgi duymuşumdur. Bu ilgim nedeniyle, vaktin birinde onun şiiri üzerine biraz eğilmiş ve yaşamını da içeren bir yazı hazırlamıştım. *Yeni Dergi*'nin eski sayılarından birinde de yayımlanmıştı bu yazım. Ama, o yazının hazırlanışı ve yayımlanışı üzerinden epey zaman geçti ve Külebi de yeni şiirler yazdı, yeni kitaplar yayımladı. Geçen zaman içinde değişiklikler oldu mu, olmadı mı? Gelişmeler ne yönde oldu? Bunları araştırmak elbette ilginç olur. Bunu bir başka zamana bırakarak, yazılarıyla konuşmalarını içeren *Şiir Her Zaman* adlı kitabını önüme aldım ve bu yazıyı hazırladım. Burada, kendisinin yazıp söylediklerine dayanarak şiirin ve şiirinin bazı sorunlarına değinmeyi yeğledim.

Şiir Her Zaman'da yazıların ve konuşmaların bir dizini yok.(1) Doğru sayabildiysem, kitapta 20 yazı, 13 konuşma ile 1 "şiirsel yazı" yer almıştır. Ayrıca, Sami Karaören'in giriş yazısı ile 4 yazarımızın yazılarından alıntılar var. Amacım, kitabı tanıtmak değil; ama, gene de bu kadarını olsun söyleyeyim, diye düşündüm.

ŞİİRİ TANIMA VE ŞİİRE BAŞLAMA

Kitaptaki yazılardan ve konuşmalardan öğrendiğimize göre —ki bunları bana da söylemiş ve ben de *Yeni Dergi*'deki yazımda belirtmiş idim— Külebi, şiirle çocuk yaşta karşılaşmıştır. O yıllarda şiiri tam olarak tanıdığı elbette söylenemez. Ama, bilinçlendiğinde, o günleri, o anları anımsamaktadır. Bir konuşmasında, ailesinin kendisini çok küçük yaşta mahalle okuluna gönderdiğini, okulu bir gurbet olarak gördüğünden her gün gitmemekte direndiğini, içindeki "burkulmaların ilkini okullara gitmekte" duyduğunu, direnince dayak yediğini ve kömürlüklere kapatıldığını, uzak bir ilkokulun "nur yüzlü, güzel renkli elişleri yaptıran Pamuk Hoca"nın okulu sevdirdiğini, okumayı da o yıllarda öğrenip sevdiğini söylemiştir (s. 142). O konuşmasında, hemen şunları da söyleyivermiştir bize: "İşte o günlerde, henüz entariyle dolaşırken, bir akşam babam eve *Altın Işık*'ı, *Çocuklar Cenneti*'ni, *Altın Çiftlik*'i getirdi. Ben de bunları okumaya çaba gösterdim. Yazına karşı ilk tutkum o günlerde başladı sanıyorum" (s. 143). Bu zorla okutma döneminden sonra, ilkokul üçüncü sınıfta iken Jules Verne'in yapıtlarını ve özellikle de *İki Çocuğun Devriâlemi*'ni, tarihsel yapıtları ve *Hammer Tarihi*'ni döne döne okuduğunu anımsar. Ama, halk yazını ile ilgisi yoktur o yıllarda ve o gün olduğu gibi bugün de türkü çağırmasını bilmemektedir. "Halkbilim kaynağına nasıl yöneldiğimi de anlayamıyorum" der ve yönelişinin temelinde, Çamlıbel'de oturdukları hanın avlusunda tek başına oynarken, içinde "bir cılga su gibi akan duygusallığı (romantizm), karşıdaki demirci dükkânında, alttaki dispanserde ve gelip geçen jandarmaların atlarının nallarından parıldayan yaşamı uzun uzun" izlediğini çok belirgin olarak anımsar ve "işte böylece şiire başladım" diye sözünü noktalar. Bir başka konuşmasında ise türküler duyulan Zile'nin sanatı kendisine sevdirdiğine değinir (s. 130). Bu konuşmasında da, babasının getirdiği ve yukarıda adlarını andığımız kitaplardan söz eder ve okumayı da bu kitapları okuya okuya öğrendiğine değinir. Niksar'daki evlerinde ise, yedi sekiz yaşlarında iken, kendisini erkenden yatırıp babasıyla ablalarının geceleri romanlar okuduklarını, "o karanlık gecelerde Mehçure'ye, Zavallı Necdet'e, *Son Arzu*'nun güzel ve talihsiz kahramanına" çok ağladığını öğreniriz.

Ona göre, "şair olsun olmasın herkes çeşitli sebeplerle şiir yazmaya özeniyor". Kendisinin şiire özenmesinin, bir konuşmasında üç-dört yaşında olduğunu söylemiştir (s. 114). "O yaşlarımda şiir yazma duygusunu içimde duydum ama yazmadım. Daha sonraları on üç-on dört yaşlarımda bu işe başladım" diye sürdürmüştür sözlerini. Ama, ilkokuldayken Şıhlar Köyü'nden Faik'in arasıra şiir yazıp okula getirdiğine, sınıfta öğretmene okuduğuna, böylece şiire eğilim duyduğuna ("Öğretmen beğendikçe ben biterdim") da değinmiştir bir başka zaman (s. 131).

Külebi'nin, üç-dört yaşlarında iken şiire, duygusal bir yaratılışla eğilimi elbette büyük bir olaydır. Ayrıca, o yaşlardaki izlenimleri ve duygulanımlarını, duygulanma kaynaklarını anımsaması da önemli bir durumdur. Ama, ilk şiirlerini Sıvas Lisesi'nin orta döneminde yazdığı bir gerçektir ve bunların, lisenin *Toplantı* adlı dergisinde yayımlandığı da bilinmektedir. Galiba, burada yayımlanan ilk şiirinin adı "Kızılırmak Kıyılarında" imiş ve ilk dizeleri de şöyle: "Bu akşam Kızılırmağa/Eğildi yedi balıkçı/Bu akşam Kızılırmağa/Derdini dedi balıkçı"(2). Sonra, bu dergide çıkan başka denemeler. 1933 yılında babası öldüğünde de "İhtiyar Katır" adlı şiirini yazıp gene bu dergide yayımlamıştır. 1935 yılında ise *Yücel*'de, Sıvas Lisesi'nden Ahmet imzasıyla "Gidene" adlı şiiri çıkmıştır, büyük dergilerde yayımlanan ilk şiiri budur işte.

Külebi, halk türküleri dışında etkisinde kaldığımız ürünler ya da kişiler olmuş mudur? diye sorduğum soruyu yanıtlarken "sınıf kitaplığında Nâzım Hikmet'in bütün kitapları vardı, ortaokul yıllarımda Orhan Seyfiler, Yusuf Ziyalar, Yahya Kemal'in parça parça şiirleri. Hepsini okudum çocukluğumda" demiş; Faruk Nafiz'i sevemediğini, Necip Fazıl ile Tanpınar'ı, Dıranas'ı sevdiğini, Orhan Seyfi'den hoşlandığını belirtmiştir. Ortaokul ve lise sırala-

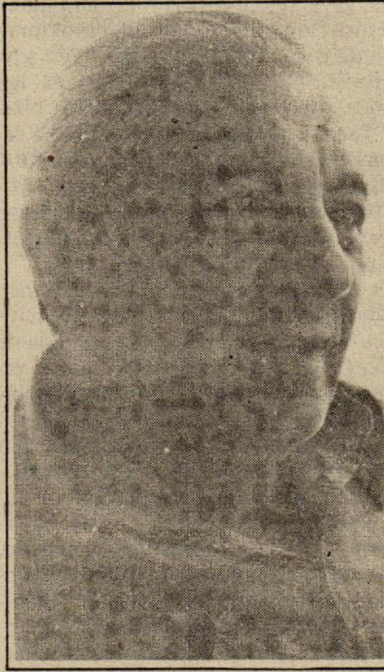
rında iken yazdıklarında, bunlardan bazı izlerin bulunacağı söylenebilir elbette. Ama, bunların bir çoğunu göremediğimiz için, etkilenmeyi de görmemiz olanak dışıdır. Yukarıda andığımız "Kızılırmak Kıyılarında"da Yahya Kemal'in "Mehlika Sultan" adlı şiirinin ritmini ve biçimini seziyoruz. Ama, o şiir elbette bugünkü Külebi'nin değil o günkü çocuk Nazmi Cahit'indir. Türkülerden, koşmalardan yararlanma konusundaki "işime yarayanlardan yararlandım, işime yaramayanları unutup gittim" yanıtı da onun etkilenme alanının darlığını göstermektedir (s. 104). "Okumuş yazarlardan öğrendiğim sadelik, açık ve basit bir biçimde söyleme olgusudur" tümcesi, bu etkilenme alanının sınırlarını belki de daha iyi çizer (s. 105).

ŞİİR NEDİR?

Külebi'nin yazılarında ve konuşmalarında, şiirin bazı yönlerine değinilmiştir. Bu değinişlerde, şiirin tam bir tanımını bulamayız. Bu tanımı tam olarak yapabilen biri çıksa da hepimiz kurtulsak iyi olacak elbette. Ama, Külebi'nin kendine göre bir şiir anlayışı ve anlatışı yer alır bu yazılarda. "Şiirimizin Gelişim Evreleri" adlı uzun yazısında, "şiir, dil çalgısında yorumlanan bir musikidir" der (s. 27). Bir başka yazısında da bunu değişik olarak şöyle yazar. "... gerçek şiirin de ulusal çalgıyla çalınan bir ezgi olduğu da düşünülebilir" (s. 40). Bir konuşmasında ise "şiir, daha doğrusu her şiir bir keşiftir" diye pekiştirir görüşünü. Bu sözlerde aynı şeyi söylemiştir elbette. Burada, şiirin bir tanımını vermiştir diyemeyiz. Çünkü, Külebi de bilir ki, bir tanım, kendisiyle ilgili bütün öğeleri içermeli, ilgisiz olanları ise dışlamalıdır. Oysa, burada, yalnızca "dil" üzerinde, "ses" üzerinde durulmuş; "şiir bir keşiftir" derken de "yenilik", "yeni bir ses ve biçim" göz önünde tutulmuştur.

Şiirin "en eski sanatlardan biri" olduğunu kabul eden Külebi, "bütün ilkelliğine, kuralsızlığına, başıboşluğuna karşın sanatların insana en yakını ve belki de en soylusu" olduğunu da belirtir (s. 40) ve insanların hiçbir sanat dalını bu denli kolay sanmadığına da değinir. Oysa, "şiirin koşulları yalnız kendisinde toplanmaktadır. Kanımca, betimlenmesi en güç sanat dalı şiirdir. Ne olduğu ya da ne olmadığı bugüne değin kesinlikle söylenememiştir. Şiirde kullanılan her imge, her gereç, her konu bir birimdir"(s. 128-129). Bunların yanında, şiirin yapısı üzerinde de durmuştur. Ona göre, "bütün sanat ürünlerinde içerik de, biçim de birer ilk öğedir. Onların da üstünde, önemli olan yapıdır", oysa "yazın öğretmenleri de, eleştirmenler de genellikle yapıyı uslarına bile getirmezler. Varsa içerik, varsa biçim"./../ "Ben kendi payıma, ne konuyu, ne içeriği, ne biçimi tek başlarına düşünmem. Üçünü birden düşünürüm. Kaynak ustası nasıl tüpteki gazı, havadaki oksijeni ve çubuktaki metali bir araya getirince bunlardan çok farklı olan kaynağı ortaya çıkarırsa, ben de içerikle biçimi uç uca getirip denk düşürdüğümde işte o kez basarım kaynağı. Bu ortaya çıkan yapıdır. İçerik de biçim de gerilerde kalır" (s. 41-42).

Külebi, sözünü ettiği "biçem" üzerinde de durmuştur bir yazısında. Çünkü, ona göre, "şiir deyince akla en önce gelen öğelerden biri, belki de en kapsamlısı biçemdir"./../ "Biçem, kişinin tüm kendisidir"./../ "Ozanın ele aldığı konular, dili, doğaya, insana bakış açısı, toplumsal ilişkileri, sezgileri, yapıyı kuruş yöntemi onun kişiliğiyle biçemi arasında bir köprüdür" (s. 43-44). Bu görüşünü, somut olarak şu tümceyle pekiştirir; "Orhan Veli, daha sonra Behçet Necatigil, şiiri şiir yapan öğelerden çoğunu bozmaya çalıştıkları halde, biçimsizlik onlarda belirgin birer biçem olmuştur." (s. 44).

Külebi'ye göre, şiirin içeriği de önemlidir. Aklına eseni dizeleştirip şiir yazdım diye ortaya çıkmakla elbette bir şey yapılamaz. Hele, şiir yerine, "bir kısım anlaşılmadan çalakalem çevrilmiş ekonomi ve doktrin kitaplarını" dizeleştirmek daha da anlamsızdır. Bir zamanlar, Tanzimat döneminde, "fennî şiir" yazıldığına da dikkati çekerek ve bunlardan bugüne hiçbir şeyin kalmadığını anımsatarak, bu gibi dizeler topluluklarından da bir şeyin kalmayacağına, çünkü onların zaten ölü doğduklarına dikkatimizi çeker.

OZAN KİMDİR?

Ozan, özgür bir kişi olmalı ve kimsenin yok sayamayacağı görevini iyi bilmelidir. Yoksa, şiirler yazmak ve bunları şurada burada okumak ya da yayımlamak ozanlık için anlam taşımaz. Demek isteniyor ki, oturup şiir diye bir şeyler yazmakla ozan olunamaz. Politikadan ya da bazı doktrinlerden "güç ve destek alma" yoluna gidilerek de ozanlık kazanılamaz. Ama, ozan da "toplumun bir belirgesidir. Ortaya bir görevle çıkar. Bunun tersinin doğru olduğu söylenemez. Demem o ki aslında sanatçı olmayan kimilerinin, kendilerine bir görev yakıştırıp yazıp çizmeleri, onları sanatçı oldurmaz" (s . 163). "Bir de işin iç ilişkiler yönü var. Edebiyattan anlayan, hatta anlamayan dört kişi bir araya geliyor. Bir şey yapılacağını sanıyor. Bunlar bilmelidir ki, dört beş kişi bir araya gelince her şeyi yapabilir. Yalnız, bir şeyi yapamaz. O da sanatçı olmayanı sanatçı olarak yaşatmak./../ Şair olunmadan şiir yazıldığı görülmemiştir" (167).

Ozan olmak için elbette çok şey bilmek gerekiyor. Bir kez, şiirin yapısı, ne olduğu iyice bilinmelidir. Ayrıca, bir bakış açısına sahip olmak zorunluğu vardır. Yukarıda da değindiğimiz üzere, "ozanın ele aldığı konular, dili, doğaya, insana bakış açısı, toplumsal ilişkileri, sezgileri, yapıyı kuruş yöntemi" olmalıdır. Ozanlık için, bazı birikimler de zorunludur. Bu birikim süreklilik de ister. "Kendini bulduktan sonra birikimi bir yana bırakır ve hele okumazsa, her gün birkaç şiir yazıyorsa yozlaşıp gider. Böyleleri, aynı çeltik tohumunun her yıl üst üste ekilmesinden yozlaşan bizim Niksar tarlalarına benzer. Kanuna göre, birikim, her sanat alanında önemlidir. Ama, birikimin etkisi şiirde bambaşkadır. Şair, bir maraton koşucusu gibi olmalıdır" (s. 34).

Bu birikim, güncelden başlayıp "ileriye yönelik bir önsezi, hatta gelecekten haber veriş de olabilir" (s. 169). Ozan, "güncel" ile "sürekli"yi bir arada bulundurmalıdır, bunu yapamıyorsa başarı şansı az olur, hatta yoktur da diyebiliriz.

Külebi, İstanbul'a gelip de şiire soyunduğu günlerdeki birikim yoksunluğundan yakınmıştır bir konuşmasında. "Kanat çırpmaya başladığım günlerde

kendimi büyük bir yoksunluk, kırgınlık içinde buldum. On sekiz yaşımda da Türkoloji öğrenimime başladım ki, gerek okutulan konular, gerekse şiir anlayışı bakımlarından bu da şair olmamak için pek yararlı bir ortam yaratıyordu" diye, o günlerdeki umarsızlığını anlatmıştır (s. 124). Külebi'ye göre, birikimlerin yanında, dili de çok iyi bilmek gerekir. Dilin yapısını, ses özelliklerini, sözcüklerin anlamlarını ve ses yapılarını bilmeden ozanlığa soyunmak, yalancı pehlivanlık olur. Çünkü, "şiir öyle bir müziktir ki, onun çalgısı dildir" (s. 166).

Külebi, bir konuşmasında, ozanlığın başıboşluk, serserilik, meyhane köşelerinde yiyip içme ile ilişkisi bulunmadığına değinir. "İş ve kapkaççı" olmak ya da "babanızın açtığı mağazada ecirlerinizi çalıştırıp toplumcu geçinmek" ve böylece gününüzü gün etmek ozanlık için gereksiz tutumlardır. Ama, Külebi'ye göre, böyle davranmak bizde ozanlık için bir meziyet sayılmaktadır.

Ozanlara karşı dergilerin tutumlarını da pek beğenmemektedir Külebi. Eleştirmenler gibi dergilerin de dediği dedik çaldığı düdüktür. "Büyük anamalcı yörelerin çıkarttığı dergiler... Yetmişinden sonra şiire başlamış öykücülerin, tohuma kaçmış şairlerin deste deste şiirlerini yayımlıyorlar da, genç şairlerimizin şiirlerine ilgi göstermiyorlar" (s. 12). Oysa, gençlerin içinde değerli olanlar ve başarılı şiirler yazanlar bulunmaktadır. Külebi, "Şiir Her Zaman Var" adlı yazısında beğendiği ozanların adlarını anmakta ve sanatları üzerinde durmaktadır. Bir konuşmasında da aynı konuya değinmiş, hem dergi çokluğundan söz etmiş, hem de sonradan şiir yazanlarla dergilerde çok şiir yayımlayanların adlarını vermiştir (s. 107). Bir başka konuşmasında ise, dört beş kişinin bir araya gelerek dergi çıkarmalarından ve "sanatçı olmayanı sanatçı olarak yaşatmak" istemelerinden yakınmıştır (s. 167).

Devletin sanatçılara ve bu arada ozanlara dönük davranışlarına değinen yazı ve konuşmaları da vardır Külebi'nin. "Sanatta Devlet Eli" adlı yazısıyla *Sesimiz* dergisinde yayımlanan konuşmasında bu ilişkilerin üzerinde durmuştur. Ona göre, "günümüzde, kimi liberal ülkelerde, birkaç istisnası bulunmakla birlikte, sanat alanına uzanan devlet eli, koruyuculuk ve destekleyicilik işlevinin çok üstünde, devrim niteliğinde bir etkinlik sağlamıştır" (s. 35). Fransa bile bir bakanlık kurmuş ve bazı önlemlere yönelmiştir. Külebi, bizim ülkemizdeki durumu eleştirel bir açıdan ele almış ve hiçbir zaman "sanat alanına yeni bir düzen getirmek" için yararlı bir atılım yapılmamış olduğunu belirtmiştir. Konuşmasında ise, Atilla İlhan'ın, korunan ozanlar konusundaki görüşlerini eleştirmiş ve onun gerçekleri çarpıttığını vurgulamıştır (s. 127). Kendisinin korunduğuna ilişkin olarak Atilla İlhan'ın sözlerinin ise yalan olduğunu açıklamış, 1955 yılında aldığı Türk Dil Kurumu Edebiyat Ödülü ile ilgili olarak karşılaştığı olumsuz davranışları da bilgimize sunmuştur.

ŞİİRİMİZİN GELİŞİM EVRELERİ

Külebi, şiirimizin gelişimini, "Şiirimizin Gelişim Evreleri" adlı uzunca bir yazısında ele almış, görüşlerini açıklamıştır. Başka yazılarında da, bu gelişim içindeki şiirimizle ilgili görüşlerine kısa kısa da olsa, yer vermiştir.

Ona göre Divan şiirimiz, "kendi türü içinde ve elbette yalnızca soyutsuzluk, süsleyicilik ve boyutlama yönünden bir bakıma Picasso resmine benzer. Öbür yandan toplumsal içeriği ve yaşamı yansıtması pek azdır. Oysa Fars şiirinde ve ondan daha da çok Arap şiirinde, bizim Divan şiirimizden çok daha gerçek ve düşünsel yönler vardır" (s. 16) Külebi, bu yazısında yalnızca Nedim'in adını anmakta ve onun da sanatı üzerinde durmamaktadır. Divan şiirine koşut bir uzanım içinde bulunan halk şiirini ele aldığında yalnızca anonim halk şiirini değerli bulmaktadır. Halk ozanlarımızın şiirlerinde, somutluk biraz daha fazla olmakla birlikte, Divan şiirinden fazlaca bir farkın olmadığını söylemektedir. Oysa, "anonim halk şiiri ürünlerinin ise, az çok etkilenmekle birlikte, Osmanlı iskolastiğinden ve Divan beğenisi yozlaşmışlığından kendini koruduğu dikkat çekicidir" (s. 17).

Külebi'nin Tanzimat şiirini sevmediğini anlıyoruz. Bir konuşmamızda, "Tanzimat edebiyatından hiç hoşlanmadım" diyerek, bunu çok açık olarak ortaya koymuştur (s. 104). Çünkü, "kendi halkını, kendi ekinini gereğince bilmeyen Türk aydını, bu kez de yöneldiği batı ekin ve düşüncesini anlayıp yorumlayacak bir hazırlıktan yoksundu" (s. 18). Bu yüzden de o günlerin yazarlarının çoğu, öykünmelerden ileriye pek az gidebilmiştir. Servetifünuncular için de yargılarının olumlu olmadığını görüyoruz. Onların yaptıkları "görülmüş operaların konularını anlattığı izlenimini verecek nitelikte-dir./ ./ Çağdaşlıkları bakımından Servetifünunculara yakın olan M.Akif ile Yahya Kemal'e baktığımızda bunların, Fikret'le birlikte çağımıza birer köprü olduklarını görmekteyiz" (s.19).

Külebi, Cumhuriyet dönemi şiirine gelince bazı soruların üzerinde durmuştur bu yazısında. Cumhuriyet dönemi ile ilgili görüşlerini uzun uzun açıklayan Külebi'nin dedikleri özetle şöyledir:

1. "Cumhuriyet döneminde en başta görünen özellik Anadolu'ya yöneliştir."

2. "Cumhuriyet dönemi şiirimizin en başta dikkati çeken özelliklerinden biri de şiir geleneğimizden yararlanmakta gösterilen başarıdır".

3. "Çağcıl şiirimizde Türk insanının başarıyla yaşatıldığını söylemekle yetinmek gerekir."

4. "Ortaya çıkan durum, yazının toplumsal olgu oluşu ve batıyı anlayıp yorumlayabilmenin baş koşulunun, her şeyden önce, sanatçının kendi toplumunu tanıması olduğudur."

5. "Çağcıl şiirimizin en belirgin yönlerinden biri de dilimizin özleştirilmesi durumuna büyük ölçüde yer verilmiş olmasıdır" (s. 21, 23, 24, 25 ve 27).

Külebi, bu yargıları yanında, günümüzdeki ortamın (yazının yayın tarihi 1977'dir) şiire pek elverişli olmadığını da belirtmiştir. "Kümelenmeler, nesneyi kendi yapısı dışındaki nedenlerle değerlendirmeler düşünsel ortamın yoksunluğuyla da ayrıca artan duygusal, dengesiz tutum, bugün çağcıl şiirimizi bir karmaşa ortamında bulunduruyor" (s. 29). Ama, Külebi, başarılı bir Türk şiirinin var olduğunu da belirtiyor yazısının sonunda

BU YAZIYI BİTİRİRKEN

Bu yazıyı burada bitirmek istiyorum. Halbuki, Külebi'nin bu kitabında kendi şiirini değerlendirmesi ve kendi şiiriyle ilgili bazı yanlış değerlendirmelere dönük görüşleri de bulunmaktadır. Onları da ele alıp belirtmek elbette yararlı olur. Ayrıca, vaktiyle yaptığımız bir uzun değerlendirmeyi[3], sonradan yayımlanan kitapları ve şiirleri de göz önüne tutarak güncelleştirmek gerekiyor. Bütün bunların sonunda, ayrı bir düzen içinde, başkalarının değerlendirmeleri ve yargıları da ele alınıp eleştirel bir inceleme yapılması gereği de var.●

(1) Cahit Külebi, *Şiir Her Zaman*, yazılar ve konuşmalar ,Kelebek Yayını, İstanbul 1985, 174 sayfa, ederi 550 lira.

(2) Bu şiirde Yahya Kemal'in "Mehlika Sultan" şiirinin büyük etkisi olduğu, dize yapısı ve şiirinin genel havası bakımından —konu dışında— o şiiri andırdığı hemen duyumsanmaktadır.

(3) Bu yazımız için bak.: *Yeni Dergi* sayı: 34, Temmuz 1967.

"Ben şiiri bir iç döküş, bir konuşma, bir anlatı olarak sevdim. Öbür türler bana hep yapmacık geldi."

***Cahit Külebi** şiiri üstüne **Enver Ercan**'ın sorularını yanıtladı.*

■ **Çağdaş şiirimize, kırsal kesimi, kırsal kesim insanını ve o insanın duyarlığını, -onlardan biri olarak- getiren şairsiniz. Aynı yıllarda, Garip şairlerinin tersine, geleneğe karşı olmadan, geleneği yıkmaya çalışmadan, ayrıca büyük ölçüde halk şiirinden de beslenmenize karşın 'yeni bir şiir' söylemeyi başardınız. Bugün baktığınızda bu başarıyı neye bağlıyorsunuz?**

□ Bugün yazın alanında Nâzım Hikmet'ten başlayarak 1950'lere değin uzanan bir sanatçılar zinciri vardır. Bu sanatçılar zinciri, en hazırlıklı olduğumuz şiirde belirginleşmiştir. Kim ne derse desin, bu sanatçılar toplumu yirminci yüzyıl Türk şiirinin baş köşesinde yer almıştır. Bugün, niçin bir Nâzım Hikmet, bir Ahmet Muhip ya da Fazıl Hüsnü ortaya çıkmıyor, diye düşünenler varsa, hiç çekinmeden şu yanıtı verebiliriz? Türk toplumu bir kaos içine girmiştir ama Kurtuluş Savaşı'nın ve Cumhuriyet'imizin başlangıç yıllarının gereksinmelerini nabzında duymamıştır. Günü gelip toplum o gereksinmeyi duyduğunda, bundan sonra doğan Türk çocukları arasında da Nâzımlar'a, Muhipler'e, Fazıl Hüsnüler'e, Orhan Veliler'e kavuşacağız.

Benimle ilgili sorunuza gelince, geleneğe karşı olmadığım söylenemez. Ardlarından ortaya çıktığım Orhan Velicilerin geleneğe karşı çıkışlarının bir başka türlüsünü de ben yapmış olabilirim. Örneğin, Orhan Veli birçok kez, *Ülkü* dergisinin 1946'da çıkan bir sayısında da belirttiği gibi bu duruma dikkat etmiştir, belirtmiştir. Geleneğe karşı çıkmak salt Ph.Soupault ve F.Cargo gibi şairlerin havasına kapılmakla ve bir ara şiiri bozmaya çaba göstermekle olmaz, başka türlü de olabilir. Ben çok başarısız bir şiir politikacısıyım. Yaşantım da, yazınımız genel durumu da bu durumuma eklendi. Durumların üzerine eğilmektense kolaylıklara, keyifci tutumlara yol almak daha kolay, daha verimli. Geleneğe karşı mı geldim, yoksa gelenekten yararlandım mı? Kimin umurunda. Hatta, zaman zaman uzun süreler bana karşı hiç de layık olmadığım halde boykot cezaları da uyguladılar. Şimdilerde de üç aşağı beş yukarı bu boykot içindeyim. Ama halk beni niçin yaygın bir alanda seviyor, tanıyor? Onu da boykotçular düşünmeye tenezzül ederlerse araştırsınlar.

"Geniş ölçüde" halk şiirinden yararlandığım da başka bir "hikâye"dir. Başka deyimlerle değerlendireceklerine, "Çağdaş bir halk şairi" demek belki de kimilerinin daha hoşuna gitmiştir. Çok küçük yaşta birkaç koşma düzenli şiir yazmışım (ki onları Muzaffer Uyguner bulmasaydı, ben bile anımsamıyordum). Şiir dilimi halkın dilinden kurmuş olmam, kimi kez de halk motiflerinden etkilenmem, "büyük ölçüde" halk şiiri ile beslendiğimi göstermez. Şu iki noktayı, yeri gelmişken, belirteyim:

Türk Dil Kurumu'nun varlığından bilgim olmadığı yıllarda bile özleşmiş halk diliyle yazdım.

Çocukluk yıllarım dışında yazdığım tek halk düzenli şiir Ceyhun Atuf Kansu ağıtıdır. Onun başlığını da, "iltibas" olmasın diye "Köylü Biçeminde Ağıt" olarak yazdım.

Halk şiirinden çokça beslenenler, Ömer Bedrettin, Osman Atila gibi şairlerdir. Yazdıkları da benimkilerden çok ayrımlıdır. "Yeni bir şiir" anlayışıyla yazmaya gelince, belli bir düzeyin üstündeki her sanatçı kendi alanında bunu yapmak zorundadır. Zor mu, kolay mı? Orasını bilmem. Ama, Orhan Velicilerin en çok tozuttukları sırada ben de kendi şiirimi yazdım. Bunlar toplumsal fışkırmalardır.

Ben halkçı şiirlerimi yazarken, aynı yıllarda, haberim bile olmadan Köy Enstitüleri kuruldu, Türk Dil Kurumu çalışmalarını ekinimize sundu. Daha arkasından köy enstitüsü çıkışlı Makallar, Apaydınlar, Baykurtlar yüce yapıtlar verdi. Ardından da fırtına gibi Yaşar Kemal geldi. Bu oluşumlar, Türk toplumuna ekilen Cumhuriyet tohumunun yeşermesidir.

■ **Son günlerde yeniden gündeme getirilen 'gelenek' konusunun da üstünde duralım isterseniz. Gelenek, gelenekten yararlanma ve bunun şiirde kullanımından ne anlıyorsunuz?**

□ Gelenek, gelenek dedikleri bir züğürt tesellisidir. Gelenekle şair olunsa leylekler imam olur. Dikkat edilmeli. Bütün büyük sanatçılar geleneği değiştirenlerdir. Örneğin şiirde: Nâzım, Muhip, Orhan Veli. Yaşar Kemal'in yaptığı da gelenekle ilişkili değildir. Yukarıda söylemediğim bir konuya döneyim. Örneğin Veysel, şimdilerde dikkatimizi çekmeyen bir sürü şiirinde geleneği yinelediği için o şiirler unutulup gitmiştir. Daha da unutulur. Ama, *Toprak, Sazıma, Güzelliğin on para etmez, Yeni mektup aldım gül yüzlü yardan* vb. gibi bir kaç şiirinde geleneğe arkasını döndüğü için bu yapıtlarıyla ölümsüz olmuştur. İçtenlikle belirteyim, ben Veysel'i halk şairi saymam. O bizler gibi bir şairdir.

Yine ekleyeyim, üç beş şair dışında halk şiirini pek sevmem, benim hayran olduğum halk ürünü Türkülerdir. Halk şairleri, kısa sürede divan şiirine bulaşarak yozlaşmışlardır. Birçokları büyük halk şairlerinin başında Bayburtlu Zihni'yi sayarlar. Onun, *"Vardım ki Yurdumdan Ayağ Götürmüş"* dizesiyle başlayan koşmasından başka tek şiirini bilen varsa beri gelsin. O şiir de bir divan şiiri bozuntusudur. Düşünmeden konuşan bir toplumuz. Geçenlerde terekemiz olan *Türk Dili* dergisinde bir koca orgeneral "Bayburtlu Zihni" üzerine, soyut biçimde onu göklere çıkaran bir yazı yazdı. Pes dedim.

Bu "gelenek" dedikleri, üzümden, incirden rakı yapmak gibidir. Sanat ürünü rakı gibi, üzümden, incirden uzaklaştıkça özgün olur.

■ **'Gelenek'ten başladığımıza göre, köklü bir geleneği olan halk şiiriyle de ilgili bir iki soru sormak istiyorum. Halk şiiri, çağdaş şiirimize karakteristik özellikler katabildi mi?**

□ Halklaşmış düşünce, bütünleşmiş dil, halktan bir espri ile halk şiirinin karıştırılması yerinde olamaz. Çağdaş şiirimizde, kasdettiğiniz anlamda, bir etkilenme göremiyorum.

■ **Bugün de temsilcileri var ama, halk şiirinin Aşık Veysel'le noktalandığı yaygın bir kanı. Bu kanının temeli neye dayanıyor?**

□ Uygarlaşıyoruz. Bu oluşum tamamlandığında halk şiiri kalmayacaktır. Olsa olsa Ruhi Su ve onun taklitçileri gibi şiir söyleyiciler kalır. Onlara da şair denilebilir mi bilmem?

Bu 'gelenek' dedikleri, üzümden, incirden rakı yapmak gibidir. Sanat ürünü rakı gibi, üzümden, incirden uzaklaştıkça özgün olur.

■ **Bir dönem popüler olan Mahzuni, İhsani ve benzeri halk şairlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?**

□ Mahzuni'ye saygı, İhsani'ye dikkat duydum. Ama, ezgilerden ve siyasal yergilerden başka bir ilginçliklerini de göremedim.

■ **Halk şiirimizdeki yeri yadsınamaz ama halk şiiri geleneğindeki o her türlü kokuşmuşluğa karşı başkaldıran tavır Aşık Veysel'de görülmüyor. Hatta ona 'evcil bir halk şairi' diyenler de var.**

□ Veysel gerçek anlamıyla "Devlet Şairi"dir. Demin de belirtmiştim. Gelenek içi şiirleri pek ilginç değil. Üstelik yerme, başkaldırma geleneği Veysel'de yok. Veysel, 1931-1932 yıllarında Ahmet Kutsi Tecer'in Sıvas'ta ortaya çıkardığı sırada, kendisinin tek bir şiirini okumazdı. Belki de deyişlerini yeterli bulmuyordu. Daha önceki yıllarda yazdığını bildiğimiz bir şiiri bugün de yok. Kutsi Tecer, daha sonra da Sabahattin Eyüboğlu bu kişilikli şaire destek oldular, Köy Enstitüleri'nde görevlendirdiler. Veysel ondan sonra şair oldu. Eşi, benzeri yok. Bir devlet şairi oldu. Çünkü o yıllarda halkçı bir Cumhuriyet işlevi içindeydik. Bu sözlerimden, devlet şairliğini onayladığım anlamı çıkarılmasın. Ama, devrimci bir yönetimde, üstelik halkçı bir oluşum amaçlanırken, Veysel'in ulaştığı bu durum devlet için de Veysel için de onurlandırıcıdır. O sırada Cumhuriyet gelişiyor, okullar ilerici izlencelerle yönetiliyor, halk çocukları okuma olanağına kavuşuyordu. Veysel elbette bu durumları övecekti. Yakınacağı bir durumda yoktu. Ben de olsam överdim. Ama, kalır kalmaz, o başka. Nitekim Veysel'in o şiirleri değil de yukarıda andığım şiirleri yaşıyor bugün.

■ **Evet. Yeniden şiirinize dönelim isterseniz. *Adamın Biri* ve *Rüzgâr* ilk iki kitabınız. Özgün bir şiir söylüyorsunuz ama, bu iki kitaptaki şiirler, o yıllarda yazılan yenilikçi şiirin pek de uzağına düşmüyor. Örneğin, Garip şairleriyle, gerek işlediğiniz temalar, gerekse o çocuksu, sevecen duyarlığınız birbirine yakın bence. Yalnız onlar 'büyük kentli', siz 'büyük kentteki kasabalı'.**

□ Aslında, *Adamın Biri* ilk basılan şiir yapıtımdır. Ama, o sırada, üç yıl sonra *Rüzgâr*'da yayımlanan şiirlerimin en az üçte biri de elimdeydi. Kendime göre seçim yaptım. En beğendiklerimi *Adamın Biri* için ayırdım. Param yoktu. Daha oylumlu bir yapıt çıkaramazdım. Aslında, *Adamın Biri*, Sabahattin Eyüboğlu'nun büyük sevgi-

siyle, her işini kendisi yaparak yayımlatıldı. Baskı evrelerini bile görmedim. Abidin Dino'ya resimletmiş, lüks bir kâğıda bastırmıştı. Epey de dizgi yanlışı vardı. Sonra, ikinci baskısını yapan Yaşar Nabi, bana o sırada bir öykü kitabı için bile çok görünen bir yazar ücreti ödediği gibi, Sabahattin Eyüboğlu'nun ilk baskıdaki harcamalarını da ödedi. Garip Akımı bence yalnızca, Orhan Veli'nin kişiliğine bağlı kalmıştır. Yapay bir birleşmedir. Nitekim, kısa sürede Oktay Rifat'ın Melih Cevdet'in şiirleri Orhan Veli'den çok ayrımlı oldu. O nedenle Orhan Velici diyorum. Aynı yıllarda ufak tefek esinlenmeler, benzeşmeler olur. Onlardan çok farklı olduğumu, Orhan Veli'nin kendisi, özellikle 1946'da *Ülkü*'de yazdığı yazıyla açıkladı. Benim için zahmete girmenize değer mi, bilmem ama, lütfedin *Ülkü*'nün o sayısını okuyun. Benim onlara benzerliğim kadar, Orhan'ın da, şimdiki büyük şair Oktay Rifat'ın da benim girdiğim havaya özendikleri araştırılabilir. Biz Türkler düşünmeyi sevmiyoruz. İncelemelerde ise, yapılanlar ortadadır. Bu tavırla konuşmam sevimsiz görülebilir. Altmış dokuz yaşındayım, sağlığımda bana gösterdiği tavır belli olan yazın çevremizin ölümümden sonra da, ilgi göstereceklerini sanmıyorum. Bu fırsatı verdiniz. Sağ olun, ben de içimden geldiği gibi konuşuyorum. Örnekler verebilirim. Ama, çekişmekten bıktım. Bu konuda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir tez hazırlayan sayın Nuran Eğembir (şimdiki adı Tezcan) ilişkileri örneklerle saptamıştır. Köylülük-kentlilik konusuna gelince, ben halka yönelik bir şairim. İsteyen istediğini söylesin, istediğini yapsın.

■ Bir de siz daha lirik söyleyiş geliştiriyorsunuz. Şiirinizdeki lirizmi açabilir miyiz biraz?

□ İltifatınıza teşekkür ediyorum. Belirteyim ki, bugüne değin ne şiirin, ne de lirikliğin betimlemesini yapabilmiş değilim. Otuz beş yıldan beri "Çağdaş Coşkuculuk"tan söz ettim. Kimse üstünde durmadı. Gittikçe de çağımızın bu yöne eğilimi yoğunlaştı sanısındayım. Fransızca'ya ne denli çaba gösterdimse, okuduğumu ve konuşulanları hayal meyal anlayacak bir düzeyden ileri gidemedim. Belki de bu benim için bir avantaj oldu. Bir ara, bizde Apollinaire moda oldu, şiirlerimi onunkilere benzettiler. Çaba gösterip bir iki şiirini anlamaya çalıştım. Hatta bir şiirime onu konu aldım. 1982'de de Azer Yaran, Yesenin'in yirmi şiirini Türkçe'ye çevirerek yayımladı. Daha önce bu şairin adını Mina Urgan'da duymuştum. O da dil nedeniyle... Mina Urgan'ın onu anışı büyük bir şair oluşundan dolayı değildi. Azer Yaran'ın çevirilerine de Yesenin'in şiirlerine de büyük hayranlık duydum. Şiirlerim en çok onunkilere benziyor. Şimdi, bu durumda, altmış yıl önce ölen ve tek bir şiirini 1982'den önce görmediğim Yesenin'in etkisinde mi kalmış sayılacağım. Bence benzer yanımız liriklik. Bu kadar övünmemi de büyük ozanlarımız, büyük eleştirmenlerimiz bağışlasınlar. Büyük şiirler yazdığımı sanmam. Ama bilirim ki, büyük şiir ölmez.

■ Yapısal özellikleriniz farklı tabii. Garip şairleri konuşma dilini yakalayabilmek için dizeyi askıya aldılar. Siz hiç değilse dizeyi dörtlük'e yaydınız. Ayrıca iç seslere ve uyaka da önem veriyorsunuz.

□ Kendi payıma teşekkürler.

■ Sözü 'yapı' konusuna da getirmek istiyorum. Bir de biçemin yapıdaki önemi ve işlevi..

□ Biçem sanatta her nesneden önce gelir. İçerik de, yapı da biçemin kapsamındadır. Biçemsizlik bile bir biçemdir. Nasıl ki, yapısı dağınık bir şiirin yine yapısı bulunduğu gibi.

■ Bugün *Adamın Biri*'nden *Yangın*'a kadar Külebi Şiiri'ne baktığımızda, akımlardan, yenilik arayışlarından etkilenmeyen, tek bir çizgiyi sürdürmüş bir şairle karşılaşıyoruz. Ama içerikte değişiklikler var; ilk iki kitabınızdaki çocukça iyimser, sevecen, yaşama sevinci dolu, sevgiliyle bütünleşen insan, *Yeşeren Otlar*'la birlikte kötümser, çocukların gülüşlerine bile inanmayan, sevgiliyi daha doğrusu kadını 'dırdırcı bir zebani' gibi gören bir insana bırakıyor yerini. Bu değişimi sorabilir miyim?

□ Kadını dırdırcı gösterdiğim tek bir şiirim var. Şiirlerimde baştan sona dek iyimserlikle, kötümserlik, sevgi ile yergi, insan sevgisi ile çocuk, kadın ve doğa sevgisi bir aradadır. Ama yaş ilerliyor, elbette kişide yaşamsal gölgelenmeler olacak. Altmışını aşmış bir şair çocuksu davranışlarını sürdürse gülünç olur. Yine de, zaman zaman çocuksuluğa düştüğümü yadsıyamam. Benim kişiliğim bu. Öte yandan 1935'teki Türkiye ile 1985'teki Türkiye'yi bir gözünüzün önüne getirin. İnsanoğlu kan ağlarken, şairler de kötümser olacaktır. Birçok kez söyledim ben şiiri bir iç döküş, bir konuşma, bir anlatı olarak sevdim. Öbür türler bana hep yapmacık geldi. Bu belki de şiirde benim en büyük avantajım.

■ Şiirimizde zaman zaman yenilik arayışları oldu. En önemlileri *Garip* ve *İkinci Yeni*. Ama siz bu iki hareketi de 'batı özentisi' olmakla suçladınız. Kültürlerin birbirlerini etkilemesi doğal. Bu doğal etkileşim nerede 'özenti' oluyor? Yalnız, yanıtlarken bu iki hareketin şiirimizde önemli değişiklikler yapmasının nedenlerine de değinirseniz sevinirim.

□ Öncelikle belirtelim. Türk şiirinde Orhan Veliciler ve Cemal Süreya ile adlananlar büyük değişiklik yapmış değildir. Cumhuriyet döneminin tek ve büyük yenileştiricisi Nâzım Hikmet'tir. Gerisi, ne denli güzel şiirler yazmış olursa olsunlar, yenilikçiler konusunda çok geri düzeyde kalmış olurlar. Bence Orhan Velicileri de, Cemal Süreya'yı da yenilikçi oldukları için değil, şiirlerindeki niteliklerle değerlendirmek yerinde olur. Bunların hepsi şiirimizde önemli değişiklikler yapmadılar, şiirimizi geliştirdiler. Bu konuda Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı anmamak haksızlık olur. O, baştan başa bir okul, bir topluluktur. Bizde nedense, topluluk adı görüldü mü, önemseniyor. Yazınımızda "sadakat"la okutulan Yedi Meşaleciler bir topluluk adı takınmasalardı, bugün hangisinin şiiri anılır, hangisi anımsanırdı? Şiirlerinin anıldığı da yok zaten. Bizim

Sabahattin Kudret Aksal, Vehbi Koç gibidir. İlk şiirlerimi de o yayımlattıydı. Sevgiyle minnetle anarım. Başlangıçta, ta 1938'lerde tutturduydu, "Gel seninle bir topluluk kuralım" diye. "Git yahu" demiştim, "Bizden topluluk olur mu?". Şimdi düşünüyorum da keşke onu dinleseydim. Birçok kayıplara uğramazdım.

Gelelim Garip çıkışıyla İkinci Yeni havasına. Yazınımızda ta Tanzimat'tan beri Batı'ya özenti eğilimi görülmüştür. Ama, Şinasi'nin *Eşek ile Tilki* öyküsü ile Orhan Veli'nin Lafontaine çevirileri arasında ne denli ayrım varsa, sonraki özentilerin de ilkleriyle o denli ayrımlığı vardır. Benim de anlayabildiğim özümleyebildiğim ölçüde Batı'ya da, Yedi Askı Arap şairlerine de özendiğim olmuştur. Sanatta özenti önemli bir koşuldur. Ben andığınız her iki varlığı da suçlamış değilim. Ancak, Orhan Velici çıkışın ilk yıllardaki şiirlerinin özgünlüğünün görülmemiş bir yenilik olmadığını, Batı'ya öykündüklerini söylemişimdir. Bu da suçlama sayılmaz. Bir kere Orhan Veli'nin şiirlerini baştan sona dek sevdim, övdüm. Onun olsa olsa *"Hereke'den Çıktım Yola"* diye başlayan şiiriyle *"Altındağda Bir Çöpçünün Rüyası"* gibi bir kaç şiirinin Batı'ya değil, *bize* heveslenmekten doğan başarısız ürünler olduğunu şimdi, sırası gelmişken, söylemeliyim. Orhan sonraları bu yolda da çok başarılı birkaç şiir yazdı. *İstanbul Türküsü* gibi. Oktay Rifat'ı da, Melih Cevdet'i de severim. Ama kendi havaları içinde değerlendiririm. Suçlamak yok.

İkinci Yeni'ye gelince, her zaman belirttiğim gibi, hiçbir zaman bir akım ya da okul sayılamaz. Oktay Rifat, Behçet Necatigil, İlhan Berk o yıllarda çoktan kendilerini bulmuş, büyük şair sayılma derecesine ulaşmışlardı. İkinci Yeni'de yer kapmaları yersiz ve geçersizdir. Onların arasında yalnız Cemal Süreya yeni idi. Şiirlerini çok sevdiğim Cemal'in tek başına bir akım olması şimdilik olanaksız. Olsa olsa ona öykünen bir *galaxie*'den söz edilebilir. Elbette varsa.. Ancak, toplumculuğu kimseye bırakmazken, anlaşılmaz kapalılıkta şiirler yazılmasını da övecek değilim. İkinci Yeni, Muzaffer Erdost'un gençlik yıllarının üstatlığı sırasında bunlara bir armağanı olarak sayılabilir. Sorunuzu yanıtlamak için şunu da belirteyim: Orhan Velicilerin etkinliği yukarıda belirttiğim ölçüde önemlidir. İkinci Yeni'nin etkinliği ise Cemal Süreya'ya bağlıdır. Büyük değişiklikler yapma olgusu salt Nâzım Hikmet'ce gerçekleştirilmiştir. Bu arada, belli oranda Dağlarca'yı, Ahmet Muhip'i ve Orhan Veli'yi anmak gerekir.

■ **Melih Cevdet Anday, "yeni arayışlara girmemesi, şairi yaratıcılıktan üreticiliğe ittiğini" söylemişti, bundan önceki konuşmada. Siz nasıl bakıyorsunuz bu konuya?**

Benim onlara benzerliğim kadar, Orhan'ın da, Oktay Rifat'ın da benim girdiğim havaya özendikleri araştırılabilir.

□ Yüzde yüz benimsiyorum. Melih Cevdet Anday hem genelde, hem de günümüz için çok değerli bir saptama yapmış.

■ ***Yangın*'la birlikte, toplumsal çalkantıların da etkisiyle biraz daha mı içinize kapanıyorsunuz?**

□ *Yangın*'la içime kapanmak şöyle dursun, görüşünüzün tersine çok dışa döndüm. *Yangın*, Ağıt, *Doğu, Uçak Alanı, 28 Nisan, İkinci Cumhuriyet, Kadınlar Ülkeler Denizler, Yirminci Yüzyılın İkinci Yarısı, Acı Dönem I,II., Amerika, Bir Bataklık Türküsü, Sen Türkiyesin* başlıklı şiirlerimi herhalde okumuşsunuzdur. Beğenmeyebilirsiniz ama, bunlar da dışa dönük ülke sorunlarını yansıtıcı değilse, başka ne yapabilirim. Önerilerinizi bana gönderme lütfunda bulunursanız gerçekten çok sevinirim.

■ **Cahit Külebi'nin en önemli yapıtları *Adamın Biri* ve *Rüzgâr*'dır. Bu iki kitabında 'folklordan değil, folklora' varan Külebi, daha sonra halk şiirine fazla yaslanarak hem şiirindeki 'yeni'yi yitirmiştir, hem de şiirimizde gerçekleştirilen büyük denemelerin gerisinde kalmıştır. Bu yaklaşım için ne diyorsunuz?**

□ Bu savı kim söyledi bilemiyorum. Doğru da bulmuyorum. İsteyen istediğini söyler, üstelik benim için çok şey söylenmiştir. Söylenmektedir. Ben bu kadar yazabiliyorum. Ama, "folklordan gelmek, folklora gitmek" ya da, "halk şiirine fazlaca yaslanmak" gibi *laflar* sözcük oyunlarıdır. Hele "şiirimizde gerçekleştirilen büyük denemeler" savına gelince, hangi yüce ozan bu büyük denemeleri yaptıysa, O'nu kutlarım.

■ **Siz genç şairleri yakından izliyor, zaman zaman onlar hakkında yazılar da yazıyorsunuz. 1970 sonrasında genç şairler arasında önemli bulduklarınız vardı. Bugünkü düşünceniz nedir, daha yenilerden üstünde durduklarınız var mı?**

□ Geçenlerde bir derginin soruşturmasında da belirttim. Yaşar Miraç, Ahmet Erhan, Ahmet Ada, Abdülkadir Budak, Mehmet Yaşın, Behçet Aysan ve adlarını sıralayabileceğim birçok yetenekli ve şimdiden büyük başarı sağlamış arkadaşlar var.

■ **Ne düşündüğünüzü çok merak ettiğim bir nokta var. Kırsal kökenli bir şairsiniz ama yöresel sözcükler, deyimler kullanmıyorsunuz şiirlerinizde. 1970'ten sonra kimi genç şairler, zaman zaman açıklamalı notlar da düşerek yöresel sözcükler, deyimler kullandılar şiirlerinde. Bunun şiire katkısı konusunda ne düşünüyorsunuz?**

□ Gücüm ölçüsünde Anadolu ağzı ile yazdım. Sanırsam *tekerleğe* ilk kez teker diyen benim. Dilbilgisi, özellikle eylem çekimlerinde

oldukça yüreklilik gösterdim. Anımsamak lutfunda bulunursanız, ta 1940'larda, kamyon, kavun, karpuz, şoför, sövmek, benzin gibi sözcükleri şiirlerimde bol bol kullandım. Belki de sunuşumdaki biçem nedeniyle karga, haminne, bayram topu, Süleyman efendi, rakı şişesi sözcükleri kadar dikkat çekici olmadı. Yadırgatmadan bu işleri yapmak yalnız başlangıçta değil, sonraları bile güçtür. Bunları söylemek ne yazık ki, bize düşüyor. Dipnotlu yerel sözcük ve deyimleri anlamam. Herhalde bir özelliği ve değeri var ki uyguluyorlar. Bir duvar ustası nasıl taş, tuğla seçerse benim gibi küçük ozanlar da sözcükleri öyle seçer. "Maymun kıçına ölçmeden hindistan cevizi yutmamış" bir öyküde. Gücümün yetmediği özgünlükleri yapamadığım için dip not kullanmıyorum. Sizin de belirttiğiniz gibi o denli eksiğim arasında bir de dipnotlu yerel sözcükler bulunsun. Bu işi hangi arkadaşlar yapıyorsa, onları kutlarım. Bunlar büyük denemelerdir, bu tutumlarıyla şiiri yakalamışlardır. Büyük yenilik.

■ **Biliyorsunuz Türk Dil Kurumu'nun çalışmaları övülmesinin yanı sıra yerildi de. Bugün artık böyle bir kurum yok ve bu kuruma en çok katkıda bulunan sanatçılardan birisiniz. Bir değerlendirmesini yapar mısınız?**

□ Türk Dil Kurumu'nu yerenler genellikle üç öbekte toplanır. İçtenlikli dil tutucuları, Kuruma üye olamadıkları ya da umduğu ergileri bulamayanlar, yeniliklere, Atatürkçülüğe karşı olanlar. Sayıları da o denli çok değildi. Belirteyim ki, övülme ve yerilme deyimini̇zi doğru bulmuyorum. Kurum, Türkiye ekinine Milli Eğitim Bakanlığı'nın yapamadığı oranda büyük hizmetlerde bulunmuştur. Devlet dairesi durumuna sokulduğu Ağustos 1983'e değin beş yüzü aşkın yapıt hazırlamış ve Türkiye için ulaşılmaz baskı sayısıyla halk hizmetine sunmuştur. İleri sürülen savların tersine, çalışmaları bilimseldir. Çalışmaları durduruluncaya değin ortalama altmış kadar eski Türk dilleri sözlüğü, sayısı elliyi aşan en büyük eski bilimsel yapıtlar, yetmişi aşan terim sözlüğü, 8 cilt tutan Tarama Sözlüğü, 12 cilt tutan Derleme Sözlüğü, Ata Sözleri ve Deyimler sözlükleri vb. yapıt hazırlayıp yayımlamıştır. Elli bir yıl süren özgür çalışmalarında Türkçe sözlük, yazımımızı düzene sokan yazım klavuzu, Fransızca, İngilizce sözlükler yayımlamıştır. Dilbilgimizi, dilbilimimizi oluşturmuştur. Bu yapıtlardan kimilerinin baskı sayısı en uygar ulusların ülkelerinde görülen baskı sayısına ulaşmıştır. 1950'den sonra hükümet yardımı almadığı halde, Atatürk'ün kalıt geliri ve satışlardan sağladığı küçük kârlarla, 1983'te hükümet kuruluşuna milyarlık yapılar ve T.İş Bankası'nda toplam 350 milyona ulaşan bir nakit akça bırakmıştır. Hele büyük ölçüde geliştirdiği Türkçe'nin Tarihsel Sözlüğü çalışmaları bürolaştırılan şimdiki Kurum eliyle yok edilmiş, fişler şimdilerde çürümeye atılmıştır. 1983'ten sonra yasanın yanlış uygulanmasıyla durdurulan çalışmalar her Türk'ün bilmesi ve unutmaması gereken niteliktedir. 1972 yılında, Fransa Milli Eğitim Bakanlığı Kurumumuzun çalışmalarını çok ilginç bulduğu için, o sıradaki Adalet Partisi hükümeti kanalıyla bilgi istemişti. Türk Dil Kurumu Türkiye düzeyinde Atatürk'ün halkça candan benimsenen en büyük kuruluşuydu. Sonradan atama yoluyla, başına kimler getirildi, kimler? Bunlar ilerideki yıllarda elbette bilinçle anlaşılacaktır. Yalnız şunu belirteyim: Türk Dil Kurumu son yıllarda ortalama yılda 25-30 yapıt ortaya çıkarıp yayımlarken, devletleştirildikten sonra yalnızca 1982 Anayasası'nı Osmanlılaştırma gibi garip bir amaçla yayımlandığı izlenimini veren bir Anayasa Sözlüğü ile bu yıl da başından Atatürk'ün Türk alfabesinin de kaldırılmasıyla nerelere yol açmayı erek edindiği kuşkusunu uyandıran bir Yazım Kılavuzu yayımlamıştır. Eski yıllarda bu tür yapıtlardan telif ücreti de alınmazken, Kurum Başkanı pek az değişiklik yaptığını *Yankı* dergisine de itiraf ettiği Yazım Kılavuzu'nun üstüne adını yazmış ve milyonlara ulaştığı söylentisi dolaşan bir telif ücreti almıştır. Öyle almıştır ki, kendi yandaş ve öğrencilerinden oluşan şimdiki yürütme kurulu bu yapıtın satışını durdurmuştur. Ne var ki, Başkan Hasan Eren, yasanın kendisine tanıdığı olanaktan yararlanarak satışı sürdürmüştür. Atatürk, herhalde dili Osmanlılaştırsınlar, hatta Türkçe çalışmalarını durdursunlar diye akçal varlığını Türk Dil Kurumu'na bırakmamıştır. Biz 1980 sonrası yönetimine dirençle başvurarak hesaplarımızı ve iftiraları incelettirmiştik. Zaten iki yılda bir yaptığımız kurultaylarda da kamu kesiminde hesap verirdik. Şimdiki Türk Dil Kurumu'nun başında bulunan aylıklı görevliler, bu örnekleri de göz önünde bulundurarak akçal ve bilimsel çalışmalarının denetlenmesini ve kamuoyuna açıklanmasını istemelidir. 2876 sayılı yasa'nın 2. maddesi şöyledir: *"Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Ankara'da, Atatürk'ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı......"* Durum açıktır. Bugün Kurum ne yapmakta, Anayasamızda korunacağı belirtilen Atatürk kalıtı nerelere ve nasıl harcanmaktadır? Bugün aldırış edilmezse elbette yarın bu durumların sorumluları araştırılacaktır.

■ **Politikayla da uğraştığınızı biliyorum. Bu nedenle şunu sormak istiyorum: Türk aydının özellikle 1980 sonrasında sınıfta kaldığı ileri sürüldü. Sizin görüşünüz nedir?**

□ Ben de belirttiğiniz bu sava katılıyorum. Burada yalnız şunu açıklamama izin verin. Bir gün politikayla uğraşacağım aklımın köşesinden bile geçmemişti. Başıma buyruk bir şair olmayı 20 yaşımdan beri benimsemiştim. Ne çare ki, nasıl hiç istemediğim yöneticiliğe toplumsal ve siyasal baskılar beni sürüklediyse, Türk Dil Kurumu'na reva görülen işlemler de siyasaya itti. Sayın Erdal İnönü'nün önerisini bu nedenle teşekkürle karşıladım. Bugün 69 yaşımdayım, Türk Dil Kurumu'na yapılanların hesabı görülmeden ölürsem, gözüm açık gideceğim. İnanın. ●

Amerikan Romanında Gençlik Konusu

Çeviren:

Oğuz Özügül

Filoloji Bilimleri aday üyesi Aleksander Mulyarçik, Sovyet Bilimler Akademisi'ne bağlı "ABD ve Kanada Enstitüsü"nün bilimsel konulardaki danışmanlarındandır. Yapıtları: ***20. Yüzyılın Yirmili Yıllarında Amerikan Romanı, Savaş Sonrası Dönemi Amerikan Romancıları, John Steinbeck'in Yapıtları.*** *Bu yazı* ***Social Science****(1981/3) dergisinden çevrilmiştir.*

Çağı geçmiş toplumsal düzenin ayak bağlarını bir hamlede silkip atmanın zorunlu olduğu düşüncesini paylaşırmış gibi görünen etkin öğrenciler, Hippiler ve «özgür yaşam» tutkunları olarak 70'li yıllardaki «öfkeli asiler»in yerini alan günümüz batı dünyası gençliğini hangi sorunlar devindirmektedir? Bu genç kuşağın çabaları bugün nereye yöneliktir? Bu ve bunlara benzer sorunlar son yıllarda birçok uluslararası gençlik forumunda sık sık gündeme gelmektedir.

Bu forumlara katılanların yaşlandıktan ve deneyimleri arttıktan sonra beliren durumu için, ABD özellikle tipik bir örnek oluşturmaktadır. «Gençlik bilinci»ni yaratan tinsel ve duygusal ortamın yapısı konusunda kendi izlenimlerine dayanarak yargıya varmak, kuşkusuz en kolay yoldur. Ne var ki, rastlantısal olgulardan meydana gelen bir mozaik, kapsamlı genelleştirmelere ulaşmak için yeterli bir temel değildir. İşte burada sanat ve özellikle rastlantısal ayrıntılarla bireysel özelliklerin iç içe geçmişliğinden başlıca olanı ortaya çıkarmak gibi olağanüstü bir özgülük gösteren yazın yardıma koşmaktadır.

Savaştan sonraki ilk yıllarda Jack Kerouac ile Jerome Salinger, ayrıca Philip Roth *İyi Olduğu Zaman* ve Truman Capote *Tiffany'de Kahvaltı* adlı yapıtlarında Amerikan gençliğinin yazgısını etkili biçimde betimlemişlerdi. Ancak kitapların Amerikası henüz öğrenci ayaklanmalarını, sokak çatışmalarını, kimilerinin burjuva toplumu boyunduruğundan «kurtuluş»un gerçek anlamı olarak gördüğü «cinsel», «narkotik» ya da benzeri devrimleri tanımayan, hemen hemen bir masal ülkesiydi. Yaklaşık yirmi yıl önce tepe noktasına ulaşan «gençlik ayaklanmaları»nın sonuçları toplumda derin izler bırakmıştı. Toplumsal düşünce, kültür, düşünce tarzı gibi çeşitli alanlardaki yankısı çelişkilerle doluydu. Düzyazı da tinsel değerlerdeki bu çöküşün dışında kalmamıştır. Geçmiş on yılın ikinci yarısında Amerikan romanı bu anlamda gençlik konusunu nasıl ele almaktadır?

New-Yorklu yazar Don de Lillo 70'li yıllarda, «özdışavurum'da gençlik biçemi»nin ya da kısa adıyla «karşı-kültür»ün tarihçisi ve propagandacısı olarak ün kazanmıştı. Bu akımın kuramcılarınca, sanatta yalnız «sesçil-görsel araçlar»ın kullanılması için yapılan çağrının, «yeni dünya anlayışı»nı yayanlarla bu tür bir yazın arasında kurulacak bağlaşıklığı engellemesi gerekirdi. Ancak birçok yazar, «özgür gençlik grupları»nın tasadan uzak şenliklerini betimlemekten kendisini alamamıştır. «Dolaysız şimdiki zaman»ın imgelemlerini uyaran heyecanı, ciddi anti-kapitalist bir savaş düşüncesini bilinçlerinin çok gerisine itmiştir. İşte «karşı-kültür»ün bu görünüşü, *Büyük Jones Sokağı* (1973) adlı ilk romanında De Lillo'nun bakış açısının merkezini oluşturmuştur; burada rock- yıldızı Buck Wunderlich'in iç monoloğuna başvurularak uyuşturucu maddeye ve içtepisel kabagüce, dinsel gibi görünen «kuttörenler»e ve kendi kendini yok etme eğilimine ilişkin grotesk bir dünya sergilenmektedir.

Harfi harfine gerçeklikten alınmış bu kitap, genç Amerika'nın yarı tanrı düzeyine çıkardığı şarkıcı Janis Joplin ile Jimi Hendrix'in uyuşturucu madde yüzünden ölümlerinin henüz anılardan silinmediği bir dönemde yayımlanmıştı. Oysa «yeni sol»un olumlu gizilgüçleri çoktan sıfırı tüketmişti; ancak yazar tarihsel olayların mantığını görmek istemiyordu. Yeni romanı *Oyuncu*'da (1976) anarşist sol radikalizmin kuram ve pratiğindeki çok daha tehlikeli bir görünüşü savunmuştur.

Yazarın savına göre, bugün Amerikan gençliğinin önünde iki seçenek bulunmaktadır: «Etkincilik» yolunu, yani silahlı aşırı eylemler yolunu seçmek, ya da olayların dışında kalarak ihanet etmek. New-York'un yörekentinde yaşayan sıradan bir çift birdenbire bu düzmece ikilemle karşı karşıya kalmaktadır. Olayların dramatik gelişimi özellikle vurgulanmaktadır. Bir terörist grubu küçük bir memur olan Lyle Winant'ı kaçırmakta, yarı zor kullanarak yarı rica ile Wall Street'

teki Borsa'ya yaptıkları baskına katılmasını sağlamaktadır; bu arada teröristlerin elinde tutuklu bulunan karısı Peggy bir tansık sonucu ellerinden kurtularak kaçmakta ve uzun serüvenlerden sonra Kanada sınırında sığınacak bir yer bulmaktadır.

70'li yılların başlarında ABD'nin siyasal çevreninde yitip giden «Weathermen» örgütünün reel temel örnekleri gibi, De Lillo'nun teröristleri de dünyadaki her şeyi yadsımaktadırlar. Etiksel hiçbir düşünceleri yoktur; dünyayı, insanların salt kişisel çıkarları için asgari bir düzen kurmak zorunda oldukları bir kargaşa biçiminde algılamaktadırlar.

Her çeşit gerçek düşünsel dayanağı yitirmiş ve ben-içinciliklerini anti-kapitalist devinimin somut görevlerine yeğ tutan benzeri bir grubu da, aynı şekilde 70'li yıllarda kamuoyunun karşısına çıkan yazar ve denemeci Paul Theroux *Aile Silahlılığı* adlı romanında betimlemektedir. Olaylar 70'li yılların ortalarında Londra'da ve kendilerini «Vaftizci Yahya» diye adlandıran, yanlış yola sapmış dünyayı, cezasını çekmeye çağıran bir grup teröristin çevresinde gelişmektedir. Üyelerinden birisini, Vietnam Savaşı'nı protesto ettiği için diplomatik görevden alınan Amerikalı Hood'un oluşturduğu dört anarşist yasadışı bir «aile» kurmaktadır. Yazgısı tarafından İngiltere'ye sürüklenen Hood, burada aşırı sol bir gruba katılarak yeni dostlarıyla birlikte nefret ettikleri düzene karşı umutsuz bir savaş yürütmektedir. Bu «genel savaş»ın«eylemler»inden birini, ünlü bir politikacının koleksiyonundan 17. yüzyıl Flaman Okulu'na ait bir tablonun çalınması, bir başkasını ise, Trafalgar Alanı'ndaki Nelson Anıtı'nın havaya uçurulması oluşturmaktadır. Theroux, sorunu, sanki günümüz Londra'sında terörizm, geçmiş yüzyılın başlangıcındaki benzeri anarşist eylemlere göre tarihsel yönden daha az koşullu değilmiş gibi ortaya koymaktadır; tıpkı Henry James'in *Prenses Casamassima*'da ve Joseph Conrad'ın *Gizli Ajanlar*'da biçimlendirdikleri gibi. Yazarın kanısına göre geçmişte ve günümüzde de bu kabagüç eylemleri ilk bakışta, umutsuzluğun neden olduğu, açık seçik felsefesel bir ilkeye ya da inanca dayanmayan davranışlardan başka bir şey değildir.

Ancak başkişinin görüş açısı Londra «yeraltı» grubunun ideolojisinden bir parça ayrılmaktadır. Hood, ABD saldırganlığının Vietnam'da saçtığı dehşeti görmüştür ve onuru çiğnenen insanlığın öcünü almak istemektedir; ne var ki, suçluların somut toplumsal-siyasal karakterini anlamamıştır. Bu bocalayan aydın tipi, genel olarak 20. yüzyılın İngiliz düzyazısını belirlemiştir. Malcolm Lowry'nin *Yanardağın Eteğinde* adlı kitabındaki konsolos, Richard Aldington'un kimi kahramanları ve Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalıyor?* adlı yapıtındaki Robert Jordan da karar anında bu tür içsel bir dengesizlik göstermektedir. Aynı durum Hood için de geçerlidir: Savunduğu ilkelerin ahlaksal yönden doğruluğunu bilmektedir, «aşırı devrimci» dostlarının yöntemlerindeki anlamsızlığı ve kısırlığı kavramakta, ama daha reel bir eylem programını kendisi de bulamamaktadır...

De Lillo ile Theroux'nun romanlarındaki sanatsal düzey oldukça yüksektir; ancak tüm yeteneklerine karşın yazarlar, toplum «dışına düşmüş», ama toplum için bir tehlike oluşturmayan başkişilerini gerçek birer kahraman düzeyine çıkaramamaktadırlar. Aynı yönde başka bir deneyi, ünlü yazar Joan Didion *Dua Kitabı* (1977) adlı yapıtında gerçekleştirmeye çalışmıştır. Romanın başkişisi Marin Boggart'ın Amerikalı zengin annesi Charlotte Douglas'a ve kötü yazgısına olayların ön planında yer veren yazar, dramatik olayların kurbanı olan bir burjuva ailesinin çöküş öyküsünü anlatmaktadır. Gazete sansasyonları, patlayan bombalar, hükümet darbeleri ve uçak kazaları, roman kişilerinin iç dünyalarında gerçekleşen ruhsal süreçlerin çerçevesini oluşturmaktadır.

Yazar, Marin Boggart'ın kişiliğini büyük bir olasılıkla, aşırı sol bir örgüte girerek birçok terör eylemine katılan ABD basın kralının kızı Patricia Hearst'ten esinlenerek yaratmıştır. Marin ve dostları San Fransisco Havaalanı'nın bekleme salonuna bomba koyarak bir uçakla Utah Eyaleti'ne kaçarlar. Bu durum, annesinin yazgısını da kökten değiştirmektedir. Birkaç ay Amerika'da dolaşan Charlotte, gerçekdışı bir Orta Amerika cumhuriyeti olan Boca Grande'de dinginliğe kavuşur ve toplumun ileri gelen kişileri arasında yer alır. Burada yaşamını yeni, anlamlı bir temel üzerinde biçimlendirmeye çalışacaktır. Ne var ki, bir süre sonra yeniden düş kırıklığına uğrar, ve bu «istenmeyen konuk» bir sokak çatışmasında rastlantı sonucu kurşunlara hedef olarak ölür.

Joan Didion romanında, günümüz batı dünyasında gerçekleşen toplumsal ve ruhbilimsel süreçler nedeniyle güncellik kazanmış birçok görüngüyü ele almaktadır. ABD'nin Latin Amerika siyasası, bu bölgenin yarı sömürge ülkelerindeki satılık oligarşinin ahlakı, aşırı sol «devrimcilik»in baş göstermesi ve kuşaklar arası karşılıklı ilişkilere— tüm bu konulara, her ne kadar sanatsal değere sahip bir anlatım içinde biçimlendirilmemiş de olsa— kitapta değinilmektedir. İlgiyi çeken, Marin'in ayrıntılı ruhbilimsel bir çözümlemeye başvurulmadan betimlenmiş olmasıdır. Buna karşılık yaşamda tutunacak bir dal bulamayan ve hiçbir şeye ilgi duymayan yaygın Amerikalı tipinin yergisel portresi daha ayrıntılı ve yoğrumsal bir biçimde çizilmiştir. Bu durum Marin'in babası Warren Boggart ile Charlotte'un ikinci kocası Leonard Douglas için de geçerlidir; her ikisi de günün modası olan düzmece-aristokratik yaşam tarzına düşkündürler ve *smart-set*'e ait olmakla övünmektedirler. Warren ve Leonard'la kültürlü ve de «aşırı liberal» bir kişi olarak konuşmak her zaman mümkündür; üstelik anlayışı bir parça kıt olan iş alanındaki rakiplerini bile yanıltabilmektedirler. Öte yandan özel yaşamlarında, yalnızca güzel konuşan, düş kırıklığına uğramış birer sinikten başka bir şey değildirler; güç beğenen bir kadını ne kişilikleriyle ne de yaşam tarzlarıyla kendilerine bağlayabilirler. Marin'in, «teknokrat topluma karşı

savaşan» bir grupla birlikte kaçması boşuna değildir ve birkaç ay sonra Charlotte da kızını bulma umudunu yitirerek ABD'yi terkeder.

Marin Boggart ancak romanın sonuna doğru yeniden ortaya çıkmaktadır; yalnız bu ilginç kişinin ruhbilimsel açıdan ayrıntılı olarak ele alınmayışını, olaylar içinde kendisine ayrılan yerin kısıtlı oluşuna bağlamamak gerekir. Bu romanda saptanan kuşaklar arası çatışma tarzı, bugünkü «gençliğin konumu» için, örneğin 70'li yılların başlarındaki gibi artık o denli niteleyici değildir. Annesinin ölüm haberi Marin'e, dostlarıyla birlikte gizlendiği karanlık bir mahzende ulaşmaktadır. İçinde hâlâ, insanlığın yazgısını yönlendireceğini sanan ve dünyadaki her şeye dogmatik bir biçimde yorumlanmış savları ölçüt alarak yaklaşan bir kişinin bağnazlık ateşi yanmaktadır. Ama dünyaya küsmüş bu «küçük haydut»un yüreği, ana-baba evinin sıcaklığını ve bilincinde hiç iz bırakmamış insancıl idealleri anımsadığı zaman, kısa bir süre için de olsa yumuşamaktadır.

Amerika'nın sayılı yazarlarından Joyce Carol Oates bu romanı, modern toplumun ayrışması üzerine kaleme alınmış tutkulu bir inceleme olarak nitelemiştir. ABD'deki toplumsal organizmanın tüm yapılarında ve aşamalarında gerçekleşen merkezkaç ve de yıkıcı süreçler 70'li yıllarda gözle görülür bir duruma gelmiştir. Didion'un bakış açısının merkezini daha çok orta sınıf Amerikalılar oluştururken, Hubert Selby *Bir Düş İçin Ağıt* (1978) romanında modern kapitalist kentlerin açmazlarını araştırmayı denemiştir. Batılı birçok eleştirmenin kanısına göre «okurun ruhunda yaralar açan» bu kitapta Selby, insanın yeryüzündeki varlığının yüce anlamına yakışır bir yaşamı muştulayan, ama hiçbir zaman gerçekleşmeyen «Amerikan Düşü»ne ilişkin bir dünyayı betimlemektedir. Romanın başkişileri, günümüzün toplum dışına itilmiş insanlarıdır. New York'un yoksullar semti Lower Bronx'dan gelen bu üç kişi şunlardır: Öğrenimini tamamlama olanağı bulamayan Harry Goldfarb, kız arkadaşı Marion ve zenci genç Tyron Love.

Bu genç New Yorklular'ın umut ve tasarıları, dünyadaki öteki gençlerin umut ve tasarılarından farklı değildir. Yeteneklerini kanıtlamak istemektedirler, öyle pek iddialı olmasa da yaşamda belli bir konuma ulaşmaya, ayaklarını sağlam yere basmaya uğraşmaktadırlar. Ne var ki, «yukarıya giden yol» onlar için kapalıdır, hem de yetersiz eğitimleri nedeniyle değil, daha çok toplumsal çevrenin, insanlardaki çalışma eğilimini felce uğratan görünmez baskısı yüzünden. Böylece çalışacaklarına, uyuşturucu madde ve kadın ticaretine başlarlar. Uyuşturucu maddenin zehiri yüzlerinin solmasına, kaslarındaki gücün ve esnekliğin yitmesine, karakterlerindeki son istenç kırıntılarının da yok olmasına yol açar. Huck Finn'den Holden Caulfield'e kadar Amerikan yazınındaki baş kaldıran kahramanların gözde çıkar yolu «hiçliğe kaçış»ın bile yardımı dokunmaz onlara artık. New York'tan Florida'ya giderlerken Harry ve dostları yolda tutuklanarak hapse atılırlar. Talihsizlik yalnız bununla kalmaz, kullandığı uyuşturucu madde iğneleri Harry'nin sağ elinin kangren olmasına ve kesilmesine neden olur. Ve bu durum, «Amerikan Düşü»nü aramak üzere yollara düşen, ama bunun yerine düşman bir dünyanın soğuk ve katı gerçekliği ile karşı karşıya kalan üç kaçağın önderleri için her şeyin sonu olmaktadır.

Selby'nin bu romanda kapsamlı genelleştirmelerde bulunmadığı belirtilmelidir. Doğalcı ve olgusal bir tarzda kaleme almıştır yapıtını; karmaşık toplumsal genel görünümden yalnızca bir anlık bir görüntü sunmaktadır bizlere. Bronx'un kenar mahalleleri ve «narkotik kültür», «Amerika'nın bugün nereye gittiğini» görmek isteyenler için, ulusal yaşamı oluşturan yabancı öğelerdendir.

Keskin karşıtlıklar ve yabansı gariplikler tanımayan taşra kentlerindeki *Main Street*'in (ana caddenin) eskiden beri Amerikan yaşamının can damarı olduğu sanılırdı. Bu «orta Amerika» ile gençliği, yüzyılın ilk yarısında Sinclair Lewis, Sherwood Anderson ve Thomas Wolfe'un kitaplarına konu olmuştur. Bu sorunsala duyulan ilgi, John Hersey'in son yıllardaki yapıtlarında açık seçik görülmektedir.

Hersey daha *Çok Aşırı Bir Gidiş* (1966) adlı kitabında, o günlerde gelişmekte olan «gençlik ayaklanmaları»nın belirli olumsuz görünüşlerini ayrıntılarıyla ele almıştı. Yazar burjuva toplumundaki aksaklıkların toplumsal yönden çözümlenmesini istemiş, özellikle de ayrımlı yerlerden kaynaklanan çatışmalara tüm gücüyle karşı çıkmıştır. Bu düşüncelerini daha sonra *Öğrencilere Mektup* (1973) başlıklı yazılarında ve *Ceviz Kapı* (1977) adlı romanında geliştirmiştir. Bu düşünceler Amerikan gençliğinin geniş katmanları arasında yeni eğilimlerin doğmasına yol açmıştır.

Hersey'in *Ceviz Kapı* romanı, biçimselleştirme öğeleri taşımayan tamamen gerçekçi bir betimlemeye dayanmaktadır. Başkişileri Eddy Macaboy ile Ellen Kinlen tam anlamıyla «sokaktaki insanlar»dır; genç olmalarına karşın, (özellikle Eddy) «hareket»in eski üyelerindendirler. Öğrenci *sit-in*leri polisle çatışmalar, uzun ve belirsiz tartışmalar, «toplu cinsel ilişki» günleri ve gizli bağlılıklarla sorumluluk duygusu tipi «modası geçmiş» erdemleri yadsıdıkları günler geride kalmıştır. Romanın başlarında Ellen, bugünkü ABD düzyazısındaki öteki kadınlar gibi, yaşamını kökten değiştirmeye karar vermektedir. Özgür öğrenci yaşamını terkeden sevgilisi «asi» Greg'le birlikte Philadelphia'dan taşraya gider ve orada karşısına «gerçek bir insan» çıkaracak olan rastlantının gerçekleşmesini beklemeye başlar. Bir süre sonra bu gerçek insan (tırnak içine alınmadan) boy gösterir: Aynı şekilde aşırı solculuğun «çocukluk hastalığı»nı yaşamış olan, ancak tesviyeci ve doğramacı olarak çalışmak için sokaklarda söylev çekmekten ve de gençlerin önderliğini yapmakla kazanacağı kuşkulu ünden vazgeçen Eddy'dir bu. Hellen'in evine dinginlik ve güven getiren Eddy'nin hazırladığı ceviz kapı, yapıtın önemli düşün-

celerinden birini simgelemektedir.

Hersey'e göre Amerika'nın hastalığı süreğen bir karakter taşımaktadır ve bu sav kitapta, Amerika'daki günlük yaşamın zorunlu ortamını oluşturan kabagüç sahneleriyle açıklanmaktadır. Cinayetler, soygunlar, korku ve komşuların birbirlerine karşı ilgisizlikleri salt birer görüngü olmaktan çıkmış, toplumsal bir stratejiye, ulusal utancın belirtisine dönüşmüştür artık. Yaklaşan yıkımın karabasanları, diye açıklamaktadır yazar, tüm kuşakların sağlıklı güçlerinin birliğini gerektirmektedir. Ne var ki, dünkü «gençlerin» tümü bugünkü sorunların özünü anlayacak durumda değildir, özellikle de o günlerdeki gibi bir tutkuyla yeniden işe sarılamaz ve özveride bulunamazlar. Hersey acı bir alay ve ağır bir dille Ellen'in Bennigton College'daki arkadaşlarını, eski «eylemciler»i yermektedir: bir zamanlar tutkuyla «cinsel özgürlük» uğruna savaşan biri, dilbilimsel mantık profesörünün kapatması olduğu için kendisini sağlıklı ve rahat hissetmektedir; bir başkası ise bir Bussines-School'da ders verebilmek için modern anarşizmin öncüsü prens Kropotkin'in yaşamöyküsü ile ilgili çalışmasını yarıda bırakmıştır.

Hersey başkişilerinin içsel evrimini çok daha sağlıklı ve üretken bir biçimde betimlemiştir. Kahramanların yaşamöykülerini, son günlerin önemli olaylarından oluşan bir dipdüzey önünde anlatmaktadır: McCarthy'cilik, Küba çıkarması, Kennedy cinayeti, Watergate skandalı. Bir zamanlar arkadaşları gibi «bağımsız» insansal ilişkiler uğruna savaşan Eddy ile Ellen'e salt görünüşte bir «bağımsızlık» yeterli gelmemiştir. Kısa süre sonra, ülkenin duygusal ve tinsel çevrenlerindeki aldatıcı duruluğun «genç Amerika»ya pek de parlak bir gelecek vaat etmediğini hissetmeye başlarlar.

Kendiliğinden protestoların başarısına duyulan çocuksu inanç ve hayranlık yalnız yetişkinlerin yaşam deneyimleri değil, burjuva anti-hümanizmasına karşı direnmek için somut pratik olanakların aranmasını da geri plana itmiştir. Kanıma göre yazar, bu insanlarca günümüz dünyasına karşı beslenen duyguların özgüllüğünü böyle yorumlamaktadır. Eddy'nin bir işçi olarak «herkes için esenlik ve güven» ilkesine dayalı bir şirket kurma girişimini yazar, topluma hizmet konusunda gerçekleşebilecek bir örnek saymaktadır. Eddy'nin enerjisi ve yardımları, Ellen'in de yeniden yaşamla ilgilenmesine neden olmuştur. Aralarındaki duygusal ilişkinin gelişimi, tezcanlı ve kısa süreli serüvenlerden bütünüyle ayrılmaktadır. Yalnızlıktan kaçışlarını, ilişkilerini sağlam ve tinsel bir temel üzerine oturtmak için gereken anlayışa ve kararlılığa sahiptirler. Ellen'in yeni arkadaşı «gençlik kompleksi»ne karşı aşılanmış ve bu kompleksin hem olumlu hem de olumsuz görünüşlerini kavramış olgun ve düşünen bir insandır.

Hersey gibi yaşlı bir ustanın toplumsal-ruhbilimsel çözümlemeleri, *Dünya Nimetleri* (1977) adlı kitabında genç yazar Anne Tyler ve *Sonuncu Borçlar* (1978) romanında da Marry Gordon tarafından pekiştirilmektedir. Bu romanların başkişilerini, «karşı-kültürün tasasız çocukları» ile yakın geçmişin canlılığını yitirmiş şenliklerine özlem duyan yozlaşmış karakterler oluşturmamaktadır artık. 70'li yılların başlarındaki toplumsal içerikli kitlesel protesto eylemleri burjuva toplumunun temellerini sarsamamıştır, ancak bu «deprem», ABD halkının değişik katmanlarındaki duygusal ve töresel yönelimlerde gözle görülür değişmelere yol açmıştır. *Dünya Nimetleri*'nde Charlotte Amory, «taşları toplamak» istemektedir, yoksa «fırlatmak» değil; Amerikalı eleştirmenlerce son günlerin en önemli yazınsal buluşu olarak nitelenen Mary Gordon'un başkişisi İsabel Moore, insanlara hizmet etmek için çaba göstermektedir. Ne var ki, bu «küçük», ama somut yararlar uğruna harcanan çabalar, «yeni sol»un propaganda belgisi olan tüm «çürük duvarlar»ı yıkma çağrısıyla sık sık çelişkiye düşmektedir.

Bir zamanlar hareketin ideologluğunu yapan kişilerin son yıllarda içine düştükleri duygusal-ruhsal bunalımlar, kendi kararsızlıklarını ve çaresizliklerini yazınsal bir biçim içinde dışavurmalarına neden olmuştur. Ancak bu anlamsız özeleştiriye karşı çıkan, polemik tarzında kaleme alınmış örnekler de bulunmaktadır.

On yıl önce «Demokratik Bir Toplum İçin» örgütünün New York'taki öğrenci birliği üyelerinden olan Marge Piercy, *Vida* (1980) adlı romanında, gençlik ayaklanmalarının fırtınalarını geride bırakmış bir kızın öyküsünü anlatmaktadır. Batı sahillerinde yasadışı eylemlerde bulunduktan sonra doğduğu kente dönen kitabın başkişisi, aynı şekilde FBI'dan gizlenen yoldaşına düşüncelerini açıklamaktadır. Konuşmalarında, ABD yakın tarihinin söylenceleri arasında yer alan olaylar ve sahneler canlanmaktadır: Pentagon'a yapılan protesto yürüyüşleri, Campus'taki gösteriler, Vietnam ve Kamboçya savaşlarına karşı protestolar. Başkişi, 60'lı yılların savaş ruhuna bağlı kalmıştır, yalnız o günlerin baş döndürücü coşkunluğu geçmiştir artık; bir zamanlar kendisini ve dostlarını büyüleyen ve de sürükleyen şeyin, kesinlikle bir kez daha canlanacak bir güç olduğu kanısındadır.

Kahramanlar olgunlaşmaktadır - bu sonuç, Amerika'nın değer konusundaki tasarımlarının ve duygularının biçimlendirilmesinde gençliğin rolünü araştırmaya çalışan yazınsal yapıtların çözümlenmesinden çıkmaktadır. Tarihin akışı, ülkedeki birçok yakıcı sorunu gündeme getirmektedir. Her geçen gün, eski bunalımların artmasına ve yenilerinin doğmasına sahne olmaktadır. Ne var ki, ülkelerindeki toplumsal düzeni demokratikleştirme savaşında birçok genç Amerikalı tarafından edinilen deneyimler, aralarından kimilerinin bilinçlerinde olumlu değişikliklerin meydana gelmesine de yol açmıştır. Örneğin Hersey tarafından *Ceviz Kapı*'da sunulan davranış reçeteleri, hiç olmazsa bir deney, bir araştırma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca bu reçeteler büyük bir olasılıkla, her çeşit duyarsızlığın üstesinden gelen ve insandaki enerji, istenç ve de yaratıcı imgelem nedeniyle sağlanmış yeni olanaklara ulaşma çabası gösteren reel yaşamdan kaynaklanmaktadırlar. ●

Garcia Marquez:

"Kültür, insan aklının toplumsal kullanımıdır"

Latin Amerika ve Karayipler'den 300'den fazla aydının katıldığı 2. Latin Amerika Aydınları Toplantısı Aralık 1985 başında Havana'da gerçekleştirildi. Latin Amerika ve Karayipler halklarının kültür alanında kimliği, onları birleştiren köklü kültür birliği ve bağımsızlık ve demokratik haklarını korumak üzere verdikleri uzun mücadelelerin ele alındığı toplantıda açış konuşmasını yapan Küba Kültür Bakanı Armando Hart ve yazar Gabriel Garcia Marquez, delegeleri sorunları açıkça tartışmaya çağırdılar.

Daha sonra toplanan komisyonların çalışmaları esas olarak üç grupta yoğunlaştı. İlk grupta Latin Amerika ve Karayipler'de kültür, demokrasi, egemenlik ve barış sorunları tartışıldı. İkinci grupta, Latin Amerika ve Karayipler ülkelerinin kültürel gelişmesinde ve bu ülkeler halklarının hayatında bilimin, sanatın yeri ve önemi ele alındı. Üçüncü gruptaysa, kitle iletişim tekellerinin bu ülkelere yönelik faaliyetleri, yanlış bilgilendirme ve bunun bölge ülkelerinin egemenliği üzerindeki etkileri görüşüldü.

*Toplantıda, bu yıl ilk kez konulan **Maurice Bishop** (Grenada'nın öldürülen başbakanı) ödülü Jamaika Ulusal Dans Topluluğu'na verilirken, **Casa de las Americas** ödülü de Jamiakalı şair Melvin Morris'e verildi. Bu ödül Karayipler'de toplum ve kültüre katkıda bulunan kişi, kurum ve örgütlere veriliyor.*

Aşağıda Kolombiyalı ünlü yazar Gabriel Garcia Marquez'in toplantıda yaptığı konuşmayı, Renan Akman'ın çevirisiyle sunuyoruz.

Dostlar,

Oldum olası, aydınları bir araya getiren toplantıların neden yapıldığını merak eder dururum. Çağımızda, bu tür toplantıların çoğunun -1937'de İspanya'da Valencia'da yapılanı gibi gerçek bir tarihsel anlamı olan çok azı dışında- konukların ağırlanmasından öte bir anlamı olmadı. Bununla birlikte bu denli çok toplantının düzenlenmesi, sayıları arttıkça daha da büyük bir kitle tarafından izlenir ve daha da pahalıya mâl olur olmaları, dünya iktisadi bunalımının derinleştiği bir dönemde şaşırtıcıdır.

Edebiyat dalında Nobel Ödülü kazanmak, yalnızca o yıl içinde, dünyanın çeşitli yörelerinde günde üç taneden fazlası yapılan, yazar konferanslarına, sanat festivallerine, kolokyumlara, her türden seminere en azından 2000 davet almanın güvencesidir. Aynı sıklıkta düzenlenen, katılanların tüm harcamalarının karşılandığı, toplantılarını her yıl, bazısı Roma ve Adelaide gibi çekici, bazısı Stavenger ve Yverdon gibi şaşırtıcı, hatta bazısı Polyphenix ve Knokke gibi çapraz bilmecelerde karşılaşılan sözcükleri andıran adlar taşıyan 31 değişik yerde yapan kurumlaşmış bir konferans da vardır.

Kısaca, öylesine değişik konularda öylesine çok konferans yapılıyor ki, örneğin geçen yıl Amsterdam'daki Moulden Şatosu'nda, şiir konferansları düzenleyicilerinin uluslararası kongresi toplandı. İstekli bir aydın için, bir konferans sırasında doğmak, yalnızca bir konferanstan diğerine yolculuk etmek için gereken zaman süresince kesintiye uğrayan, birbirini izleyen konferanslar sırasında büyüyüp olgunlaşmak ve bu toplantıların sonuncusunda olgun bir yaşta ölmek tamamıyla olasıdır.

Biz kültür zanaatçılarının, Pindar'ın Olimpiyat Oyunları'nı kazandığı zamandan bu yana taşıyıcılığını yaptığımız bu geleneği değiştirmek için vakit çok geç olabilir. Pindar'ın yaşadığı bu çağlar, beden ile ruhun şimdi olduğundan çok daha fazla uyum içinde olduğu, stadyumlarda, ozanların seslerinin atletlerin başarıları kadar ödüllendirildiği çağlardı. Romalılar, Olimpiyat Oyunları'nın en büyük tehlikesinin kötüye kullanılması olduğunu anlamış olacaklar ki, İÖ 508'de, bugüne örnek olacak bir sıklıkta, her 100 ya da 103 yılda bir gerçekleştirilen Yüz Yıl Oyunları'nı, daha sonra da Terentini Oyunları'nı kurumlaştırdılar.

Ortaçağ'da, kültür toplantıları önceleri müzisyenlerin, sonraları gezgin ozan ve şarkıcıların, daha sonra da müzisyenlerle gezgin ozan ve şarkıcıların birlikte katıldıkları yarışmalar ve turnuvalar biçimini aldı. Yarışma ve turnuvalara katılanların birlikteliği, bizim sık sık dert yandığımız bir geleneği, oyun olarak başlayıp kavgayla sona ermeleri geleneğini başlattı. Ancak bunlar öylesine büyük bir görkeme de ulaştılar ki, XVI. Louis döneminde, 19 öküzün, 3000 çöreğin ve 200 kasadan fazla şarabın sunulduğu -yemin ederim ki, bundan, bizim de aynı şeyi yapmamız için üstü kapalı bir öneri olsun diye söz etmiyo-

rum- çok büyük şölenlerle başlar oldu.

Bu müzisyenler, gezgin ozan ve şarkıcılar toplantılarının zirvesi, en eski ve en uzun süreli şiir karşılaşması ve bir süreklilik modeli olan, 660 yıl önce başlayan Toulouse Floraux Oyunları'ydı. Bu oyunların yaratıcısı, tek kusuru hiç var olmamış olmak gibi görünen, akıllı, girişken ve güzel bir kadın olan Clemence Isaure'du. Bu kadın, belki de, taşra şiirinin ölmesini önleme çabasıyla yarışmayı yaratan yedi gezgin ozan ve şarkıcı tarafından bütünüyle bezden yapılmıştı. Ancak Clemence Isaure'un mezarı, adını taşıyan bir sokakla anısına dikilmiş bir anıtın da bulunduğu Toulouse'daki Daurade Kilisesi'nde bulunduğundan, var olmayışı bile şiirin yaratıcı gücünün kanıtıdır.

Tüm bunları söyledikten sonra, burada topumuzun ne yaptığımızı sormaya hakkımız var. Ve herşeyden önce, konuşma yapmayı insan çabalarının en ürkütücüsü olarak gören ben, bu onur köşesine tünemiş ne yapıyorum? Bu soruya yanıt vermeye cüret edemeyeceğim ama bir önerim var: Burada bulunmamızın anlamı, aydınları bir araya getiren toplantıların büyük çoğunluğunda bulunmayan, pratik yarar ve süreklilik özelliklerini, bu toplantıya kazandırmaktır.

İlk önce, bu toplantıyı diğerlerinden ayıran bir şey var. Toplantıda, yazarlara, ressamlara, müzisyenlere, sosyologlara ve tarihçilere ek olarak, bir de aydın bilim adamları grubu bulunuyor. Diğer bir deyişle, bilimle sanatın kutsal kategorilerine meydan okumaya ve hâlâ önsezinin gücüne inananlarımızla, yalnızca doğrulanabilir gerçeklere inananları aynı potada eritmeye cesaret ettik. Bu, esinle deney arasındaki, güdüyle akıl arasındaki eski çatışmadır. Aziz John Perse, Nobel Ödülü töreni sırasında yaptığı anılmaya değer konuşmasında, bu yanlış ikilemi "Şairde olduğu kadar bilim adamında da düşüncenin parçalanamazlığını onurlandırmalıyız" diyerek mahkûm etmişti. Aynı teknenin yolcuları oldukları gibi, aynı soruyu yanıtlayan sanatçı ve bilim adamlarının, hiç olmazsa burada, birbirlerine rakip kardeşler gibi algılanmasına son verilmelidir.

Bilimin yalnızca bilim adamlarını ilgilendirdiği düşüncesi, şiirin yalnızca şairleri ilgilendirdiği düşüncesi ne denli şiir dışıysa, o denli bilim dışıdır. Bu anlamda UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) adı, gerçekte bir bütün olan eğitim, bilim ve kültürün üç ayrı şey olduğu izlenimini yaratarak, dünya çapında ciddi bir yanılgıyı yaymaktadır. Kültür, yaratıcılığın bütünleyici gücü, insan aklının toplumsal kullanımıdır. Ya da Jack Lang'ın çok doğru bir biçimde belirttiği gibi "Kültür herşeydir." Öyleyse hoş geldiniz, her biriniz ve hepiniz evimize hoş geldiniz.

Cephe gerisine çekilip içimize kapandığımız bu üç günlük süre içinde, üzerinde düşünmek üzere birkaç noktadan fazlasını önermeye cesaret edemiyorum. Ancak, başlarken, pekâlâ farkında olabileceğiniz bir şeyi sizlere anımsatmaya cesaret ediyorum: İçinde bulunduğumuz bu yüzyılın sonunda alınmış herhangi bir orta vadeli karar, gerçekte 21. yüzyıl için alınmış bir karardır.

Bununla birlikte, biz Latin Amerikalılar ve Karayipliler, yeni yüzyıla, 20. yüzyılı atlamış olmanın yarattığı yıkıcı duygularla yaklaşıyoruz. Tüm bu yüzyıl boyunca acı çektik ve bu yüzyılda yaşamadık. Bizim sanayi devriminin yararlarını yeni yeni hissetmeye başladığımız bir sırada, dünyanın yarısı 2001'in şafağını bin yıllık bir sürenin zirvesi olarak selamlayacak. 100.000 aritmetik işlemi bir saniyede yapan bilgisayarlar varken, bugün ilkokullarda gelecek yüzyılda kaderimizi belirlemeye hazırlanan çocuklarımız, hâlâ, çok eski zamanların muhasebecileri gibi parmak hesabı yapmaya mahkûmlar. Öte yandan, geçen yüz yıllık süre içinde, 19. yüzyılın en olumlu insani erdemlerini, coşkulu idealizmi ve insan duygularının en güzeli olan aşkın şaşırtıcılığını yitirdik.

Gelecek 1000 yıl içinde, bir gün gelecek, genetik bilimi sonsuz insan yaşamını gerçek bir olasılık olarak öngörmeyi başaracak; yeni bir *İlyada* yazmanın düşsel serüvenini elektronik zekâ üstlenecek ve aydaki evlerinde yaşayan, sıla özleminin üstesinden gelmiş, Ohiolu ya da Ukraynalı aşk vurgunu bir çift,

II. Latin Amerika Aydınlar Toplantısında Ernesto Cardenal, Armando Hart, Gabriel Garcia Marquez ve Mariano Rodriguez, Fidel Castro'yla

camdan bir bahçede gün ışığı altında sevişecek. Öte yandan, biz Latin Amerikalılar ve Karayipliler, içinde yaşadığımız zamana kölelik etmeye mahkûmuz gibi görünüyor. Doğal afetler, siyasi ve toplumsal tufanlar, günlük yaşamda karşılaşılan acil durumlar, her türden altüst oluş, yoksulluk ve adaletsizlik, bize geçmişin derslerini özümsemek ya da geleceği düşünmek için fazla zaman bırakmadı. Arjantinli yazar Rodolfo Terragno bu dramı şöyle özetlemişti: "X ışınlarını ve transistörleri, katot tüplerini ve elektronik hafızaları kullanmaktayız ama, çağdaş kültürün temelleriyle kendi öz kültürümüzü bir bütün haline getiremedik."

Ancak, ne şanslıyız ki, Latin Amerika ve Karayipler'in kararlı gizilgüçleri -yani halklarımızın tehlikeli hafızası- dünyayı yerinden oynatabilecek bir güçtür. Tüm hammaddelerden önce var olan ve yaşamımızın her anında bizimle birlikte olan bu muazzam kültür mirası, çok çeşitli yararları olan bir ilk kaynaktır. Bu, dilimizin kuytu köşelerine ve ince kıvrımlarına yansıyan, kilisenin sömürücü gücüne karşı halk tarafından yaratılan gerçek mucizelere -evlerde yaratılan koruyucu azizeler olan melez bakireler gibi- dayanan bir direniş kültürüdür. Bu, vahşi ve denetlenemeyen doğal çevreye karşı olduğu kadar, halkların kendi benliklerine kavuşmak ve bağımsızlıklarını kazanmak için başkaldırılarıyla da, bir dayanışma kültürüdür. Bu, tapınaklarımızdaki kızılderili melek yüzlerine kazınan, ölümün sağır güçleri arasında dolaşan yerden kalkmayan karların sıla hüznü yüklü müziğine yansıyan bir protesto kültürüdür. Bu, yemek pişirmenin, giyinmenin, düşsel inançların, ayinimsi gizli aşkın yaratıcılığına yansıyan bir günlük yaşam kültürüdür. Bu, gerçeğin katı kalıbını kıran ve en sonunda akıl ile düşü, söz ile eylemi uzlaştıran ve er ya da geç yaşamın aşamayacağı hiçbir kavramın olmadığını gösteren bir kutlama, günahkârlık ve esrarengizlik kültürüdür.

Bu bizim geri kalmışlığımızın gücüdür. Yalnızca bize ait olan ve bize yeten bu güzel gücü emperyalist yamyamlık ya da yerli baskıcı zalimlerin vahşeti ve hatta, en gizli düşlerimizi sözcüklere dökememe gibi çok eski korkularımız bile ehlileştiremez. Devrim bile bir kültürel başarıdır, yaratıcı yeteneğin ve işin bütünsel ifadesidir ki bu geleceğe olan derin güvenimizi haklı kılar ve hepimizden bunu bekler.

Eğer bu konferansın dünyada hergün gerçekleştirilen konferanslardan biri değil de, daha fazlası olmasını istiyorsak, halklarımızın karşı konulmaz yaratıcılık selini yönlendirebileceğimiz, yaratıcı insanlarımız arasındaki gerçek alışverişi ve dayanışmayı, en esrarengiz ve sağlam insan çabası olan zihinsel yaratıcılığın, tarihsel sürekliliğini ve daha geniş, daha derin bir biçimde toplumsal kullanımını sağlayabileceğimiz yeni örgütlenme biçimleri bulabilmeli, en azından bunun ipuçlarını görebilmeliyiz. Kısaca, beş yüzyıl ileriyi görebilip sonra güvenle gelecek yüzyıla bin yıllık bir bakış açısıyla adım atmak, şu anki acil siyasi belirlenme koşullarında belirleyici bir katkı olacaktır. ●

BÜLENT GÜLDAL

SABAHA KARŞI

Kimseler anlamadı küstüğünü
kuşkonmaz dallarının
sergende kitaplar gülüyordu
saksıda çiçekler bir de
içimin sokaklarında
dağ göçüren bir fırtına
dinmedi gece süresince

perdelerin kıvrımlarında
densiz kahkahaları
gözizleri kaldı duvarlarda
döktüm küllükteki
ruj lekeli izmaritleri
odama doldu hava
açtığım pencereden
dayadım alnımı
serin rüzgara
arabalar geçiyordu
Mamak köprüsünden

Sabaha birikiyordu sesler
bir yıldız kaydı uzaklarda
seni düşündüm
barıştım içimdeki benle
çok şükür
misafirler gittiler

Bir İmece Ustasının Ardından...

Lütfiye Aydın

Bu yazıya başlamak güç. Yazılacak çok şey varsa; hele çok şey yazılmışsa ve de hâlâ yazılmaktaysa iyice güç. Ama bir gereklilik, biliyorum. Bu bir gönül borcu çünkü.

"Ben Ruhi Su'yu hiç görmedim." diye başlayabilirdim örneğin. Ama doğru olmazdı. Siyah-beyaz bir fotoğrafına saatlerce bakıp, yüzündeki derin çizgilerle, mutluluğa dönüştürülmüş acısının öyküsünü az mı okudum gönül gözüyle? Koyu gözlüklerinin ardındaki o sevecen bakış yabancım mı benim? Değil elbet. Dahası, karşımda siyah-beyaz bir resim olmadan da onu gördüğüm günlerim çok oldu. Bir dikende, bir çiçekte, muştularda, acı haberlerde, türkülerde, ağıtlarda... Özellikle de ağıtlarda. Örneğin unutulmaya yüztutmuş "Beyveled Ağıdı"nda. Baraklı bir işçi dostun sesinden dinlerken o ağıdı, "Ah, bunu Ruhi Baba duymalı. Duymalı da yeni baştan söylemeli. Arada o gür ve yumuşacık sesiyle, iskânın tarihini ve acısını anlatmalı" diye geçirirdim içimden. O ezgili öykü, en çok onun ağzına, onun sesine yakışacak gibime gelirdi. "Osmanlı'nın fendine aldanmayalım" diye biten ağıtta, yalnızca ölüm acısı değildi anlatılan. Göçebe Türkmen boylarının Osmanlı'ya direnişi, yerleşik düzene geçmemek için verilen savaşım; ölümler, kıyımlar, kırımlar anlatılıyordu çünkü. Çünkü, Ruhi Su da günümüzdeki Osmanlılar'ın yerleşik düzenine baş kaldıran bir yiğitti. Onurundan, özgür düşüncesinden hiç ödün vermedi. "Bir ağaç gibi tek" yaşadı. Desteksiz, kayırmasız. Bırakalım desteği, kayırmayı bin engellemeyle, baskıyla boğuştu yaşamı süresince. Ne bir gecede şöhret yaratan karanlık gazino dünyası vardı arkasında, ne de boyalı basın. Gecekondu şöhretlerin podyumuna dönüşen televizyon ekranlarına, arabesk üreticisi plak şirketlerine yaslanmadı hiç. Ama hep vardı. Kimi kez sessiz, kimi kez gürül gürül. Irmak gibi akışkan, kaynak gibi katışıksız, şelale gibi çağıltılı, damla gibi savsız; sürekli devinip durdu o SU. Bir sebil gibi serin, sebil gibi gönülden.

"Benim kâbem insandır" diyor bir türküsünde. "Benim kâbem emektir." İnsanı, seviyi, dünyayı kâbe bilen Ruhi Su'ya, dünyanın sevgi dolu insanları da duyarsız kalmadı çok şükür. Kara Afrika'nın ünlü sanatçısı Francis Babey, Paris'te Hıfzı Topuz'la yaptığı bir görüşmede şöyle söylüyor:

"Dünyanın en büyük sanatçılarından biri olan Arjantinli gitarist Atahualpa Yupanki ne ise, bence Ruhi Su da odur. Ben Türkçe bilmiyorum, ama Ruhi'nin türkülerini, müziğini anlıyorum... Çok sıcak şeyler söylüyor. Dünyanın her yerinde anlaşılacak şeyler söylüyor."

İşte büyük sanatçımızın dış dünyadan bir yansıması. Ve de "ulusallık-evrensellik" tartışmalarına da bir yanıt. Yine Babey'e verelim sözü: "Ruhi Su, Anadolu folklorundan

GELDİK

Hepimiz bir yerlerdeydik
Başka bir yere geldik
Değişen dünyanın sürecinde
Karanlık bir sudan geldik

Ne gül eski güldür şimdi
Ne beygir eski beygir
Kırmadan incitmeden
Maymundan insana geldik

Bakmayın siz bu bencil
Bu hayvansal kavgaya
Değişen dünyanın içinde
İnsana biz yeni geldik.

Ezgili Yürek'ten (Adam Yayınları-1985)

bambaşka bir şey ortaya çıkarmış."

Yalnızca sesiyle, sazıyla, yorumuyla, türkülerinin namuslu içeriğiyle değil, eğitici yanıyla da büyüktü Ruhi Su. Öncelikle, müziği ilkel bir boşalım aracı olmaktan kurtardı. Hem kendi emeğine, hem halkının sanatına saygılıydı çünkü. Yalnızca soy müzik sunmakla kalmadı; müziğin nasıl dinleneceğini de öğretti.

Halktan yana olan tüm sanatçıların başına gelenler, Ruhi Usta'nın da başına geldi elbet. Bir yandan resmi devlet ideolojisiyle boğuşurken, bir yandan da sözde ilericilerle boğuşmak zorunda kaldı. "İcracıyı kalıcı ve yaratıcı saymamak, bizim ülkenin yarı aydınına vergi" sözleri onundur. Büyük sanatçıyı kitlelere ulaşmamakla suçlayanlar da oldu; üst düzeyde müzik yapmakla da. Cıvık bir popülizmin batağına düşmeden, Anadolu toprağından aldığını ayıklayıp arıtmasını, onun öze dokunmadan yeniden yaratmasını anlayabilmek kolay değildi kuşkusuz. Anadolu'yu tanımak gerekirdi öncelikle. İnsanımızı tanımak. Onlarla birlikte olabilmek. Bu güçtü işte. Kolay olan dudak bükmekti, küçümsemekti, yok saymaktı. Bunlar yapıldı da... Ama, yel kayadan hiç bir şey götüremedi.

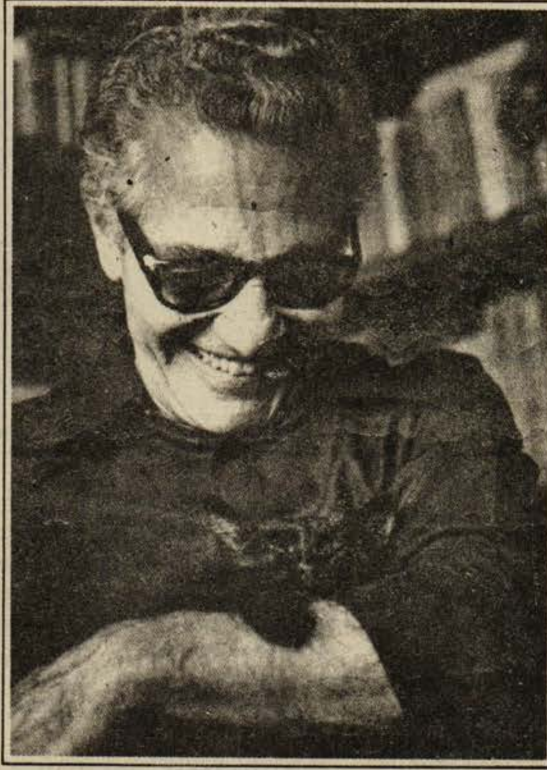
Ruhi Su tutkunları, bir garip çekinceyle yaklaşırlar ona. Tezenesi tellere dokunur dokunmaz, bir büyü sarar ortalığı. Gizemli bir atmosfere girersiniz. *Dadaloğlu* ile dağlara çıkar, *Köroğlu*'nun yanı başında savaşa girer *Karac'oğlan*'la oba oba gezinir, *Almanya'da Çöpçülerimiz*'le dış göçün acısını, utancını yaşarsınız. Ve *Bebek*'le kartallara yem olursunuz.

Geçmişten bugüne kurulan bir köprüdür Ruhi Su. Dünü kavramadan bugünü anlamanın olanaksızlığını öğretir o bilgeler bilgesi. Ayran gönüllü *Karac'oğlan*'a bile "Urganda gerdan iniler" dedirten bir ermişidir yüzyılımızın.

Yazıyı, onun *Semahlar*'ından alınma bir "Gülbank"la bitirelim:

«Gerçek erenlerin ve şehitlerin
Yüzü suyu hürmetine
Akşamlar hayrola
Şerler defola
Yiğitler safola
Yardımcımız halkola»

Ruhi Su'ya selam ola! ●

Ruhi Su Türküleri

EKİN-BİLAR A.Ş.'nin Şubat ayı içinde İstanbul'da düzenlediği en renkli gecelerden biri de "Ruhi Su Türküleri" gecesiydi.

Ruhi Su'yu anma gecesinin açış konuşmasının başında, EKİN-BİLAR'ın Ankara'daki etkinliklerinin emniyet görevlilerince videoya çekildiği belirtilerek, "burada da kameralar görmektesiniz ama bu kameralar Alman TV'ciler ve gazeteci dostlarımızın kameralarıdır" denildi. Konuşmacı daha sonra geceyi açması için Aziz Nesin'i sahneye davet etti.

Aziz Nesin konuşmasında, Ruhi Su'nun yumuşak bir kişiliği olduğunu belirtip, "O insanlara kızamazdı. Sıkıntılarını içine atardı. Benim gibi dışarı vurmazdı" dedi. Ruhi Su'nun birkaç anısını anlatan Nesin, sözlerini şöyle sürdürdü: "Burada bizi çeken kameralar görüyorum. Bunların içinde tabii ki TRT yok. Ankara'daki programlarımızı emniyet görevlileri çekti. Keşke bu çektikleri filmleri yöneticilere gösterseler ve bunlar da ülkemizde nasıl sanat çalışmaları yapıldığını görseler".

Gecenin bu açış konuşmasından sonra, perdede Ruhi Su'nun portresi yer alırken, banttan da "Merhaba" isimli parçası çaldı. Esin Avşar, Timur Selçuk, Dostlar Korosu, Rahmi Saltuk, Sadık Gürbüz, Ruhi Su'nun parçalarını söylediler. Genco Erkal geceye sahne düzenlemesini yaparak ve şiir okuyarak katkıda bulundu. Ruhi Su Türküleri'nin ikinci bölümünde Dostlar Hasad Dans Gurubu'nun değişik, semah gösterileri ilgiyle izlendi. Hasad'ın oyunlarını yöneten Mehmet Akan'dı. Taner Barlas'ın, Ruhi Su için yaptığı mim gösterisinin ardından gece yine Ruhi Su'nun "Drama Köprüsü" isimli parçasıyla son buldu.

SANAT

Hazırlayan:
Hakan Derman

Abdi İpekçi'nin Karikatür Çalışmaları

(1943)

İpekçi'nin kendi kaleminden portresi

İpekçi, Abdi (1929/1 Şubat 1979). Gazeteci, yazar. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Öğrenciyken karikatür çizerek, spor dergilerinde yazılar yayımlatarak girdiği basın yaşamına bağlılığı nedeniyle İstanbul Hukuk Fakültesi'nde sürdürdüğü yükseköğrenimini yarıda bıraktı.. Abdi İpekçi'nin yaşamöyküsünü arıyorsanız bulduğunuz kaynakta aşağı yukarı böyle bir giriş vardır. İpekçi'nin bunca yıllık karikatür çalışmaları her zaman tek cümleyle geçilmiştir. Oysa Abdi İpekçi, yedi yıl karikatür çizmiş, gazeteciliği birinci plana aldıktan sonra ise de karikatürü dışlamamış, karikatüre olan sevgisini çizgici dostlarıyla sürdürmüştür.

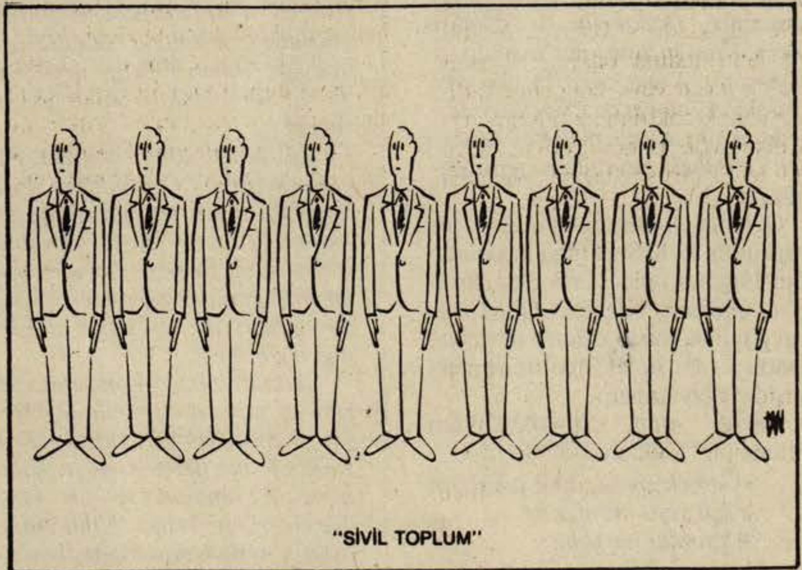
Abdi İpekçi'nin basında yayımlanan ilk karikatürü hakemleri eleştiriyordu. *Kırmızı Beyaz* dergisinde yayımlanan bu karikatür aynı zamanda haftanın karikatürü de seçilmişti. Karikatürün yayımlandığı tarih 20 Eylül 1943. Yani Abdi İpekçi on dört yaşında vermişti ilk ürününü. 1943 yılı Turhan Selçuk, Semih Balcıoğlu, Ali Ulvi Ersoy, Selma Emiroğlu gibi usta çizerlerimizin karikatüre başlama yılıdır.

Abdi İpekçi'nin basında ilk karikatürü yayımladıktan sonra bunu diğerleri takip etti *Kırmızı Beyaz* dergisinde. Daha sonra Cemal Nadir'in çıkardığı ve dönemin en önemli dergisi olan *Amcabey*'de ise ilk karikatürü 35 Aralık 1943'de yayımlandı. 1945 yılında *Şut* dergisinde sürekli olarak karikatür, kapak resimleri çizdi. Sonraları çizgileri *Stad* ve *Aylık Spor Ansiklopedisi*'nde yayımlandı. 1947-1949 arasında sekreterliğini yaptığı *Galatasaray Lisesi* dergisinde sürekli olarak karikatürler ve özellikle de portre karikatürler yaptı.

Abdi İpekçi'ye karikatürü sevdiren Cemal Nadir'in kişiliğidir. Galatasaray Lisesi'nin okul yıllığında, kendi biyografisinin yer aldığı sayfada Nadir için şunları yazmıştı: "Cemal Nadir'in yerinde olmayı isterim. Büyük bir karikatürist olduğu için değil, fakat kendi sahasının en şöhretli ve en kıymetli adamı olup, dünyanın en mütevazi bir insanı olarak kalmasını bildiği için."

Abdi İpekçi, liseyi bitirince karikatür çalışmalarına ara verdi ama karikatüre olan sevgisi sönmedi. Birçok karikatürcü arkadaşıyla ilişkilerini sürdürdü.

Abdi İpekçi, portre karikatürde olduğu kadar, portre resimde de oldukça başarılıydı. Karikatürlerinde güçlü bir mizah anlayışı vardı. Eğer bu uğraşı bırakmasaydı, bugün çok usta bir çizer olarak karşımıza çıkacaktı hiç şüphesiz. ●

*Tan Oral, ilk kez **Düşün** dergisinin Mart '85 sayısında yayımlanmış olan **Sivil Toplum** adlı karikatürünün de bulunduğu üç karikatürü ile Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin karikatür dalında yılın başarılı gazetecisi ödülünü aldı.*

Ölüm Cezaları ve Tıp

(EKİN-BİLAR A.Ş.)

Doç. Gülçin Çaylıgil'in yönettiği "Ölüm Cezaları ve Tıp" konulu tartışma 10 Şubat günü Şan Tiyatrosu'nda yapıldı. Tartışmaya konuşmacı olarak Hüsnü Göksel, Gencay Gürsoy, Turgut Kazan, Ahmet Tahtakılıç, Turhan Temuçin, Nejat Yazıcıoğlu katıldı.

Tartışmanın başlamasından önce, Karikatürcüler Derneği'nin düzenlediği bir dia gösterisi oldu. Bu gösteride dernek üyelerinin ve yabancı meslektaşlarının çizgilerinden örnekler sundular.

"Ölüm Cezaları ve Tıp" konulu tartışmaya katılan tüm konuşmacılar, ölüm cezalarının kaldırılmasını istediler. İlk konuşmacı avukat Turgut Kazan'dı. Kazan, ölüm cezalarının çağdaş ülkelerde, uygarlıkla birlikte ortadan kalktığını belirterek, bu açıklamasını örneklerle geliştirdi ve "biz de çağdaş bir ülke olduğumuzu gösterelim, ölüm cezasını anayasamızdan kaldıralım" dedi. Prof. Dr. Hüsnü Göksel de "Toplumun ve devletin insan öldürmesinden, bir insan olarak utanıyorum" diyerek sözlerini şöyle sürdürdü: "Türk Tabipler Birliği, idam cezasına karşı çıktığı için, siz siyaset yapıyorsunuz diyerek haklarında soruşturma açıldı. Biz burada konuşurken onlar da Ankara'da ifade veriyorlar". Eski siyaset adamlarından avukat Ahmet Tahtakılıç, "idam cezasının toplum adına cana kıyma" olduğunu belirterek, "ölüm cezasına karşı toplu halde harekete geçmeliyiz" dedi. Turhan Temuçin, "aşağılık duygusu insanları adam öldürmeye ve kan dökmeye götürmüştür" diyerek buna örnek olarak Hitler'i gösterdi. Nejat Yazıcıoğlu, "idam cezası idam olacak mahkûmdan başka toplumu da etkilemektedir" derken, Gencay Gürsoy da idam cezasına karşı olduğunu, vakit darlığı nedeniyle, çok kısa olarak açıkladı.

Tartışmanın ilk turunun hemen bitiminde, oğlu idamla yargılanan bir anne söz aldı ve özetle şunları söyledi: "İdam hukukun en ağır cezasıdır. İdamla yargılanan bir tutuklunun annesi olarak içim kan ağlıyor. Bu acıyı sade oğlum çekmiyor, hepimiz çekiyoruz".

Tartışmanın sonunda tiyatro sanatçısı Taner Barlas, konuyla ilgili olarak bir mim gösterisi sundu. Bu tartışmayı Alman TV'sinden üç kişilik bir ekip filme aldı. ●

EKİN-BİLAR'ın Programının Ardından

Ekin-Bilar A.Ş.'nin Şubat '86 İstanbul programı büyük bir seyirci kitlesi tarafından ilgiyle izlendi. Çeşitli sanat olaylarının yer aldığı program çerçevesinde, tartışmalar da düzenlendi. Ekin-Bilar, ülkemiz tarihinde "ilk kez" tartışmaları ücret karşılığında izlettiriyordu. Bunun nedenini Aziz Nesin şöyle açıkladı: "Türkiye'de bir meyvanın tadına bakmak zordur ama bir yazar veya sanatçının tadına bakmak çok daha kolaydır. Artık beleş yok, bundan böyle Ekin-Bilar A.Ş. tartışmalarına izleyiciyi ücret karşılığı sokacak.".

Ücretli ilk tartışmanın konusu "KÜLT MÜ, KÜLTÜR MÜ, KÜLTRT MÜ?" idi. Oturumu Gencay Gürsoy yönetti, Adalet Ağaoğlu, Aziz Nesin, Zeynep Oral, Mahmut Tali Öngören, Timur Selçuk ve Vedat Türkali konuşmacı olarak yer aldılar.

Aziz Nesin oturuma gecikince ilk konuşmayı Adalet Ağaoğlu yaptı. Ağaoğlu bu konuşmasında "kült, kültür ve kültrt nedir?"i yanıtladı ve örnekler verdi. Zeynep Oral, kültür ne işe yarar sorusunu, "insan olmaya yarar" diyerek konuşmasını sürdürdü. Mahmut Tali Öngören, tartışmasının konusu "kültrt değil, kultrt olmalıydı," diye söze başlayarak "TRT, bugün egemen güçlerini evlatlarını bulmuş ve çok başarıyla kendi çizgisinde ilerliyor" diye sürdürdü, programlarında Osmanlıcılık özentisi olduğunu belirterek, zararlı bir kutu haline dönüştüğünü söyledi. Vedat Türkali, "kült ve kültür tanımlamalarının kitaplardaki bilgilere göre alınmamasını, zamanla birlikte bu tanımların değişeceğini" belirtti ve "bir ülkede bilim yökleşmişse, trt tırtlaşmışsa, işte bunlara karşı mücadele etme zamanı gelmiş ve geçiyordur." dedi. Konuşmanın en renkli kişisi Aziz Nesin'di. "Tartışmanın ismini saptarken ben 'küt' dedim, karşımdaki arkadaşlar bilim adamı oldukları için 'kült' anlamışlar" diye söze başlayarak, "Türkiye'de kitap veya gazete basmak için kâğıt bulunmazken, her yer tuvalet kâğıdıyla doldu" dedi.

Kült mü, Kültür mü, Kültrt mü? Tartışmasını başarıyla idare eden Gencay Gürsoy, zaman zaman yaptığı esprilerle izleyicileri konuya yakınlaştırdı. Gürsoy, söz verdiği saatte tartışmayı bitirtebildi. ●

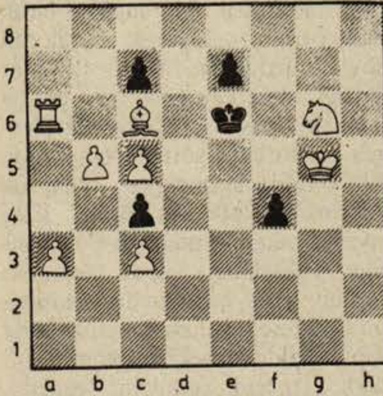

SATRANÇ

Uluğ Nutku

Bu ay üç genç problemcimizin birer çalışmasını inceleyeceğiz. Yunus Emre Özbey uluslararası üne sahip. Problemleri İngiliz **The Problemist** dergisinde yayımlanmakta ve övgü kazanmakta. Bursa'da "English Fast Center" dil okulunda görevli. İTÜ Elektrik Fakültesi mezunu Hasan Kılıçaslan 1982'den beri problem kuruyor. Aynı zamanda başarılı bir turnuva oyuncusu. Cahit Kol İTÜ Matematik öğrencisi. "Problem sanatı"yla bir buçuk yıldır ilgili. Kısa zamanda ürün vermesi yeteneğinin kanıtı.

Problemlerin üçü de ilk kez **Düşün**/Mart 1986'da yayımlanmaktadır.

Yunus Emre Özbey İlk basım

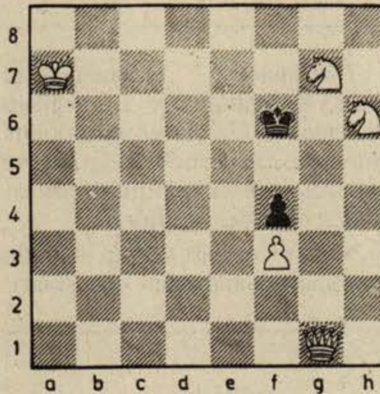
4 hamlelik

Çözüm:
1. a4! f3
2. Fd5+ Ş×d5
3. Af4+ Şe5/Şe4
4. Ke6
Yahut 3. .... Ş×c5
4. Kc6

Çözümle ilgisi olmadığı izlenimini veren a piyadesi, b piyadesini korumakla ikinci varyanttaki mata olanak sağlıyor.

Hasan Kılıçaslan İlk basım

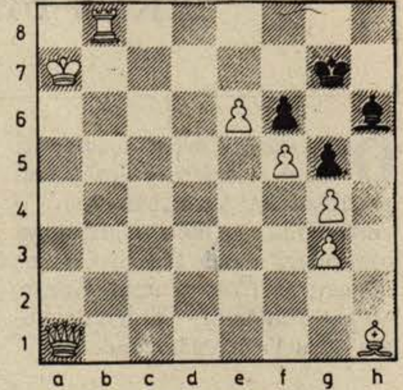

3 hamlelik

Çözüm:
1. Şb6! Şe5
2. Ag8 Şd5/Şd6
3. Vc5
Yahut 1. .... Şe7
2. Vd4 Şf8
3. Vf6

Birinci varyantta uzakta kalmış gibi görünen Beyaz Şah, mat edecek olan Vezirinin koruyuculuğunu üstleniyor. İkinci varyantta Vezir rakip Şahı mat olabileceği kareye gitmeye zorluyor.

Cahit Kol İlk basım

3 hamlelik

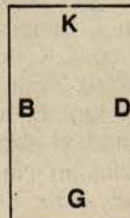
Çözüm:
1. Fa8! Şh7
2. Vh1 Şg7
3. Vb7

Beyaz mat manevrasına engel olan kendi Filini önce oyun dışı bırakıyor. Sonra Filinin boşalttığı kareye giderek Siyah Fili açmaza sokuyor ve bir savunma hamlesini önlüyor. Aynı zamanda kendisine bırakılan h1-b7 çaprazında son darbeyi vuruyor.

Üç yapıtta da ince buluşlar var.

BRİÇ

♠ 985
♥ D5
♦ A 1092
♣ D 1074

Batı:
103
AR1084
D653
R9

Doğu:
4
V6
RV8
AV86532

♠ ARDV762
♥ 9732
♦ 74
♣ —

Geçen ay sorduğum bu problemde Güney 5 trefl oynuyor. Batı Pik Asıyla ilk leveyi aldıktan sonra Pik ruayı oynuyor. Güney kontratı şöyle yapar: Pik Ruaya küçük kozuyla çakar ve Karo Ruayı oynar. Doğu Karo Asla alıp Karo 10'u döner. Güney Karo Valeyle elde kalır; Kör Valeyi oynar, yerden Ası girer. Trefl 9'u çeker; Doğunun 10'unu Valeyle alır. Kör 6'yı Ruayla alır; Doğudan Dam düşer. Yerden küçük Kör çevirir, Doğu Pik atar, elden küçükle çakar. Karo 8'i oynar, yerden Damla alır. Doğu 2'yi verir. Yerden Kör 8 oynar. Doğu Karo 9'u atarak en iyisini yapar. Güney Trefl 5 ile çakar. Şimdi Güney kozlarını Doğununki kadar kısaltmıştır. Onbirinci levede Trefl 6'yı Ruayla alır. Şimdi yerdeki iki karttan ister Kör 10'u ister Karo 6'yı oynasın Doğu çakmak zorundadır. Doğunun D7 kozu A 8 tarafından ezilir ve kontrat gerçekleştirilir.